

**ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

**ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19
ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ:
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ**

ΠΑΠΑΔΑΜ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

*ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ:
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ*

**ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**«ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19
ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ:
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ»**

ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΠΑΠΑΔΑΜ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΕΤΑΞΑΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ

ΒΟΛΟΣ 2025

ΔΗΛΩΣΗ

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Ημερομηνία: **09 - 09 - 2025**

Ονοματεπώνυμο: **ΠΑΠΑΔΑΜ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ**

Υπογραφή:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	10
ABSTRACT.....	11
ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	13
1.1 ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	13
1.2 ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	16
1.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	17
1.4 ΠΟΥ ΣΥΜΒΑΛΕΙ Η ΕΡΓΑΣΙΑ.....	17
1.5 ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	18
1.6 ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	20
2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ «ΚΡΙΣΗΣ»	20
2.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ «ΚΡΙΣΗΣ»	21
2.3 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	22
2.4 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ: ΕΙΔΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΡΟΛΟΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	24
2.5 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ «ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ»	25
2.6 ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ –ΠΑΝΔΗΜΙΩΝ	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	33
3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ	33
3.2 ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΕΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΕ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ	36
3.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID-19.....	44
4.1 ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ	44
4.2 ΑΜΕΣΕΣ ΚΑΙ ΕΜΜΕΣΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ, ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	45
4.3 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΛΑΔΩΝ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΤΗΚΑΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ.....	49
4.4 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ.....	52
4.5 ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΔΙΕΘΝΩΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	53
4.6 ΝΕΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΤΑΞΙΔΙΩΤΩΝ.....	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ: ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ / ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ/ ΜΕΣΑ/ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ/ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΕΞΕΤΑΣΗ.....	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	77
6.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	77
6.2 ΛΟΓΟΙ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΟΣΟΤΙΚΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ	77
6.3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ.....	77
6.4 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ.....	78
6.5 ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	78
6.6 ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	79
6.7 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ.....	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	81
7.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.....	81
7.2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΑ ΜΕΤΡΑ.....	83
7.3 ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ.....	89
7.4 ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ ΜΕ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΤΟΝ ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ.....	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	95
8.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	95
8.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	101
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....	113

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα εξωφύλλου: Οι επιδράσεις του COVID-19 στις τουριστικές επιχειρήσεις

Εικόνα 3.1: Χώρες, οι οποίες έκλεισαν τα σύνορά τους στις 31 Μαρτίου 2020

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 5.1: Αριθμός των μουσείων που επηρεάστηκαν από το κλείσιμο των μουσείων λόγω της πανδημίας

Πίνακας 5.2: Περιγραφή προηγούμενων ερευνών

Πίνακας 7.1: Δημογραφικά στοιχεία του δείγματος

Πίνακας 7.2: Αντίκτυπος της πανδημίας σε εταιρικούς παράγοντες

Πίνακας 7.3: Δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων

Πίνακας 7.4: Αντίκτυπος στην αναπτυξιακή δυναμική των επιχειρήσεων

Πίνακας 7.5: Αίσθημα φόβου

Πίνακας 7.6: Ψυχολογικός αντίκτυπος

Πίνακας 7.7: Συσχετίσεις

Πίνακας 7.8: Μοντέλο Γραμμικής Παλινδρόμησης

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 3.1: Η επίδραση των γεγονότων κρίσης στον αριθμό των επιβατών που μεταφέρονται με αεροπορικές μεταφορές και στις διεθνείς αφίξεις τουρισμού, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα

Διάγραμμα 4.1 : Επιβεβαιωμένα κρούσματα (CONFIRMED CASES) και θάνατοι (DEATHS) ανά ηλικία κατά την πρώτη φάση της πανδημίας COVID-19 στην Ελλάδα

Διάγραμμα 4.2: Καμπύλη περιστατικών με και χωρίς τη χρήση μη φαρμακολογικών παρεμβάσεων

Διάγραμμα 5.1: Ποσοστιαία αύξηση αφίξεων τουριστών στην Odisha κατά τη δεκαετία 2011-12 έως 2020-21

Διάγραμμα 5.2: Αφίξεις τουριστών με διανυκτέρευση στη Μπελίζ κατά το διάστημα από το 2011 έως το 2020

Διάγραμμα 5.3: Καμπύλη προσφοράς και ζήτησης για τον ξενοδοχειακό κλάδο

Διάγραμμα 5.4: Καμπύλη προσφοράς και ζήτησης για τον ξενοδοχειακό κλάδο κατά τη διάρκεια

της έξαρσης της COVID-19

Διάγραμμα 5.5: Συμπεριφορά των συνολικών τουριστικών δαπανών σε εθνικό επίπεδο

Διάγραμμα 5.6: Συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ

Διάγραμμα 5.7: Εξέλιξη των διεθνών αφίξεων τουριστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2021

Διάγραμμα 5.8: Το ποσοστό των αφίξεων τουριστών το 2020 και το 2021 σε σχέση με το 2019

Διάγραμμα 5.9: Κύρια θέματα στην έρευνα για τη διαχείριση τουριστικών κρίσεων

Διάγραμμα 5.10: Ερευνητικές μέθοδοι

Διάγραμμα 7.1: Σε τι βαθμό η επιχείρησή σας έχει επηρεαστεί αρνητικά έως σήμερα από την πανδημία του COVID-19

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνόγλωσσες:

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΣ: Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο

ΕΚΕ: Στρατηγικές Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Εργ.Ο.Πολι.Σ.Σ.Ρ.: Εργαστήριο Οικονομικής Πολιτικής και Στρατηγικού Σχεδιασμού

ΕτΠ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Περιφερειών

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΙΝΣΕΤΕ (INSETE): Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων

ΙΤΕΠ: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων

ΚΑΔ: Κωδικοί Αριθμοί Δραστηριότητας

ΚΕΠΕ: Κέντρο Σχεδιασμού και Οικονομικών Ερευνών

Ο.Ο.Σ.Α.: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΠΟΥ: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

ΤτΕ: Τράπεζα της Ελλάδος

Φ.Π.Α.: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

Ξενογλωσσες:

CoR: European Committee of the Regions

COVID-19: Coronavirus Disease 2019

EASA: Ευρωπαϊκό Οργανισμό Ασφάλειας της Αεροπορίας

et al.: and others

GHRF: Η Επιτροπή για ένα Πλαίσιο Παγκόσμιου Υγειονομικού Κινδύνου για το Μέλλον
(Commission on a Global Health Risk Framework for the Future)

HWRC: Hospitality Workers Resource Center

MERS-CoV: Middle Acute Respiratory System Coronavirus

n.d.: No Date

PCR: Polymerase Chain Reaction

PLF: Passenger Locator Form

SARS: Severe Acute Respiratory System

SARS-CoV: Severe Acute Respiratory System Coronavirus

SARS-CoV-2: Severe Acute Respiratory System Coronavirus 2

SPSS: Statistical Package for Social Sciences

STD: Safe Tourist Destinations

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNWTO: United Nations World Tourism Organization (ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών)

WBG: World Bank Group

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19 στον τουριστικό κλάδο, με έμφαση στον ελληνικό χώρο. Αρχικά αναλύεται η σχέση του τουρισμού με τις κρίσεις και οι επιπτώσεις προηγούμενων πανδημιών διεθνώς και στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας την ανάγκη για στρατηγικό σχεδιασμό και μηχανισμούς διαχείρισης κρίσεων. Στη συνέχεια διερευνώνται τα μέτρα στήριξης και οι πολιτικές που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις για την προστασία του κλάδου, καθώς και οι αλλαγές στη συμπεριφορά των ταξιδιωτών. Η ανάλυση επικεντρώνεται στην ελληνική τουριστική οικονομία, παρουσιάζοντας τη μείωση των εισπράξεων και των αφίξεων το 2020 και τη σταδιακή ανάκαμψη το 2021, μαζί με τις επιπτώσεις στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις. Η μελέτη βασίζεται σε ποσοτική έρευνα μέσω 320 ερωτηματολογίων, η οποία αναδεικνύει τις οικονομικές, αναπτυξιακές και ψυχολογικές συνέπειες της πανδημίας για τις επιχειρήσεις φιλοξενίας και προσδιορίζει τους παράγοντες που επηρεάζουν τον συνολικό αρνητικό αντίκτυπο. Τέλος, τα αποτελέσματα συνδέονται με τη διεθνή βιβλιογραφία και αναδεικνύουν θεωρητικές και πρακτικές προεκτάσεις, ενώ προτείνονται κατευθύνσεις για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας και της βιωσιμότητας του τουριστικού κλάδου απέναντι σε μελλοντικές κρίσεις.

Λέξεις-κλειδιά: πανδημία, COVID-19, τουριστικές επιχειρήσεις, οικονομική κρίση, βιωσιμότητα

**TITLE: Examining the Effects of COVID-19 on Tourism Enterprises:
An Empirical Investigation**

ABSTRACT

This master's thesis examines the impact of the COVID-19 pandemic on the tourism sector, with a particular focus on Greece. It begins by analyzing the relationship between tourism and crises, as well as the effects of previous pandemics internationally and in Greece, highlighting the need for strategic planning and crisis management mechanisms. Subsequently, the study explores the support measures and policies implemented by governments to protect the sector, as well as changes in traveler behavior. This analysis focuses on the Greek tourism economy, highlighting the decline in revenues and tourist arrivals in 2020, the gradual recovery observed in 2021, and the corresponding impact on hotel enterprises. The research is based on a quantitative survey of 320 questionnaires, which reveals the economic, developmental, and psychological consequences of the pandemic for hospitality enterprises and identifies the factors influencing the overall negative impact. Finally, the findings are linked to the international literature, highlighting both theoretical and practical implications, while proposing directions to strengthen the resilience and sustainability of the tourism sector in the face of future crises.

Keywords: Pandemic, COVID-19, tourism enterprises, Economic crisis, Sustainability

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της δημιουργικής και απαιτητικής πορείας, αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω την ειλικρινή ευγνωμοσύνη μου σε όσους συνέβαλαν με τον τρόπο τους στην ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Πρώτα απ' όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα της διπλωματικής μου, κ. Θεόδωρο Μεταξά, Καθηγητή του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η πολύτιμη καθοδήγηση, η επιστημονική του κατάρτιση, οι κομβικές συζητήσεις μας, αλλά και η εμπιστοσύνη που έδειξε στις δυνατότητές μου, έπαιξαν καταλυτικό ρόλο, όχι μόνο για την επιτυχή ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, αλλά και για την ακαδημαϊκή μου εξέλιξη.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω επίσης, σε όλους τους διδάσκοντες του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Εφαρμοσμένη Οικονομική», στη κατεύθυνση «Διοίκηση Επιχειρήσεων και Δημοσίων Οργανισμών».

Τέλος, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια μου, που στάθηκε δίπλα μου με αγάπη, κατανόηση και αμέριστη συμπαράσταση, πιστεύοντας σε εμένα. Η υπομονή τους, η ψυχολογική τους στήριξη αλλά και η ενθάρρυνσή τους, αποτέλεσαν σταθερή βάση στην προσπάθειά μου.

Βόλος, Σεπτέμβριος 2025

Παπαδάμ Ανδρομάχη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1.1 ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η πανδημία προκάλεσε πρωτοφανείς συνθήκες στον τομέα του τουρισμού, λόγω των περιοριστικών μέτρων και της αβεβαιότητας, αλλά και εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ακολούθησε. Καθώς δεν επρόκειτο απλώς για υγειονομική κρίση, ο COVID-19 είχε τεράστιο αντίκτυπο σε κοινωνικό, ψυχολογικό και οικονομικό επίπεδο παγκοσμίως (Ntounis et al., 2021· Tung, 2021· World Bank Group, 2020). Η πανδημία εκτιμάται ότι άφησε ένα βαθύ αποτύπωμα στη δομή της τουριστικής βιομηχανίας, εξαιτίας της πτώσης της καταναλωτικής ζήτησης, των χαμηλών ταμειακών αποθεμάτων και της έλλειψης πρόσβασης σε ευέλικτα πιστωτικά όρια, που έχουν οδηγήσει αρκετές επιχειρήσεις στο κλείσιμο και έχουν προκαλέσει μεγάλες οικονομικές απώλειες στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις (World Bank Group, 2020).

Σε σύγκριση με παλαιότερες πανδημίες, όπως ο ιός SARS (2003), η γρίπη H1N1 (2009), ο ιός Έμπολα (2014) και ο ιός MERS (2015) (Folinas & Metaxas, 2020· Huang et al., 2020· Tung, 2021), ο COVID-19 έχει μεγαλύτερο εύρος (World Bank Group, 2020), καθώς πέρα από τις οικονομικές επιπτώσεις, έχει πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις (Tung, 2021). Με την εμφάνιση μεταδοτικών νόσων σε μια περιοχή, τα σχέδια των τουριστών μεταβάλλονται και οι κυβερνήσεις επιβάλλουν περιοριστικά μέτρα στις μετακινήσεις. Ωστόσο, κάθε μεταδοτική νόσος μπορεί να εξελιχθεί σε πανδημία, λόγω της ανάπτυξης της παγκόσμιας τουριστικής βιομηχανίας και δεδομένου ότι ο τουρισμός συμβάλλει στην εξάπλωση μιας μεταδοτικής νόσου (Chen et al., 2021). Σε προηγούμενες πανδημίες ή άλλου είδους κρίσεις, όπως φυσικές καταστροφές ή τρομοκρατικές επιθέσεις, υπήρχαν πάντα εναλλακτικοί προορισμοί, αντίθετα με τον COVID-19 που προσέβαλε όλον τον πλανήτη (Kaushal & Srivastava, 2021).

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, πολλές χώρες και περιοχές άρχισαν να εφαρμόζουν ταξιδιωτικούς περιορισμούς, αποκλεισμούς περιοχών, καραντίνες και κλείσιμο συνόρων, τα οποία αποτελούσαν σημαντικά εμπόδια για την τουριστική βιομηχανία, οδηγώντας σε στασιμότητα. Από οικονομικής άποψης, ο αντίκτυπος της επιδημίας στην τουριστική βιομηχανία ήταν τεράστιος. Στοιχεία που δημοσίευσε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών δείχνουν ότι η έξαρση του New Crown οδήγησε σε σημαντική μείωση του παγκόσμιου τουρισμού και σε απώλεια 1,3 τρισεκατομμυρίων δολαρίων σε παγκόσμια

έσοδα από τον τουρισμό το 2020, καθιστώντας το τη χειρότερη χρονιά στην ιστορία της τουριστικής βιομηχανίας. Αρκετές επιχειρήσεις και υπηρεσίες που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως ο κλάδος της εστίασης, είχαν επηρεαστεί αρνητικά, γεγονός το οποίο είχε αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις. Πολλές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, όπως ταξιδιωτικά γραφεία και εστιατόρια, αντιμετώπισαν το ενδεχόμενο διακοπής της λειτουργίας τους, και πολλές μεγαλύτερες εταιρείες έχουν λάβει μέτρα για τη μείωση του εργατικού δυναμικού και των μισθών των εργαζομένων, με αποτέλεσμα πολλοί άνθρωποι να μείνουν άνεργοι (Lian, 2024). Ωστόσο, τα αποτελέσματα της μελέτης που διεξήγαγε ο Min (2024), έδειξε ότι ο δείκτης εστίασης αυξήθηκε απότομα αμέσως μετά τη χαλάρωση της πολιτικής περιοριστικών μέτρων, υποδεικνύοντας ότι ο κλάδος της εστίασης ανακάμπτει και αναπτύσσεται ραγδαία.

Αρκετοί ερευνητές και ακαδημαϊκοί προσπάθησαν να ερευνήσουν και να αναλύσουν τους λόγους για τους οποίους η πανδημία επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τον ξενοδοχειακό τομέα, καθώς και τις πιθανές στρατηγικές που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν για να διευκολυνθεί η ανάκαμψη των ξενοδοχείων. Προτάθηκε ότι η ανάκαμψη του ξενοδοχειακού τομέα από την πανδημία απαιτεί οικονομική υποστήριξη, εφαρμογή υγειονομικών μέτρων προστασίας για την πρόληψη της εξάπλωσης του ιού και επίσης την ανάληψη οικονομικών-χρηματοοικονομικών πρωτοβουλιών από τα ξενοδοχεία. Η έρευνα σημείωσε επίσης ότι ο ξενοδοχειακός κλάδος επηρεάστηκε οικονομικά κυρίως λόγω των περιορισμών στην εστίαση και τις υπηρεσίες που παρέχονταν σε αυτήν την περίοδο. Ερευνητικά δεδομένα οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η κύρια ανάκαμψη θα πραγματοποιούνταν μέσω παροχής μέτρων ανακούφισης και αναζωογόνησης από την κυβέρνηση στον ξενοδοχειακό τομέα (Zhou, 2022).

Η Ελλάδα εφάρμοσε διάφορα προληπτικά μέτρα ως απάντηση στην έξαρση της COVID-19 για να διασφαλίσει την ασφάλεια των τουριστικών προορισμών. Ξεκινώντας με την ακύρωση μεγάλων εκδηλώσεων στις 23 Μαρτίου 2020, αντέδρασε υιοθετώντας αυστηρούς κανονισμούς για τις διεθνείς αφίξεις, απαιτώντας το κλείσιμο μη απαραίτητων επιχειρήσεων και τον περιορισμό της περιττής κινητικότητας. Καθώς ο αριθμός των ενεργών κρουσμάτων COVID-19 σταθεροποιήθηκε στις αρχές Μαΐου 2020, οι περιορισμοί του lockdown σταδιακά χαλάρωσαν και, τελικά, οι ηπειρωτικές μεταφορές άρχισαν να λειτουργούν ξανά. Οι χώροι διαμονής πλήρους σεζόν άνοιξαν ξανά την 1η Ιουνίου και οι διεθνείς αφίξεις επιτράπηκαν στις 15 Ιουνίου. Επιπλέον, η θεσπίστηκε μια σειρά από υγειονομικά πρωτόκολλα για όλους τους παρόχους που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια και αρχαιολογικούς χώρους, τα οποία, μεταξύ άλλων, περιόρισαν τον αριθμό των ατόμων που επιτρεπόταν να

βρίσκονται στην ίδια περιοχή ανά πάσα στιγμή και απαγόρευσαν τους μπουφέδες σε ξενοδοχεία και εστιατόρια (Lazaridis et al., 2022).

Ως έννοια πολιτισμικής ανθρωπολογίας, ο γαστρονομικός τουρισμός αφορά τις αλληλεπιδράσεις των τουριστών με έναν τόπο μέσω του φαγητού. Η γαστρονομία αποτελεί ολόένα και πιο σημαντικό στοιχείο της τουριστικής βιομηχανίας, καθώς αντιπροσωπεύει την τοπική κουλτούρα μέσα από τις συνήθειες, τις παραδόσεις και την ιστορία του προορισμού. Ευρήματα έρευνας που πραγματοποίησαν οι Lazaridis et al. (2022) αποκαλύπτουν σημαντικές αλλαγές συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια της πανδημίας, καθώς οι τουρίστες επέδειξαν πιο θετικές στάσεις απέναντι στο φαγητό και ήταν περισσότερο παρακινημένοι να καταναλώνουν τοπικά τρόφιμα σε σύγκριση με την περίοδο πριν από την πανδημία. Ως εκ τούτου, ξόδεψαν περισσότερα χρήματα σε τρόφιμα, ήταν πρόθυμοι να δοκιμάσουν τοπικά φαγητά και επισκέφτηκαν ελληνικά εστιατόρια και ταβέρνες σε υψηλότερες τιμές. Επιπλέον, απαίτησαν ποιοτικές εμπειρίες φαγητού και, ταυτόχρονα, ελαχιστοποίησαν τις αντιλήψεις κινδύνου που δημιούργησε η COVID-19. Συμπερασματικά, σε σύγκριση με πριν από την πανδημία, κατά τη διάρκεια της πανδημίας, οι επισκέπτες υιοθέτησαν συγκεκριμένες συμπεριφορές που είναι σε μεγαλύτερο βαθμό συμβατές με τις αρχές της βιώσιμης κατανάλωσης. Η μελέτη των Lazaridis et al. δείχνει ότι, ενώ η συμμόρφωση με τους περιορισμούς της COVID-19 είναι σημαντική για την ικανοποίηση των τουριστών, οι προορισμοί θα πρέπει επίσης να δώσουν προτεραιότητα στις ανάγκες των επισκεπτών για πολιτιστική εμπειρία, καθώς και στη σωματική και ψυχική ευεξία.

Το ξέσπασμα της πανδημίας COVID-19 επέφερε πρωτοφανείς αρνητικές συνέπειες για τον κλάδο της φιλοξενίας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας με πολλαπλές προκλήσεις. Τα ξενοδοχεία έπρεπε να είναι σε θέση να ξεπεράσουν αυτές τις προκλήσεις και να δώσουν ιδιαίτερη έμφαση στη διαχείριση της αλλαγής διαφόρων συνιστωσών της οργανωσιακής τους κουλτούρας, όπως οι σχέσεις τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη σε διαοργανωτικό επίπεδο. Τα αποτελέσματα έρευνας, την οποία διεξήγαγαν οι Kakarougkas et al. (2023), έδειξαν ότι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, τα περισσότερα από τα πολιτισμικά στοιχεία που επικρατούσαν στον ξενοδοχειακό κλάδο πριν από το ξέσπασμα της COVID-19 είχαν ενισχυθεί περαιτέρω λόγω της πανδημίας. Τα στοιχεία που ενισχύθηκαν περιλαμβάνουν την ισχυρή εξάρτηση από διαδικτυακές πλατφόρμες κρατήσεων και ταξιδιωτικούς οργανισμούς, την εποχική λειτουργία των ξενοδοχείων, την ισχυρή συγκέντρωση ξενοδοχείων σε συγκεκριμένες περιοχές της Ελλάδας και τον βραχυπρόθεσμο σχεδιασμό και στρατηγική. Ως

εκ τούτου, προέκυψε η ανάγκη αλλαγών στους επιχειρηματικούς στόχους, με παράλληλη επένδυση σε νέες τεχνολογίες, αλλά και ενίσχυση και ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, μέσω εκπαιδευτικών διαδικασιών και δημιουργίας ομάδων αριστείας για την προώθηση της καινοτομίας.

Ωστόσο, στο κλίμα αβεβαιότητας που προκάλεσε ο COVID-19 και ελλείπει αναλόγων δεδομένων, υπήρξε δυσκολία στην πρόγνωση και εφαρμογή μέτρων για την ανάκαμψη του τουρισμού. Προκειμένου, ωστόσο, να εφαρμοστούν κατάλληλες πολιτικές, είναι απαραίτητη η αποτίμηση των επιδράσεων της πανδημίας στις τουριστικές επιχειρήσεις, κάτι που επιδιώκεται με την παρούσα εργασία. Η παρούσα έρευνα θα εμπλουτίσει την ελληνική βιβλιογραφία, καθώς οι μελέτες που αφορούν τις επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό είναι περιορισμένες, αντίθετα με τον μεγάλο αριθμό ερευνών που εντοπίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς υπάρχουν μελέτες σχετικά με τον αντίκτυπο της πανδημίας στον τουρισμό σε διάφορες χώρες, όπως στη Σλοβενία (Kukanja et al., 2020), την Ινδία (Kaushal & Srivastava, 2021), την Ισπανία (Arbulú et al., 2021· Duro et al., 2021), την Ινδονησία (Eppang et al., 2021), την Ιαπωνία (Kitamura et al., 2020) και την Αγγλία (Ntounis et al., 2021).

1.2 ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Σκοπός της έρευνας είναι να αναδείξει τον αντίκτυπο της πανδημίας στον ελληνικό τουρισμό, εστιάζοντας στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις πανελλαδικά. Οι συμμετέχοντες επαγγελματίες στον τομέα του τουρισμού αναμένεται να περιγράψουν τις προκλήσεις και τους τρόπους με τους οποίους αντιμετώπισαν αυτή την πρωτόγνωρη κρίση στον τουρισμό, να αποτιμήσουν την υποστήριξη που έλαβαν από το κράτος και να αποτυπώσουν τις σκέψεις τους για τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεών τους στο άμεσο και μακροπρόθεσμο μέλλον. Ταυτόχρονα, επιδιώκεται να αναδειχθούν οι ανησυχίες και οι προτάσεις των συμμετεχόντων, με στόχο να ληφθούν υπόψη από τους ιθύνοντες κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, σε ανάλογη περίπτωση.

Σε συνάρτηση με τον σκοπό της παρούσας έρευνας, προκύπτουν τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιος ήταν ο οικονομικός αντίκτυπος της πανδημίας στις επιχειρήσεις φιλοξενίας στην Ελλάδα;
- Πώς επηρεάστηκε η ανάπτυξη και η στρατηγική εξέλιξη των επιχειρήσεων;

- Ποιες ήταν οι ψυχολογικές συνέπειες για τους επιχειρηματίες και τους εργαζόμενους;
- Υπάρχουν διαφοροποιήσεις στον αντίκτυπο ανάλογα με κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο);
- Ποιοι παράγοντες (συναισθηματικοί, στρατηγικοί, οργανωτικοί) καθορίζουν την αντίληψη του συνολικού αρνητικού αντίκτυπου;

1.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας στηρίχθηκε σε ποσοτική προσέγγιση, με στόχο την αντικειμενική αποτύπωση και ανάλυση του αντίκτυπου της πανδημίας COVID-19 στις επιχειρήσεις φιλοξενίας στην Ελλάδα. Η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω δομημένου ερωτηματολογίου με κλειστές ερωτήσεις τύπου Likert, ώστε να καταγραφεί με ακρίβεια ο βαθμός στον οποίο οι επιχειρήσεις επηρεάστηκαν σε οικονομικό, αναπτυξιακό και ψυχολογικό επίπεδο. Το δείγμα συγκροτήθηκε με τη μέθοδο της σκοπιμότητας (purposive sampling) και περιέλαβε 320 έγκυρα ερωτηματολόγια από ιδιοκτήτες και στελέχη ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, τα οποία συλλέχθηκαν κατά το χρονικό διάστημα Μαΐου – Ιουνίου 2020.

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS, μέσω του οποίου εφαρμόστηκαν περιγραφικές στατιστικές, συσχετίσεις και παλινδρομικές αναλύσεις, προκειμένου να διερευνηθούν οι σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών και οι καθοριστικοί παράγοντες του αντιλαμβανόμενου αντίκτυπου. Παρά τους περιορισμούς που αφορούν το πόσο αντιπροσωπευτικό είναι το δείγμα και τη χρήση αυτοαναφερόμενων δεδομένων, η μεθοδολογική επιλογή επιτρέπει την εξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων και προσφέρει σημαντική συμβολή στην κατανόηση των επιπτώσεων της πανδημίας στον κλάδο της φιλοξενίας.

1.4 ΠΟΥ ΣΥΜΒΑΛΕΙ Η ΕΡΓΑΣΙΑ

Η εργασία συμβάλλει τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Σε θεωρητικό επίπεδο, εμπλουτίζει τη βιβλιογραφία εξετάζοντας συνδυαστικά τις οικονομικές, αναπτυξιακές και ψυχολογικές επιπτώσεις της πανδημίας στον κλάδο της φιλοξενίας στην Ελλάδα. Σε πρακτικό επίπεδο, τα αποτελέσματα προσφέρουν χρήσιμες κατευθύνσεις για τους φορείς του κλάδου και την πολιτεία, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για στρατηγικές ενίσχυσης της ανθεκτικότητας και καλύτερης διαχείρισης μελλοντικών κρίσεων.

1.5 ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ιδιαιτερότητά της παρούσας εργασίας είναι ότι συνδυάζει σε ενιαίο ερευνητικό πλαίσιο οικονομικούς, στρατηγικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, προσφέροντας μια πολυδιάστατη ερμηνεία του αντίκτυπου της πανδημίας. Σε αντίθεση με άλλες μελέτες που περιορίζονται αποκλειστικά στην οικονομική διάσταση, η συγκεκριμένη προσέγγιση φωτίζει πώς οι συναισθηματικές αντιλήψεις και οι αναπτυξιακές προοπτικές αλληλοεπιδρούν στη διαμόρφωση της συνολικής εικόνας της κρίσης.

Με τον τρόπο αυτό, η έρευνα προσφέρει νέα γνώση για τη διαχείριση κρίσεων στον τουριστικό κλάδο και μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο σχεδιασμού πολιτικών και στρατηγικών ανθεκτικότητας.

1.6 ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Το κεφάλαιο της εισαγωγής ακολουθεί η βιβλιογραφική επισκόπηση, στην οποία παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας, η κατάσταση που προέκυψε λόγω COVID-19 σε διεθνές, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Παρουσιάζεται ο αντίκτυπος της πανδημίας στον τουρισμό και ειδικά στον ξενοδοχειακό κλάδο και την εστίαση, οι οικονομικές απώλειες και οι προκλήσεις που δημιούργησαν, τα περιοριστικά μέτρα, οι διαφορές του COVID-19 σε σχέση με προηγούμενες πανδημίες, αλλά και οι στρατηγικές ανάκαμψης που προτάθηκαν, όπως κρατική στήριξη, υγειονομικά πρωτόκολλα και νέες τεχνολογίες για τη διασφάλιση της ασφάλειας των προορισμών, καθώς και αλλαγές στις τουριστικές συμπεριφορές. Η πανδημία αποτέλεσε σημείο καμπής για τον τουρισμό, αποκαλύπτοντας αδυναμίες αλλά και νέες προοπτικές που κλήθηκαν να υιοθετήσουν οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα και διεθνώς.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η σχέση του τουρισμού με τις κρίσεις και ειδικότερα τις πανδημίες, αναδεικνύοντας τη διττή του θέση ως παράγοντας διάδοσης και ταυτόχρονα ως θύμα υγειονομικών κρίσεων. Παρουσιάζονται οι επιπτώσεις του COVID-19 σε διεθνές, ευρωπαϊκό και ελληνικό επίπεδο, καθώς και οι αντιδράσεις κυβερνήσεων, επιχειρήσεων και μέσων ενημέρωσης.

Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις οικονομικές, κοινωνικές και επιχειρηματικές συνέπειες μεγάλων πανδημιών, όπως η Ισπανική γρίπη, ο SARS, ο H1N1, ο MERS και ο

Έμπολα, και αναδεικνύει την ανάγκη στρατηγικού σχεδιασμού και μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων στον τουριστικό τομέα, για να ενισχυθεί η ανάκαμψη και η βιωσιμότητα του κλάδου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα μέτρα που υιοθέτησαν οι κυβερνήσεις για τη στήριξη του τουρισμού κατά τη διάρκεια της πανδημίας, όπως οικονομική ενίσχυση επιχειρήσεων, φορολογικές απαλλαγές, επιδόματα και περιορισμοί στις μετακινήσεις, καθώς και οι αλλαγές στη συμπεριφορά των ταξιδιωτών, με έμφαση στην ασφάλεια, την υγιεινή και την ψηφιακή εμπειρία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύονται προηγούμενες έρευνες που έχουν γίνει, σε εθνικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο αλλά, αναλύοντας τις μεταβλητές και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν, και δίνει έμφαση στον αντίκτυπο του COVID-19 στον τουρισμό. Εστιάζει στις οικονομικές απώλειες, στα περιοριστικά μέτρα που προκάλεσαν στασιμότητα, καθώς και στις αλλαγές στη συμπεριφορά των τουριστών, τονίζοντας τη σημασία των κυβερνητικών μέτρων στήριξης και την ανάγκη διαχείρισης κρίσεων και ανθεκτικών στρατηγικών.

Στο έκτο κεφάλαιο περιγράφεται το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας, στο οποίο παρουσιάζονται πληροφορίες για τον σκοπό, το δείγμα και τη διαδικασία της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα που κατηύθυναν την έρευνα και το ερευνητικό εργαλείο.

Το έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζει τα εμπειρικά ευρήματα από την ανάλυση των 320 ερωτηματολογίων, περιλαμβάνοντας τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, τον αντίκτυπο της πανδημίας στις επιχειρήσεις φιλοξενίας και τις συσχετίσεις κρίσιμων παραγόντων, ενώ εξετάζει ποιοι από αυτούς τους παράγοντες επηρεάζουν περισσότερο τον συνολικό αρνητικό αντίκτυπο.

Στο τελευταίο κεφάλαιο συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης, συνδέονται με τη διεθνή βιβλιογραφία, αναδεικνύονται οι θεωρητικές και πρακτικές προεκτάσεις και προτείνονται κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ | ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ «ΚΡΙΣΗΣ»

Η έννοια της κρίσης είναι πολυδιάστατη. Υποδηλώνει την παρουσία ενός δύσκολου προβλήματος, μία περίοδο μη φυσιολογικής κατάστασης ή μία φάση η οποία κρίνεται κρίσιμη. Ο όρος «κρίση» συνήθως αναφέρεται σε μια απρόβλεπτη και αβέβαιη κατάσταση, η οποία κυριαρχείται από ένταση και ανασφάλεια και η οποία μπορεί να αφορά το άτομο, την οικογένεια, την επιχείρηση, τον οργανισμό, την κοινωνία, τους θεσμούς ή το διεθνές περιβάλλον. Η κρίση συχνά λειτουργεί ως δοκιμασία για τη σταθερότητα ενός συστήματος και σχετίζεται με καταστάσεις που διακατέχονται από σοβαρή απειλή, αβεβαιότητα και από ένα αίσθημα επείγοντος (Nteka, 2021). Γενικά, ως όρος περιγράφει μια ποικιλία καταστάσεων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από απροβλεψιμότητα και ανεπιθύμητη αβεβαιότητα, που προκαλεί ένα αίσθημα δυσπιστίας (Drammeh, 2024).

Ως έννοια βρίσκεται στο επίκεντρο πολλαπλών επιστημονικών κλάδων και πεδίων. Ο σύντομος ορισμός της Walby προσφέρει έναν συνοπτικό τρόπο, που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε όλους αυτούς τους διαφορετικούς τομείς. Σύμφωνα με τον ορισμό της Walby (2022), ως κρίση θεωρείται ένα γεγονός, το οποίο έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει μια μεγάλη επιζήμια αλλαγή στο κοινωνικό σύστημα και στο οποίο παρατηρείται έλλειψη αναλογικότητας μεταξύ αιτίας και συνέπειας. Αυτός ο ορισμός περιέχει τρία βασικά στοιχεία: την χρονικότητα, την έλλειψη αναλογικότητας και την κλίμακα. Πρόκειται για ένα γεγονός σχετικά σύντομης διάρκειας, του οποίου οι συνέπειες έχουν πολύ μεγαλύτερη διάρκεια. Ως εκ τούτου, παρατηρείται έλλειψη αναλογικότητας μεταξύ του γεγονότος και των συνεπειών του, από τη στιγμή που οι συνέπειες είναι μεγάλες σε σύγκριση με το ίδιο το γεγονός.

Περιλαμβάνει μια περιοδική ασυνέχεια (periodic discontinuity), μια κατάσταση στην οποία οι βασικές αξίες οργανισμών ή συστημάτων απειλούνται και απαιτείται μία κρίσιμη λήψη αποφάσεων. Συχνά είναι ένα απροσδόκητο γεγονός, το οποίο θέτει απειλές για έναν οργανισμό, μία κοινωνία ή ένα επιχειρηματικό περιβάλλον. Η πανδημία COVID-19 αποτελεί ένα παράδειγμα κρίσης, το οποίο είχε πρωτοφανείς συνέπειες για την εύθραυστη τουριστική βιομηχανία. Καθώς ήταν εξαιρετικά μεταδοτική ανέτρεψε τον τομέα και έθεσε σοβαρά ερωτήματα σχετικά με τη μελλοντική επιβίωσή του (Drammeh, 2024).

2.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ «ΚΡΙΣΗΣ»

Έχουν χρησιμοποιηθεί πολλαπλοί όροι για να αποτυπωθεί η έννοια της κρίσης, οι οποίοι διαφέρουν ανά κλάδο και πεδίο, αλλά παρουσιάζουν βασικά κοινά χαρακτηριστικά. Αυτά περιλαμβάνουν την έννοια του κινδύνου, ειδικά σε σχέση με πιθανές περιβαλλοντικές καταστροφές, λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων της νεωτερικότητας, ατυχήματα, τα οποία μπορούν να εξελιχθούν σε καταστροφές σε στενά συνδεδεμένα συστήματα υψηλής τεχνολογίας, επαναστάσεις και εξεγέρσεις. Η συνένωση αυτών των διαφορετικών προσεγγίσεων, με στόχο την ανάπτυξη ενός κοινού εννοιολογικού λεξιλογίου και τη συμμετοχή σε συγκρίσεις, συμβάλλει στην εννοιολόγηση της «κρίσης» (Walby, 2022).

Αναφορικά με τις θεωρίες διαχείρισης κρίσεων, υπάρχει έλλειψη σαφούς θεωρητικού πλαισίου, αλλά και συμφωνίας ως προς τους ορισμούς της κρίσης, της καταστροφής και του κινδύνου (Aliperti et al., 2019 ; Carlsen & Liburd, 2008). Ως κρίση ορίζεται μια απροσδόκητη και αποδιοργανωτική κατάσταση, η οποία απειλεί την υπάρχουσα και μελλοντική λειτουργία των οργανισμών (Yozcu & Cetin, 2019), καθώς πρόκειται για μία κατάσταση, κατά την οποία υπάρχει αδυναμία διαχείρισης με τη χρήση των συνηθισμένων διαδικασιών (Booth, 1993 στο Cushnahan, 2004). Ακόμη, ως κρίση ορίζεται η πιθανή αλλά απρόσμενη κατάσταση, που προκύπτει ως το αποτέλεσμα αστοχιών της διοίκησης ενός οργανισμού, λόγω της ανθρώπινης δράσης ή αδράνειας (Prideaux et al., 2003). Στο πλαίσιο του τουρισμού, ως κρίση ορίζεται ένα γεγονός ή μια σειρά περιστάσεων, που βλάπτουν τη φήμη, τις πωλήσεις και τη λειτουργία ενός προορισμού και των επιχειρήσεών του (Yozcu & Cetin, 2019).

Ως καταστροφές ορίζονται οι κρίσεις με καταστροφικές επιπτώσεις (Wut et al., 2021). Οι καταστροφές είναι οι απρόβλεπτες αλλαγές, στις οποίες οι άνθρωποι μπορούν να ανταποκριθούν μετά το γεγονός (Prideaux et al., 2003). Και αυτό επειδή ως καταστροφή ορίζεται κάθε έντονη, σοβαρή διακοπή στη λειτουργία μιας κοινότητας ή μίας κοινωνίας, με εκτεταμένες επιπτώσεις και απώλειες σε ανθρώπινο, υλικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, υπερβαίνοντας την ικανότητα διαχείρισης της κατάστασης με την αξιοποίηση των υπάρχοντων πόρων (Morakabati et al., 2017).

Γενικότερα, στη βιβλιογραφία η έννοια της κρίσης αναδεικνύεται ευρύτερη, δεδομένου ότι μπορεί να περιλαμβάνει τεχνικά ή ανθρώπινα λάθη, αλλά και καταστροφές (Wut et al., 2021). Λαμβάνοντας υπόψη τη χρονική διάσταση της κρίσης, παρατηρούνται τρεις κατηγορίες: οι πιθανές κρίσεις, δηλαδή απειλές που μπορεί να εμφανιστούν στο μέλλον, οι λανθάνουσες κρίσεις, που είναι κρίσιμες προϋπάρχουσες καταστάσεις, οι επιπτώσεις των οποίων δεν είναι

ακόμη μετρήσιμες, και οι οξείες κρίσεις, ο αντίκτυπος των οποίων είναι σαφής και μετρήσιμος. Ως προς τη φύση τους, οι κρίσεις κατηγοριοποιούνται σε φυσικές και ανθρωπογενείς, με τις τελευταίες να έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο στην εικόνα ενός προορισμού, καθώς συνοδεύονται από έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους ανθρώπινους παράγοντες (Martens et al., 2016).

Σε σχέση με την προέλευση, οι κρίσεις διαχωρίζονται σε εσωτερικές και εξωτερικές, με τις εσωτερικές να προκύπτουν από ανεπάρκειες της εσωτερικής διοίκησης των οργανισμών και τις εξωτερικές να προέρχονται από εξωτερικούς παράγοντες που υπερβαίνουν τον έλεγχο της διοίκησης (Yozcu & Cetin, 2019). Ως προς την ταχύτητα εμφάνισής τους, οι κρίσεις διαχωρίζονται σε άμεσες, όταν δεν υπάρχει κάποια προειδοποιητική ένδειξη και, επομένως, οι οργανισμοί αδυνατούν να προετοιμαστούν, σε αναδυόμενες, που εξελίσσονται αργά και μπορούν να ανακοπούν ή να περιοριστούν με συγκεκριμένες δράσεις των οργανισμών, και σε παρατεταμένες, όταν πρόκειται για μακροχρόνιες καταστάσεις (Ritchie, 2004 ; Yozcu & Cetin, 2019). Σε σχέση με τα χαρακτηριστικά τους οι κρίσεις ανεξάρτητα από τη μορφή τους και το είδος του οργανισμού στον οποίο δημιουργούνται, χαρακτηρίζονται από κλιμάκωση της έντασης, από την κυριαρχία ενός έντονου αισθήματος ανασφάλειας, από την επίδραση που ασκούν στη λειτουργία και τους ρυθμούς μίας κοινωνίας, από τη δημιουργία μίας εικόνας κινδύνου, από τον έλεγχό τους από τους κρατικούς φορείς και τα ΜΜΕ και από τις βλάβες τις οποίες προκαλούν (Nteka, 2021).

2.3 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι Tsvetkova et al., (2023) προσδιορίζουν τον τουρισμό ως ένα αναπόσπαστο μέρος της παγκόσμιας οικονομίας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο τουρισμός αποτελεί ένα παγκόσμιο μέσο επαναπροσέγγισης και συμφιλίωσης για όλη την ανθρωπότητα, μέσω του οποίου προωθείται η χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη της κοινότητας, σύμφωνα με το καθεστώς μιας βιομηχανίας που επικεντρώνεται στον άνθρωπο. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (στο εξής: Ο.Ο.Σ.Α.) ορίζει τον τουρισμό ως ένα κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό φαινόμενο, το οποίο σχετίζεται με τη μετακίνηση ανθρώπων πέρα από τον συνήθη τόπο κατοικίας τους. Κατά συνέπεια, η τουριστική αγορά συνδέεται με την ιδέα των ανθρώπων που ταξιδεύουν σε άλλα μέρη, τόσο εντός της χώρας τους - εγχώριος τουρισμός - όσο και εκτός της χώρας τους - ξένος τουρισμός - για λόγους αναψυχής, κοινωνικούς ή επιχειρηματικούς. Ο τουρισμός έχει οικονομικό αντίκτυπο, κυρίως στους τόπους που επισκέπτονται οι ταξιδιώτες, ιδίως λόγω της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται και παρέχονται σε μια δεδομένη περιοχή ή γεωγραφική θέση.

Ο τουρισμός αποτελεί βασικό μοχλό ανάπτυξης και δημιουργίας θετικών οικονομιών κλίμακας σε ολόκληρη την οικονομία. Είναι καθοριστικός παράγοντας για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση των προοπτικών κερδοφορίας, αποτελώντας επίσης μια αυξανόμενη πηγή εισοδήματος. Μεταξύ άλλων ερμηνειών, ο UN Tourism (πρώην UNWTO) παρέχει έναν ορισμό αυτού του τομέα, σύμφωνα με τον οποίο τουρισμός είναι ένα κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό φαινόμενο, που συνεπάγεται τη μετακίνηση ανθρώπων σε χώρες ή μέρη εκτός του συνηθισμένου περιβάλλοντός τους για προσωπικούς ή επιχειρηματικούς/επαγγελματικούς σκοπούς. Αυτοί οι άνθρωποι ονομάζονται επισκέπτες και μπορεί να είναι είτε τουρίστες είτε εκδρομείς, κάτοικοι ή μη κάτοικοι, και ο τουρισμός έχει να κάνει με τις δραστηριότητές τους (Efthimiou, 2025).

Για να χαρακτηριστεί ένα άτομο ως τουρίστας, πρέπει να παραμείνει σε ένα δεδομένο μέρος για περισσότερες από 24 ώρες, αλλά όχι περισσότερο από ένα έτος. Ο χαρακτηρισμός της τουριστικής αγοράς, όμως, παρουσιάζει δυσκολία, επειδή, σε αντίθεση με άλλους κλάδους, δεν συνδέεται με ένα συγκεκριμένο προϊόν, αλλά σχετίζεται με τους τομείς των μεταφορών (οδικές, σιδηροδρομικές, αεροπορικές, θαλάσσιες), της διαμονής (ξενοδοχεία, κοινόχρηστοι χώροι διαμονής, ξενώνες, κάμπινγκ, κρουαζιέρες, αγροτουρισμός, καταλύματα με χρονομεριστική μίσθωση), της εστίασης (εστιατόρια, τροφοδοσία, μπαρ/καφέ, νυχτερινά κέντρα), της ψυχαγωγίας (καζίνο, διαδικτυακές ή μη διαδικτυακές τουριστικές πληροφορίες, λιανικό εμπόριο, τουριστικοί οδηγοί και περιηγήσεις), καθώς και με χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, ταξιδιωτικά πρακτορεία και διαδικτυακά ταξιδιωτικά γραφεία (Tsvetkova et al., 2023).

Σημασία του τουρισμού

Από μακροοικονομικής άποψης, ο τουρισμός αποτελεί μια οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα στον τριτογενή τομέα της εθνικής οικονομίας, η οποία επηρεάζεται από άλλους κλάδους της οικονομίας και έχει θετικό αντίκτυπο και σε άλλους τομείς. Για τον καθορισμό της σημασίας της τουριστικής δραστηριότητας, κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν οι παράγοντες που την επηρεάζουν τόσο θετικά όσο και αρνητικά. Μεταξύ αυτών, ως σημαντικότεροι μπορούν να αναφερθούν: οι οικονομικοί παράγοντες, οι τεχνικοί παράγοντες, οι κοινωνικοί παράγοντες, οι δημογραφικοί παράγοντες, οι οργανωτικοί και πολιτικοί παράγοντες, οι φυσικοί παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν τη ζήτηση και την προσφορά τουρισμού (Moisä, 2015).

Ο τουρισμός συμβάλλει στη δημιουργία θετικών προοπτικών όσον αφορά στη μείωση της ανεργίας, καθώς και στην πολιτιστική και κοινωνικοοικονομική πρόοδο. Ωστόσο, αυτή η

δημιουργία θέσεων εργασίας συνήθως συνδέεται με συνθήκες εργασίας, οι οποίες χαρακτηρίζονται από έναν ορισμένο βαθμό άτυπης απασχόλησης και χαμηλής έντασης δεξιοτήτων, κυρίως επειδή είναι εποχιακής φύσης (Efthimiou, 2025).

Η υψηλή θέση του τουρισμού στην οικονομική πυραμίδα συμβάλλει στο να είναι ο κλάδος με τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης, συμβάλλοντας στη δημιουργία υψηλών επιπέδων συναλλάγματος και στη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου των χωρών.

2.4 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ: ΕΙΔΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΡΟΛΟΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η τουριστική βιομηχανία παρέχει σήμερα περίπου 266 εκατομμύρια θέσεις εργασίας και συμβάλλει με 9,5% στο συνολικό παγκόσμιο ΑΕΠ (Bunghez, 2016). Τα οικονομικά οφέλη της τουριστικής βιομηχανίας είναι πολλά. Η τουριστική βιομηχανία δημιουργεί σημαντικό αριθμό θέσεων εργασίας και οι επενδύσεις σε αυτήν την περιοχή έχουν σχετικά σύντομη περίοδο απόσβεσης. Ταυτόχρονα, η τοπική οικονομία στο σύνολό της επωφελείται από την τουριστική ανάπτυξη, καθώς οι τουριστικές τοποθεσίες τείνουν να έχουν πιο ανεπτυγμένες αστικές υποδομές και υπηρεσίες. (Moisă, 2015). Οι τουριστικές υπηρεσίες, με τις σχετικές ταξιδιωτικές ροές τους, αποτελούν τον μεγαλύτερο, συνεχώς αναπτυσσόμενο και πιο πολυτομεακό τύπο υπηρεσίας παγκοσμίως (Efthimiou, 2025).

Σε παγκόσμιο επίπεδο, σε διάφορες περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως τουριστικές, υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός χαμηλόμισθων εργαζομένων στον τουριστικό κλάδο, που αποτελείται από άτομα τα οποία μεταναστεύουν από άλλες χώρες ή μετακινούνται από αγροτικές περιοχές εντός της ίδιας χώρας για να βρουν απασχόληση. Εκτιμάται ότι στην Ευρώπη το ποσοστό των μη ντόπιων εργαζομένων στον τουριστικό τομέα πλησιάζει το 16% και στις ΗΠΑ το 20%. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ, ο τουρισμός, εκτός από τον αριθμό των θέσεων εργασίας, προσφέρει και ποικιλία ως προς το είδος της απασχόλησης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την τόνωση των τοπικών κοινοτήτων, τη δημιουργία δεσμών με διάφορους κλάδους και την προσφορά ευκαιριών εργασίας σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, όπως φοιτητές, ανειδίκευτοι μετανάστες και ηλικιωμένοι εργαζόμενοι. Επίσης, προσφέρει ευκαιρίες για απασχόληση σε απομακρυσμένες και λιγότερο δημοφιλείς, αγροτικές και οικονομικά εύθραυστες περιοχές (Efthimiou, 2025).

Από οικονομικής άποψης, ο τουρίστας είναι καταναλωτής αγαθών και ωφελούμενος από υπηρεσίες. Από τις δαπάνες που πραγματοποιεί, ένα μέρος πηγαίνει απευθείας σε οικονομικές μονάδες του τουριστικού κλάδου, όπως η στέγαση, η διατροφή και οι μεταφορές,

το άλλο μέρος πηγαίνει στους τοπικούς προϋπολογισμούς ή στον κρατικό προϋπολογισμό με τη μορφή τελών ή φόρων και το τρίτο μέρος πηγαίνει σε άλλους τομείς της οικονομίας για την πληρωμή των προϊόντων που παραδίδονται και των υπηρεσιών που παρέχονται από αυτούς τους τομείς, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες του τουριστικού κλάδου. Έτσι, ο τουρισμός μπορεί να υποστηρίξει την οικονομική ανάπτυξη τόσο της τοπικής κοινότητας όσο και της οικονομίας μιας χώρας, μέσω των εσόδων από εγχώριους ή ξένους επισκέπτες (Bunghez, 2016).

2.5 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ «ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ»

Οι πανδημίες θεωρούνται ως επί το πλείστον επιδημίες ασθενειών, οι οποίες διαδίδονται ευρέως ως αποτέλεσμα της εξάπλωσης της μόλυνσης από άνθρωπο σε άνθρωπο (Qiu et al., 2016). Ωστόσο, οι περισσότερες πανδημίες έχουν τα χαρακτηριστικά ζωνοσών ασθενειών, καθώς μεταδίδονται αρχικά από τα ζώα στον άνθρωπο (Jamison et al., 2017). Στην ιστορία έχουν καταγραφεί πολλές σημαντικές επιδημίες ασθενειών και πανδημίες, όπως η Ισπανική Γρίπη, η Γρίπη του Χονγκ Κονγκ, ο SARS, ο H7N9 και ο Έμπολα. Η λέξη «πανδημία» προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις «πάν» και «δήμος-λαός» και χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει μια εκτεταμένη επιδημία μεταδοτικής ασθένειας σε ολόκληρη τη χώρα ή σε μία ή περισσότερες ηπείρους ταυτόχρονα. Ο όρος «πανδημία» σε πολλά ιατρικά κείμενα δεν έχει οριστεί, αλλά υπάρχουν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά μιας πανδημίας, όπως η ευρεία γεωγραφική επέκταση, η διάδοση ασθενειών, η καινοτομία, η σοβαρότητα, τα υψηλά ποσοστά προσβολής, η εκρηκτικότητα, η ελάχιστη ανοσία του πληθυσμού, η μολυσματικότητα και η μεταδοτικότητα, τα οποία μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια. Οι κρίσεις που σχετίζονται με την πανδημία έχουν συσχετιστεί με τεράστιες αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, την οικονομία, την κοινωνία και την ασφάλεια των εθνικών και παγκόσμιων κοινοτήτων. Επίσης, έχουν προκαλέσει σημαντική πολιτική και κοινωνική αναστάτωση (Qiu et al., 2016).

Ωστόσο, ο διεθνώς αποδεκτός ορισμός της πανδημίας, όπως εμφανίζεται στο Λεξικό Επιδημιολογίας, αναφέρει την πανδημία ως μια επιδημία που συμβαίνει παγκοσμίως ή σε μια πολύ μεγάλη περιοχή, διασχίζει τα διεθνή σύνορα και συνήθως επηρεάζει μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Ο κλασικός ορισμός, ωστόσο, δεν περιλαμβάνει τίποτα σχετικά με την ανοσία του πληθυσμού, την ιολογία ή τη σοβαρότητα της νόσου. Με βάση αυτόν τον ορισμό του λεξικού, μπορεί να λεχθεί ότι οι πανδημίες συμβαίνουν ετησίως σε καθένα από τα εύκρατα νότια και βόρεια ημισφαίρια, δεδομένου ότι ο ορισμός του όρου είναι τόσο ευρύς. Οι εποχιακές επιδημίες

διασχίζουν τα διεθνή σύνορα και επηρεάζουν μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Ωστόσο, οι εποχιακές επιδημίες δεν θεωρούνται πανδημίες.

2.6 ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ –ΠΑΝΔΗΜΙΩΝ

Η τουριστική βιομηχανία έχει πληγεί τα τελευταία χρόνια από έναν αυξανόμενο αριθμό κρίσεων και καταστροφών. Παρόλο που έχουν εκφραστεί διάφορες απόψεις σχετικά με τη διαχείριση κρίσεων στην τουριστική βιομηχανία και τις γνώσεις που υπάρχουν γι' αυτή, η πανδημία COVID-19 θεωρείται ως μια κρίση πρωτοφανούς μεγέθους, ειδικά υπό το πρίσμα των επιπτώσεών της σε παγκόσμιο επίπεδο. Η παγκόσμια τουριστική αγορά είναι ένας από τους πιο ευάλωτους τομείς της οικονομίας όσον αφορά τις κρίσεις, είτε πρόκειται για φυσικές είτε για ανθρώπινες καταστροφές. Η περίοδος ανάκαμψης είναι μεγαλύτερη, σε σύγκριση με άλλους τομείς της οικονομίας, ειδικά εάν ένας τόπος συνδέεται στενά με μια κρίση ή μια καταστροφή (Varzakas & Metaxas, 2024). Μελέτες σχετικά με τη σχέση του τουρισμού με την εμφάνιση πανδημιών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο αντίκτυπος της πανδημίας στον τουρισμό είναι μη αναστρέψιμος. Ο τουριστικός τομέας συνδέεται με διάφορους άλλους τομείς, όπως οι μεταφορές, η υγεία, οι κατασκευές και οι επικοινωνίες και, ως εκ τούτου, αυτοί οι τομείς επηρεάζονται αρνητικά από τις αρνητικές τάσεις στον τουριστικό κλάδο (Efthimiou, 2025).

Δεδομένης της ευαλωτότητας του τουρισμού, είναι συνετό οι επιχειρήσεις να λαμβάνουν μέτρα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την εμφάνιση μίας κρίσης, προκειμένου να ελαχιστοποιούνται οι αρνητικές επιπτώσεις που τις συνοδεύουν (Aliperti et al., 2019 ; Chen et al., 2021 ; Faulkner, 2001 ; Pforr & Hosie, 2008 ; Ritchie, 2004 ; Ritchie et al., 2004 ; Yozcu & Cetin, 2019). Στη βιβλιογραφία, προτείνεται σύνθεση διαχείρισης κινδύνων και πρόβλεψης, με την αξιοποίηση σεναρίων ως βασικό στοιχείο. Η χρήση σεναρίων για την πρόβλεψη των επιπτώσεων διαφόρων κρίσεων αποτελεί μια ευρέως αποδεκτή μέθοδο σχεδιασμού για κρίσεις και καταστροφές που προκαλούνται από οικονομικά, περιβαλλοντικά και φυσικά αίτια (Prideaux et al., 2003).

Ο Τουρισμός ως παράγοντας διάδοσης πανδημιών

Η σχέση μεταξύ του τουρισμού ως παράγοντας διάδοσης πανδημιών και των πανδημιών ως παράγοντες διατάραξης του τουρισμού είναι αλληλένδετη. Οι Tsvetkova et al., (2023) σε εργασία τους που αποσκοπούσε στην ποσοτικοποίηση του μετασχηματισμού της τουριστικής αγοράς της Κίνας κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, με βάση τα ερευνητικά δεδομένα κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι λόγω της εξάπλωσης της λοίμωξης

COVID-19 σε όλες τις ηπείρους του κόσμου διαταράχθηκε η ασφάλεια της υγείας και των ταξιδιών. Λόγω της εξάπλωσης της λοίμωξης, οι καταναλωτές στην τουριστική αγορά περιόρισαν τις κοινωνικές τους δραστηριότητες, ενώ οι τουρίστες από άλλες χώρες φοβήθηκαν την επαφή με τον κινεζικό πληθυσμό. Έγιναν ακυρώσεις των ταξιδιών με προορισμό την Κίνα, ενώ παράλληλα είχε επιβληθεί απαγόρευση στους Κινέζους τουρίστες να ταξιδεύουν εκτός της Κίνας. Αυτή η κατάσταση είχε επηρεάσει την τουριστική βιομηχανία της χώρας στο πλαίσιο της προσφοράς και της ζήτησης. Παράλληλα, διατυπώθηκαν απόψεις ότι ο τουρισμός στάθηκε αιτία επιδείνωσης της κρίσης του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης. Σε εννοιολογικό επίπεδο, η πανδημία COVID-19 κατέδειξε την ανάγκη για ισορροπία μεταξύ της υγειονομικής ασφάλειας και της τουριστικής οικονομίας.

Οι πανδημίες ως παράγοντες διατάραξης του τουρισμού

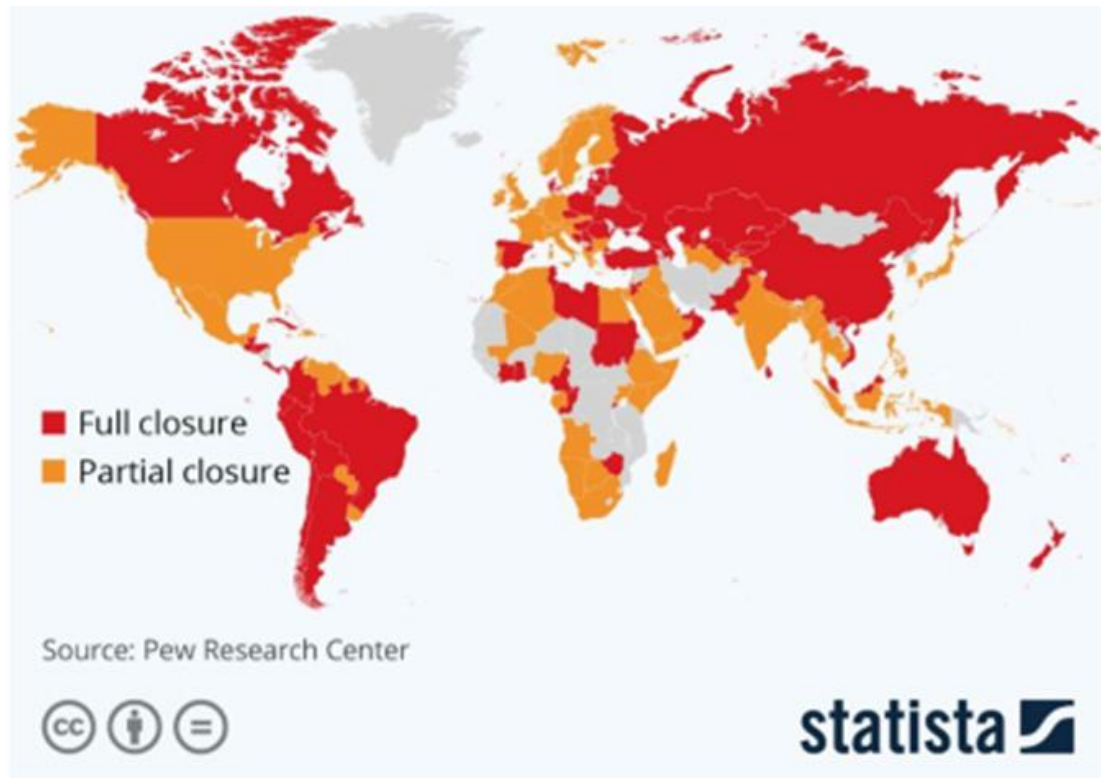
Τα ξεσπάσματα ασθενειών και οι πανδημίες προκαλούν παγκόσμιες κρίσεις στην υγεία και την οικονομία. Οι πανδημίες αυξάνουν αρνητικά τα προβλήματα ψυχικής υγείας και επηρεάζουν τη συμπεριφορά και την ψυχική ευεξία των τουριστών. Φοβούμενοι τους κινδύνους, οι τουρίστες ακυρώνουν τα προγραμματισμένα ταξιδιωτικά τους σχέδια, καθώς φαίνεται δύσκολο να αποφύγουν τη μόλυνση από τον ιό κατά τη διάρκεια του ταξιδιού (Abas et al., 2021). Ο κλάδος του τουρισμού και της αναψυχής συγκαταλέγεται στις πιο πληγείσες βιομηχανίες παγκοσμίως, παρουσιάζοντας απότομη πτώση των εσόδων ύψους 2,86 τρισεκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ, η οποία αντιστοιχεί σε απώλειες εσόδων άνω του 50%. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, στις οποίες αναφέρονται οι Lukovic και Stojkovic, οι μεγάλοι περιορισμοί στα παγκόσμια ταξίδια και οι προειδοποιήσεις για παραμονή στο σπίτι οδήγησαν στην πιο σοβαρή κατάρρευση της παγκόσμιας οικονομίας μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Από τη στιγμή που η απαγόρευση των διεθνών ταξιδιών επηρέασε πάνω από το 90% του παγκόσμιου πληθυσμού και επιβλήθηκαν απαγορεύσεις ενδοκοινοτικών μετακινήσεων, η τουριστική βιομηχανία ουσιαστικά παρέλυσε τον Μάρτιο του 2020 (Lukovic & Stojkovic, 2020). Σύμφωνα με τον UNWTO, το 2020 η παγκόσμια ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία έχασε περίπου 4,5 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε παγκόσμιο ΑΕΠ, με τον τομέα να συρρικνώνεται κατά 49,1% έναντι συρρίκνωσης της παγκόσμιας οικονομίας κατά 3,1%. Ως συνέπεια αυτής της κρίσης, υπήρξε τεράστιος αντίκτυπος στην παγκόσμια αγορά εργασίας, καθώς και στις θέσεις εργασίας στον τουρισμό, καθώς οι περιορισμοί λόγω COVID-19 οδήγησαν στην απώλεια των θέσεων εργασίας 62 εκατομμυρίων ανθρώπων (Varzakas & Metaxas, 2024).

Στην Ευρώπη ο τουριστικός τομέας καταλαμβάνει τα υψηλότερα επίπεδα επιρροής στην οικονομία, βελτιώνοντας τους οικονομικούς δείκτες και την ευημερία των πολιτών. Σε παγκόσμιο επίπεδο, αντιπροσωπεύει το 50% των τουριστικών ροών και το 48% όλων των εξερχόμενων τουριστικών δραστηριοτήτων. Παρά το γεγονός ότι ο τουριστικός τομέας είναι ο πιο δυναμικός τομέας του οικονομικού κύκλου όσον αφορά τις προοπτικές ανάπτυξης, είναι αποδεκτό ότι ταυτόχρονα αποτελεί έναν ευάλωτο τομέα, εκτεθειμένο σε διάφορες μορφές κρίσεων (Efthimiou, 2025). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ιταλία. Σύμφωνα με στοιχεία, τα οποία παραθέτουν οι Folinas και Metaxas, στη Ρώμη σχεδόν το 90% των κρατήσεων σε ξενοδοχεία και ταξιδιωτικά γραφεία για τον Μάρτιο του 2020 ακυρώθηκαν και στη Σικελία έως και 80%. Καθώς πολλά κρούσματα κορονοϊού σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες εντοπίζονται στην Ιταλία, έχουν εκδοθεί ταξιδιωτικές προειδοποιήσεις για έντεκα ακόμη ιταλικές πόλεις οι οποίες είχαν εκτεθεί και τέθηκαν σε καραντίνα. Ο αντίκτυπος έπληξε επίσης περιοχές της Ιταλίας που μόλις είχαν πληγεί από τον ιό. Η ομοσπονδία τουρισμού της Ιταλίας ανακοίνωσε ότι η ζημιά στον τουριστικό τομέα εκτιμάται σε 200 εκατομμύρια για το πρώτο τρίμηνο του έτους. Σχολικές εκδρομές και συνέδρια σε όλη τη χώρα ακυρώθηκαν επίσης (Folinas & Metaxas, 2020).

Οι άμεσες και έμμεσες απώλειες στον τουρισμό, οι οποίες προκύπτουν από κρίσεις ή καταστροφές, δεν έχουν μόνο αντίκτυπο στον τουρισμό, αλλά και στις οικονομίες των χωρών που πλήττονται, ειδικότερα των χωρών των οποίων μεγάλο ποσοστό του ΑΕΠ σχετίζεται με τον τουρισμό. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η ικανότητα ενός οργανισμού να ελέγξει μια καταστροφή μειώνεται κατά την εκδήλωσή της, η ικανότητα ελέγχου των αρνητικών επιπτώσεων μειώνεται ακόμη περισσότερο λόγω της έλλειψης πόρων, κάτι που ενισχύει την ευαλωτότητα του οργανισμού (Aliperti et al., 2019), δεδομένου ότι η έλλειψη οικονομικών και τεχνολογικών πόρων αυξάνει την πιθανότητα αποτελεσματικής αντίδρασης και ταχείας ανάκαμψης (Carlsen & Liburd, 2008). Η πανδημία COVID-19 είχε οδηγήσει σε παγκόσμιες προκλήσεις, οικονομικές και υγειονομικές κρίσεις και είχε προκαλέσει δευτερογενείς επιπτώσεις στις παγκόσμιες βιομηχανίες, συμπεριλαμβανομένου του τουρισμού και των ταξιδιών (Abas et al., 2021).

Οι αντιδράσεις των κυβερνήσεων επηρεάζουν τον ρυθμό ανάκαμψης του τουρισμού. Ωστόσο, οι κυβερνήσεις συνήθως αρκούνται σε προβλέψεις, προκειμένου να προετοιμάσουν σχέδια, προϋπολογισμούς και πολιτικές, χωρίς να αξιοποιούν άλλες μεθόδους, εστιάζοντας στην επισκεψιμότητα των προορισμών και στην προσέλκυση επενδυτών (Prideaux et al., 2003).

Καθώς η πανδημία εξαπλωνόταν ραγδαία, οι κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να λάβουν έκτακτα μέτρα, επιβάλλοντας, μεταξύ άλλων, περιορισμούς στην κινητικότητα και τις ταξιδιωτικές δραστηριότητες, με πολλές χώρες να κλείνουν εντελώς τα σύνορά τους σε ξένους (Efthimiou, 2025), όπως διακρίνεται στην Εικόνα 1, όπου απεικονίζονται οι χώρες που έκλεισαν πλήρως ή εν μέρει τα σύνορά τους λόγω την πανδημίας στις 31 Μαρτίου 2020 (Εικόνα 1, Ίκκος & Ρασούλη, 2020).

Εικόνα 3.1: Χώρες, οι οποίες έκλεισαν τα σύνορά τους στις 31 Μαρτίου 2020

Πηγή: Ίκκος & Ρασούλη (2020)

Επιπλέον, παρατηρήθηκε έλλειψη επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, με τους εμπλεκόμενους να αδυνατούν να αναγνωρίσουν τις ευθύνες και τα καθήκοντά τους σε καταστάσεις επείγουσας ανάγκης. Σε διάφορες περιπτώσεις, οι δύο τομείς είχαν διαφορετικούς στόχους, με τον δημόσιο τομέα να μεγαλοποιεί την καταστροφή προκειμένου να αιτιολογήσει τη διεθνή υποστήριξη και τον ιδιωτικό τομέα να ελαχιστοποιεί τη σοβαρότητα της κατάστασης, έτσι ώστε να διατηρήσει μια εικόνα συνέχειας και κανονικότητας στις επιχειρήσεις. Αυτή η αποσύνδεση μεταξύ των δύο τομέων είχε σοβαρές επιπτώσεις στον διαμοιρασμό και τη διαχείριση πληροφοριών και, επομένως, στον συντονισμό των ενεργειών, κάτι που επηρέασε την ταχύτητα και την αποτελεσματικότητα της αντίδρασης.

Υπογραμμίζεται ότι η αδυναμία ανάθεσης καθηκόντων μπορεί να αποδυναμώσει τη διαχείριση καταστροφών και να οδηγήσει σε χαοτικές καταστάσεις (Morakabati et al., 2017).

Σε καταστάσεις πανδημίας, ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης είναι κρίσιμος, δεδομένης της τάσης τους να μεγεθύνουν τον αντίκτυπο της καταστροφής και να μεγαλοποιούν τον πανικό, ενώ με τη διασπορά ψευδών ειδήσεων και την παραπληροφόρηση ενδέχεται να καθυστερήσουν την ανάκαμψη οργανισμών και προορισμών (Faulkner, 2001). Τα μέσα ενημέρωσης έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαχείριση της πληροφορίας και της επικοινωνίας, ιδιαίτερα σε σχέση με τα επακόλουθα της κρίσης. Η βιβλιογραφία αναδεικνύει ότι η θετική σχέση με τα μέσα ενημέρωσης συμβάλλει στη διαδικασία ανάκαμψης ενός προορισμού (Martens et al., 2016 ; Pforr & Hosie, 2008). Δεδομένης της κάλυψης των γεγονότων επί 24ωρου βάσεως από τα μέσα ενημέρωσης και τα κοινωνικά δίκτυα, η αδυναμία έγκαιρης και αποτελεσματικής αντίδρασης σε επείγουσες καταστάσεις μπορεί να βλάψει σημαντικά τη φήμη ενός προορισμού σε παγκόσμιο επίπεδο (Morakabati et al., 2017). Ειδικά για τις επιδημίες, όπως υποστηρίζουν οι Chen et al., εάν τα μέσα ενημέρωσης δεν εντείνουν τις αμφιβολίες και το άγχος του κοινού και παρέχουν ακριβείς πληροφορίες και ορθή καθοδήγηση, συμβάλλουν θετικά στη διαμόρφωση των αντιλήψεων του κοινού σχετικά με τη νόσο και την ασφάλεια, συμβάλλοντας στην ανάκαμψη (Chen et al., 2021).

Ο ρόλος των τουριστικών επιχειρήσεων στην ανάσχεση ή ενίσχυση της κρίσης

Ο τουριστικός τομέας αποτελεί βασικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης και η διατήρηση της ελκυστικότητας των προορισμών αποτελεί σημαντική πρόκληση για τις περισσότερες κυβερνήσεις. Με το τέλος της πανδημίας, οι τουριστικές ροές είχαν αρχίσει να πλησιάζουν τα επίπεδα πριν από την εμφάνιση του COVID-19 και καθώς αναδύονταν νέες τουριστικές συνήθειες, άρχισε να καθιερώνεται μια νέα κανονικότητα (Efthimiou, 2025). Σύμφωνα με εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ για το 2019 ο κλάδος του τουρισμού συνεισέφερε στο κατά 51,6 με 62,1 δισ. Ευρώ, που αντιστοιχεί στο 27,5% με 33,1% του ΑΕΠ. Ο τουριστικός κλάδος χαρακτηρίζεται ως μία «αμιγώς εξαγωγική» οικονομική δραστηριότητα, καθώς το 90% των εσόδων της προέρχεται από τον εισερχόμενο τουρισμό. Ως τομέας οικονομικής δραστηριότητας έχει ιδιαίτερη σημασία για την εξισορρόπηση του ισοζυγίου πληρωμών. Για το 2019 79,9% του ελλείμματος του Ισοζυγίου Αγαθών καλύφθηκε από τις ταξιδιωτικές εισπράξεις. Ως εξαγωγική οικονομική δραστηριότητα παρουσίασε το 2019 εισπράξεις, οι οποίες αντιπροσώπευαν το 56,2% του συνόλου των εισπράξεων από τις εξαγωγικές δραστηριότητες της χώρας (ΙΝΣΕΤΕ, 2020α).

Είναι σύνηθες οι αντιδράσεις των κυβερνήσεων να περιλαμβάνουν πακέτα στήριξης, ενίσχυση του εγχώριου τουρισμού, προώθηση των τοπικών προϊόντων και ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού (Pfort & Hosie, 2008). Σε έρευνα την οποία πραγματοποίησαν οι Rapti και Gkouna στόχος ήταν η ανάλυση των παραγόντων που επηρεάζουν την πρόθεση επίσκεψης και την εικόνα του προορισμού κατά την ανάκαμψη από την κρίση COVID-19. Χρησιμοποιήθηκαν μικτές ερευνητικές μέθοδοι σε τυχαίο δείγμα 461 πολιτών/τουριστών εντός της ελληνικής επικράτειας και τα ευρήματα εξετάστηκαν χρησιμοποιώντας ανάλυση συσχέτισης και παλινδρόμησης. Από την ανάλυση των δεδομένων κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η Ελλάδα έχει την ευκαιρία να αναθεωρήσει το μοντέλο παραγωγής της, ώστε να καταστήσει την οικονομία της πιο ανθεκτική και λιγότερο ευάλωτη σε κρίσεις. Το υπό διαμόρφωση μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να βασίζεται στον ποιοτικό τουρισμό και σε μια νέα τουριστική ταυτότητα, όπου οι υποψήφιοι επισκέπτες έχουν την ευκαιρία για ποιοτικές τουριστικές υπηρεσίες σε προσιτές τιμές (*value for money*). Επιπλέον, οι τουριστικές επιχειρήσεις θα πρέπει να ανταποκριθούν άμεσα σε μια αυξανόμενη τάση, στην οποία οι καταναλωτές και οι υποψήφιοι τουρίστες επιλέγουν πιο φιλικά προς το περιβάλλον προϊόντα και υπηρεσίες και, επομένως, επιλέγουν προορισμούς με βάση συγκεκριμένα κριτήρια. Επιπλέον, η πανδημία έχει αλλάξει δραματικά τη σχέση των επιχειρήσεων, των εργαζομένων και των καταναλωτών με την ψηφιακή τεχνολογία μέσα σε πολύ σύντομο χρόνο. Όλες οι επιχειρήσεις καλούνται σταδιακά να βελτιώσουν τη δυνατότητα ψηφιακής πρόσβασης των πελατών τους και να προχωρήσουν στο φάσμα του ηλεκτρονικού εμπορίου, καθώς τα επόμενα χρόνια αυτό το στοιχείο θα μετατραπεί από πιθανή επιλογή σε απαραίτητη προϋπόθεση (Rapti & Gkouna, 2022).

Η διαχείριση κρίσεων είναι ένα εργαλείο για την εφαρμογή στρατηγικών που οδηγούν στην ανάκαμψη και τον σχεδιασμό μακροπρόθεσμων δράσεων ανθεκτικότητας. Έρευνα, η οποία διεξήχθη σχετικά με τις τουριστικές κρίσεις και στην οποία αναφέρεται η Drammeh, περιλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο οι προορισμοί θα πρέπει να ανταποκρίνονται προληπτικά, να αναπτύσσουν στρατηγικές για την αποφυγή ή την αντιμετώπιση κρίσεων και να μετριάζουν τον αντίκτυπό τους στους προορισμούς. Αυτή η κατάσταση αναγνωρίζεται ως ευκαιρία για την οικοδόμηση μιας πιο ανθεκτικής και βιώσιμης βιομηχανίας στην εποχή μετά την πανδημία (Drammeh, 2024). Γενικά, η προσαρμοστικότητα σε κάθε μοναδική περίπτωση αποτελεί βασικό στοιχείο για τον τουριστικό τομέα. Ο σχεδιασμός, στην εποχή μετά την COVID-19, θα πρέπει να δίνει προτεραιότητα στις νέες τάσεις, καθώς, μετά την πανδημία, δεν θα υπάρξει

επιστροφή στην κανονικότητα, αλλά μάλλον μετάβαση σε μια νέα πραγματικότητα (Rapti & Gkouna, 2022).

Σχόλια και συμπεράσματα από τη βιβλιογραφική διερεύνηση

Ο τουρισμός, στο οικονομικό πλαίσιο του 21ου αιώνα, αποτελεί ουσιαστική δραστηριότητα στη δομή του οικονομικού μηχανισμού και διαδραματίζει ενεργό ρόλο στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας και της κοινωνίας. Η σημασία και η οικονομική συμβολή αυτής της δραστηριότητας ποικίλλει από έθνος σε έθνος. Παρόλο που υπάρχουν χώρες των οποίων η οικονομία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στον τουρισμό, ο ρόλος του τουρισμού είναι τόσο καλά ενσωματωμένος στις σύγχρονες οικονομίες που ο οικονομικός αντίκτυπος από τις τουριστικές δραστηριότητες είναι σημαντικός ακόμη και για τις χώρες στις οποίες οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό είναι ήσσονος σημασίας για την οικονομία τους (Bunghez, 2016).

Μία από τις ιδιαιτερότητες της τουριστικής βιομηχανίας είναι ότι είναι εκτεθειμένη σε δυσμενή γεγονότα περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο τομέα της οικονομίας. Παρά τη σημασία του, ο τουρισμός είναι ένας από τους πιο ευάλωτους τομείς, καθώς μπορεί να επηρεαστεί από πολέμους ή πολιτική αστάθεια, τρομοκρατικές επιθέσεις, οικονομικές κρίσεις, φυσικές καταστροφές και υγειονομικές κρίσεις. Η τουριστική ζήτηση μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά από ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων, ιδιαίτερα από ζητήματα ασφάλειας και υγείας τα οποία, ενώ λαμβάνουν χώρα τοπικά, έχουν παγκόσμιο αντίκτυπο. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), η πανδημία COVID-19 μετατράπηκε σε πανδημία τον Μάρτιο του 2020. Σταδιακά, όλοι οι προορισμοί σε όλο τον κόσμο εισήγαγαν ταξιδιωτικούς περιορισμούς, σηματοδοτώντας μια αρνητική συγκυρία για τον τουρισμό. Η πανδημία COVID-19, εκτός του ότι στάθηκε αιτία μίας σοβαρής υγειονομικής κρίσης, προκάλεσε οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες για τη βιώσιμη ανάπτυξη χωρών στις οποίες ο τουρισμός συνεισφέρει σημαντικά στο ΑΕΠ τους, ιδιαίτερα σε χώρες οι οποίες εξαρτώνται από τον τουρισμό, όπως η Ελλάδα (Rapti & Gkouna, 2022 ; Lukovic & Stojkovic, 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Όπως παρατηρούν οι Frank και Ubeng (2021) και οι Jamal και Budke (2020), περιστασιακά στην ανθρώπινη ιστορία μια επιδημία μολυσματικής ασθένειας εξαπλωνόταν σε μια μεγάλη έκταση, επηρεάζοντας έναν σημαντικό μέρος του πληθυσμού και επιφέροντας έναν νέο τρόπο κοινωνικής οργάνωσης. Ως τέτοιες επιδημίες αναφέρουν την ισπανική γρίπη, πιο γνωστή ως «γρίπη του 1918», την πιο πρόσφατη το Αναπνευστικό Σύνδρομο της Μέσης Ανατολής (Middle East respiratory syndrome - MERS-CoV), που εμφανίστηκε το 2012 και λέγεται ότι προκλήθηκε από ιό που μεταφέρθηκε από καμήλα σε ανθρώπους, στη συνέχεια τον ιό SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome) και τελευταία, τον ιό COVID-19 που προήλθε από την πόλη Γουχάν στην επαρχία Χουμπέι της Κίνας. Οι κορωνοϊοί SARS-CoV, MERS-CoV και COVID-19 θεωρούνται ζωνοτοικοί και μπορούν να προκαλέσουν σοβαρά αναπνευστικά προβλήματα (Hall et al 2020). Ο τελευταίος από αυτούς έχει θέσει μία νέα κανονικότητα με τη χρήση μάσκας προσώπου και την κοινωνική αποστασιοποίηση μεταξύ των συνομιλητών, τον εμβολιασμό, την αποφυγή των πλήθους, το συχνό πλύσιμο των χεριών, την κάλυψη του βήχα και του φτερνίσματος, τον καθαρισμό, την απολύμανση και την απολύμανση των χεριών σας με απολυμαντικό με βάση το αλκοόλ (Frank & Ubeng, 2021 ; Jamal & Budke, 2020).

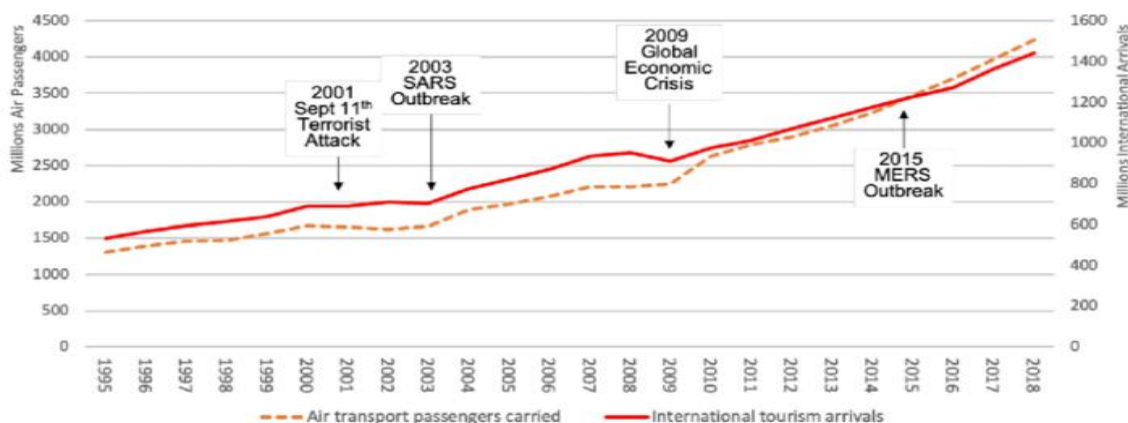
Αν και η προέλευσή της πιθανότατα προέρχεται από τις Ηνωμένες Πολιτείες, η ισπανική γρίπη αναφέρεται ως «ισπανική», καθώς η Ισπανία ήταν η πρώτη χώρα στην οποία το ξέσπασμα αναφέρθηκε ευρέως, επειδή οι περιορισμοί στα μέσα ενημέρωσης κατά τη διάρκεια του πολέμου εξακολουθούσαν να ισχύουν σε πολλές χώρες. Αν και υπάρχουν διακυμάνσεις ως προς τα ερευνητικά αποτελέσματα, προβλέπεται ότι η πανδημία του 1918-19 μόλυνε έως και 500 εκατομμύρια ανθρώπους (περίπου το ένα τρίτο του τότε παγκόσμιου πληθυσμού) και είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με εκτιμήσεις των Gossling et al., 21 έως 100 εκατομμύρια θανάτους, που αντιστοιχεί περίπου στο 1%–5% του τότε παγκόσμιου πληθυσμού ή σίγουρα σε περισσότερους από 50 εκατομμύρια ανθρώπους, σύμφωνα με εκτιμήσεις των Ozbay et al. (2022). Η πανδημία ταξίδεψε σε όλο τον κόσμο σε τρία κύματα και ως εκ τούτου θα μπορούσε να περιγραφεί ως η πρώτη «σύγχρονη» πανδημία που χαρακτηρίζεται από ταχεία μετακίνηση μέσω του παγκόσμιου συστήματος μεταφορών στη ναυτιλία και τους σιδηροδρόμους (Gossling et al., 2021).

Ο Tung διερεύνησε τον αντίκτυπο των πανδημιών στον παγκόσμιο τουρισμό, μέσω συγκριτικής έρευνας και θεματικής και στατιστικής ανάλυσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά, η τελευταία πανδημία COVID-19 είχε μεγαλύτερης διάρκειας επιπτώσεις σε σχέση με προηγούμενες πανδημίες, προκαλώντας σοβαρά προβλήματα. Συγκριτικά με τον ιό SARS (2002-2003), τη γρίπη H1N1 (2009), τον ιό MERS (2012) και τον ιό Έμπολα (2014), που είχαν βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις, κατά το έτος της εμφάνισής τους, ίσως και το επόμενο, και ο τουρισμός ανέκαμψε σχετικά γρήγορα, ο Covid-19 επέφερε τις μεγαλύτερες απώλειες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι οι αφίξεις τουριστών μειώθηκαν κατά 73%, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό μείωσης, της τάξεως του 4% είχε καταγραφεί κατά τη διάρκεια της γρίπης H1N1, που μάλιστα συνυπήρχε με την παγκόσμια οικονομική κρίση. Αντίστοιχα, οι απώλειες, λόγω του COVID-19, ήταν 1.300 δις δολάρια, ενώ την περίοδο της γρίπης H1N1 ήταν 88 δις δολάρια (Tung, 2021). Πηγές στις οποίες αναφέρονται οι Gossling et al. (2021) εκτιμούν ότι το παγκόσμιο οικονομικό κόστος μιας πανδημίας τύπου ισπανικής γρίπης θα πλησίαζε το 12,6% του ΑΕΠ, με τον μεγαλύτερο αντίκτυπο στις χώρες εκτός του ΟΟΣΑ.

Η Παγκόσμια Τράπεζα ως πιο σημαντικά γεγονότα υγειονομικής κρίσης, τα οποία βίωσε η ανθρωπότητα τον 20^ο αιώνα, θεωρεί την ισπανική γρίπη του 1918-19, την ασιατική γρίπη του 1957 και την γρίπη του Χονγκ Κονγκ του 1968. Ωστόσο, στις περιπτώσεις αυτές οι διεθνείς αφίξεις δεν επηρεάστηκαν καθόλου. Όσον αφορά τον 21ο αιώνα, σε διάστημα μόλις δεκαπέντε ετών, από το 2000 έως το 2015, έλαβαν χώρα σημαντικά γεγονότα που αναστάτωσαν την παγκόσμια οικονομία, όπως η τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου, ο ιός SARS και η εξάπλωσή του το 2003, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση το 2009, ο ιός Έμπολα το 2014 και ο ιός MERS το 2015 (Varzakas & Metaxas, 2024) [Διάγραμμα 3.1].

Διάγραμμα 3.1: Η επίδραση των γεγονότων κρίσης στον αριθμό των επιβατών που μεταφέρονται με αεροπορικές μεταφορές και στις διεθνείς αφίξεις τουρισμού, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα

Πηγή: Varzakas & Metaxas, 2024

Από το διάγραμμα 3.1 διαφαίνεται ο τρόπος με τον οποίο γεγονότα κρίσης επηρεάζουν τις διεθνείς αφίξεις τουρισμού. Ωστόσο, όπως επισημαίνουν οι Varzakas και Metaxas, καμία από τις κρίσεις που περιγράφονται δεν οδήγησε σε μακροπρόθεσμες αρνητικές επιπτώσεις στον τουριστικό τομέα. Μόνο ο SARS (2003) και η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση (2008–2009) είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση των διεθνών αφίξεων κατά 0,4% και 4% αντίστοιχα (Varzakas & Metaxas, 2024).

Σχετικά με τη διάδοση του SARS, ο Baker (2015) αναφέρει ότι το ξέσπασμα του ιού το 2003 αποτελεί παράδειγμα της επίδρασης της κινητικότητας και του δυναμικού ρόλου των ταξιδιωτών στη διάδοση επιδημιών. Το 2002, ένας προηγουμένως άγνωστος κορωνοϊός προκάλεσε ένα ξέσπασμα αναπνευστικών λοιμώξεων στην επαρχία Γκουανγκντόνγκ της Κίνας. Ο ιός προφανώς μεταπήδησε από τη μοσχογαλή στους ανθρώπους, αν και οι επόμενες έρευνες υποδηλώνουν ότι ο ξενιστής ήταν το είδος νυχτερίδας fruit bat. Το ξέσπασμα έγινε ορατό στην παγκόσμια κοινότητα όταν ένας γιατρός από το Γκουανγκντόνγκ, ο οποίος είχε μολυνθεί από τον ιό, έμεινε για μία μέρα στο ξενοδοχείο Metropole στο Χονγκ Κονγκ και αποτέλεσε την πηγή μόλυνσης για πολλούς επισκέπτες του ξενοδοχείου, οι οποίοι στη συνέχεια διέδωσαν τον ιό σε πολλές άλλες χώρες κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα τους. Μέχρι τον Μάιο του 2002, περισσότερες από 8.000 μολύνσεις SARS είχαν αναφερθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας. Μέχρι τον Ιούλιο του 2002, 29 χώρες και εδάφη σε πέντε ηπείρους ανέφεραν κρούσματα και απέδωσαν 774 θανάτους στο SARS. Η μετάδοση του SARS σε αεροσκάφη σημειώθηκε με ποσοστά από 0% έως 18,3% και εμφανίστηκε σε απόσταση επτά σειρών από τον επιβάτη πηγής.

Για την εξάπλωση της πανδημίας H1N1 αξίζει να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με προηγούμενες πανδημίες, τα ταξίδια και ο τουρισμός έγιναν ένας παράγοντας άνευ προηγουμένου παγκόσμιας σημασίας, όχι μόνο λόγω της αύξησης του αριθμού των διεθνών αφίξεων από 25 εκατομμύρια το 1955 σε 935 εκατομμύρια το 2010, αλλά και λόγω της συνολικής κοινωνικοοικονομικής σημασίας του τομέα. Ωστόσο, οι συχνές και ταχύτερες συνδέσεις των διεθνών ταξιδιών επέτρεπαν επίσης την ταχύτερη εξάπλωση μιας μεταδοτικής ασθένειας. Αυτός ο φόβος επιβεβαιώθηκε και προκάλεσε την εξάπλωση του H1N1 το 2009 σε όλο τον κόσμο σε 6 εβδομάδες, ενώ στην προηγούμενη πανδημία χρειάστηκαν 6 μήνες (Glaesser, n.d.).

3.2 ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΕΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΕ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ

Με μια καθημερινή ροή εκατοντάδων, ακόμη και χιλιάδων ανθρώπων, ο κλάδος της φιλοξενίας έχει αντιμετωπίσει μια σημαντική πρόκληση κρίσης ασθενειών τα τελευταία 15 χρόνια. Η Hong Kong China Travel Service Hotels Corporate Limited (HK CTS Hotels) έχει βιώσει τις επιπτώσεις του Σοβαρού Οξέος Αναπνευστικού Συνδρόμου (SARS) το 2003 και της γρίπης Α (H1N1) το 2009. Μαθαίνοντας από αυτό, ο ξενοδοχειακός όμιλος έχει αναπτύξει το σχέδιο έκτακτης ανάγκης διαχείρισης κρίσεων.

Όπως αναφέρουν οι Mahmud et al. (2021), λόγω της αυξανόμενης πίεσης από την κοινωνία των πολιτών να ενεργήσουν ως κοινωνικά υπεύθυνοι οργανισμοί, οι επιχειρήσεις παγκοσμίως αναμορφώνουν και επεκτείνουν τις στρατηγικές εταιρικής κοινωνικής ευθύνης (ΕΚΕ). Ως εκ τούτου, στις περιπτώσεις των επιδημιολογικών μεταβολών, τις οποίες επέφεραν οι MERS, SARS και Έμπολα, ανταποκρίθηκαν με μια ενθουσιώδη προσπάθεια να προωθηθεί η κοινωνική ευημερία.

Η πανδημία του SARS έπληξε κυρίως αρκετές περιοχές στην Ασία, αλλά η Κίνα, η Σιγκαπούρη, η Ταϊβάν και το Χονγκ Κονγκ ήταν οι πιο πληγείσες, καθώς επίσης και ο Καναδάς. Οι τομείς που επηρεάστηκαν περισσότερο από την πανδημία ήταν ο τομέας των αεροπορικών μεταφορών και του τουρισμού. Καθώς η πανδημία συνέχιζε να εξαπλώνεται σε διάφορες χώρες, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας δημοσίευσε μια προειδοποίηση τον Μάρτιο του 2003, με την οποία συνιστούσε την επιβολή ταξιδιωτικών περιορισμών σε περιοχές που επλήγησαν από την πανδημία. Οι κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο ανταποκρίθηκαν σε αυτήν την προειδοποίηση απευθύνοντας έκκληση στους πολίτες τους να αποφεύγουν τις συναντήσεις και τα άσκοπα ταξίδια, ειδικά σε περιοχές που επλήγησαν από την πανδημία. Ορισμένες κυβερνήσεις προχώρησαν ακόμη και στην επιβολή μέτρων καραντίνας κατά ατόμων που είχαν ταξιδέψει από περιοχές που θεωρήθηκε ότι είχε διαδοθεί η ασθένεια. Τα μέτρα που έλαβαν διάφορες κυβερνήσεις για τον μετριασμό αυτής της ασθένειας είχαν σημαντικό αντίκτυπο στον παγκόσμιο τουριστικό τομέα. Στατιστικά στοιχεία έδειξαν ότι το 2003, ο αριθμός των διεθνών τουριστών μειώθηκε κατά 1,2% σε σύγκριση με τα στοιχεία του 2012 (Tong, 2020).

Οι τουριστικοί προορισμοί αντέδρασαν γρήγορα στον SARS, προκειμένου να διασφαλίσουν την ασφάλεια του κοινού παρά την υγειονομική κρίση. Οι στρατηγικές αντιμετώπισης επικεντρώθηκαν στον μετριασμό των άμεσων επιπτώσεων της κατάστασης και στην ελαχιστοποίηση του σοκ που επέφερε ο SARS σε άμεσο χρονικό διάστημα.

Συγκεκριμένα, διερεύνησαν την αξιοποίηση των τουριστικών πόρων και του ανθρωπίνου κεφαλαίου για τη συνέχιση της παροχής οικονομικών οφελών. Για παράδειγμα, στο Χονγκ Κονγκ κατά τη διάρκεια του SARS τα άδεια δωμάτια ξενοδοχείων μετατράπηκαν σε γραφεία προς ενοικίαση, τα ξενοδοχεία προσέφεραν υπηρεσίες παράδοσης φαγητού για την αξιοποίηση του προσωπικού της κουζίνας και παρείχαν υπηρεσίες καθαρισμού χρησιμοποιώντας το προσωπικό καθαριότητας. Συχνά λαμβάνονταν πρόσθετα μέτρα για τη μείωση άλλων εξόδων, όπως το κλείσιμο συγκεκριμένων τμημάτων ξενοδοχείων για την ελαχιστοποίηση του κόστους, όπως η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας. Επιπλέον, η κυβέρνηση έλαβε μέτρα για την άμβλυνση του πλήγματος των άμεσων επιπτώσεων, όπως η δημιουργία ταμείων για τη διατήρηση θέσεων εργασίας, οι αλλαγές στις φορολογικές πολιτικές για την ελαχιστοποίηση της ανάγκης για απώλειες θέσεων εργασίας και η δημιουργία στοχευμένων κινήτρων, τα οποία διατηρούν τη βιωσιμότητα των φορέων εκμετάλλευσης (Dalberg, 2020).

Η κατανόηση της διαδικασίας μίας υγειονομικής κρίσης και η αποτελεσματική διαχείρισή της αποτελούν σημαντικά ζητήματα για όσους ασχολούνται με τον τουρισμό. Οι Henderson και Linh (2007) συνέλεξαν στοιχεία ακολουθώντας τη μέθοδο της μελέτης περίπτωσης, λαμβάνοντας πρωτογενή δεδομένα από πέντε ειδικούς συνεντεύξεις με ανώτερα στελέχη από ένα κορυφαίο διεθνές ξενοδοχείο στο Ανόι, την εθνική αεροπορική εταιρεία και ένα από τα μεγαλύτερα πάρκα ψυχαγωγίας στην πόλη Χο Τσι Μινχ, κατά την περίοδο της πανδημίας SARS. Από τη μελέτη προέκυψε ότι το ξενοδοχείο προσπάθησε να ελαχιστοποιήσει όλες τις βραχυπρόθεσμες δαπάνες ακυρώνοντας τις μη επείγουσες αγορές. Το κόστος των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας μειώθηκε και οι κενοί όροφοι των ξενοδοχείων τέθηκαν εκτός λειτουργίας. Οι προϋπολογισμοί για εγχώρια διαφήμιση και δημόσιες σχέσεις μειώθηκαν επίσης. Αντίθετα, ο πρόεδρος της αεροπορικής εταιρείας του πάρκου αποκάλυψε σχέδια για την αγορά πέντε αεροσκαφών, μια απόφαση που φαινόταν να έρχεται σε αντίθεση με τη γενική τάση οικονομικής συγκράτησης στον κλάδο της πολιτικής αεροπορίας. Η εταιρεία ήταν βέβαιη ότι ο SARS δεν θα διαρκούσε πολύ και θα εκμεταλλευόταν την ευκαιρία των ανταγωνιστικών τιμών για να ανανεώσει τον στόλο της και να γίνει πιο ανταγωνιστική. Ωστόσο, οι πτήσεις μειώθηκαν και τα δρομολόγια αναθεωρήθηκαν καθώς η ζήτηση μειώθηκε. Αυξημένες δαπάνες καταγράφηκαν επίσης κυρίως στους τομείς της υγείας και της ασφάλειας και του μάρκετινγκ. Λήψη μέτρων υγιεινής και πρόληψης κοινοποιήθηκαν σε όλους τους υπαλλήλους μέσω πινάκων ανακοινώσεων. Το προσωπικό των δωματίων και της κουζίνας διατάχθηκε να φοράει μάσκες κατά την εργασία και ψεκάζονταν τακτικά χημικά απολύμανσης σε δημόσιους χώρους. Οι αλλοδαποί ήταν υποχρεωμένοι να προσκομίσουν τα πιστοποιητικά υγείας τους για να

διασφαλιστεί ότι κανένας μολυσμένος επισκέπτης δεν θα εισερχόταν στο ξενοδοχείο, ενώ και το προσωπικό ελέγχθηκε επίσης για συμπτώματα όπως ο πυρετός. Οι υπεύθυνοι ανάπτυξης επιχειρήσεων ζήτησαν τις απόψεις συνεργαζόμενων ταξιδιωτικών πρακτόρων και ξεναγών που ασχολούνταν άμεσα με τους τουρίστες. Με βάση το υλικό και τις οδηγίες της τοπικής αρχής, τέθηκαν σε εφαρμογή προληπτικές διαδικασίες. Δεν υπήρξαν απολύσεις και η απόλυση μόνιμου προσωπικού θεωρήθηκε μόνο ως έσχατη λύση λόγω ανεπιθύμητων επιπτώσεων στο ανθρώπινο δυναμικό. Ωστόσο, οι εργαζόμενοι ενθαρρύνθηκαν να αξιοποιήσουν πλήρως το δικαίωμα άδειας μετ' αποδοχών και οι διευθυντές προσφέρθηκαν εθελοντικά να λάβουν παρατεταμένη άδεια άνευ αποδοχών. Η αεροπορική εταιρεία και η διοίκηση του πάρκου συμφώνησαν επίσης ότι η κλίμακα της κρίσης δεν δικαιολογούσε τη λήξη των συμβάσεων εργασίας. Παρακολουθήθηκε στενά η υγεία του προσωπικού και, σε όποιον αισθάνθηκε άρρωστος, δόθηκε η οδηγία να φύγει αμέσως και να λάβει την κατάλληλη ιατρική περίθαλψη πριν επιστρέψει στην εργασία.

Η πανδημία της γρίπης H1N1 ξεκίνησε όταν ένα στέλεχος της γρίπης H1N1 εμφανίστηκε στο Μεξικό το 2009. Το στέλεχος θεωρήθηκε εξίσου επικίνδυνο με το θανατηφόρο στέλεχος του 1918 και επηρέασε κυρίως νέους ενήλικες. Όπως συνέβη και με την πανδημία SARS, εκδόθηκαν πολυάριθμες ταξιδιωτικές οδηγίες κατά των ταξιδιών στο Μεξικό, οι περισσότερες από τις οποίες περιελάμβαναν απαγορεύσεις μετάβασης στην περιοχή. Οι οδηγίες αυτές είχαν ως αποτέλεσμα για το Μεξικό μία σειρά ακυρώσεων κρατήσεων ξενοδοχείων, ενώ οι αεροπορικές εταιρείες μείωσαν εντελώς τη συχνότητα των πτήσεων τους προς την περιοχή των ακυρωμένων πτήσεων (Tong, 2020).

Αναγνωρίζοντας τη σημασία του τουρισμού στην οικονομία του Μεξικού και τις σοβαρές επιπτώσεις της επιδημίας γρίπης στον κλάδο, η μεξικανική κυβέρνηση σχεδίασε στρατηγικές για τη μείωση του οικονομικού αντίκτυπου. Στις 6 Μαΐου, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση δήλωσε ότι θα παράσχει πάνω από 2.740 εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ για την υποστήριξη των τομέων που είχαν πληγεί περισσότερο. Σε αυτούς περιλαμβάνονταν κυρίως ξενοδοχεία, εστιατόρια και χώροι αναψυχής. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις αποτελούσαν προτεραιότητα. Επιπλέον, υιοθετήθηκαν φορολογικές περικοπές για την ελαχιστοποίηση της οικονομικής ζημίας σε ξενοδοχεία, εστιατόρια, αεροπορικές εταιρείες και εταιρείες παροχής υπηρεσιών αναψυχής. Ακόμη, η κυβέρνηση ανακοίνωσε την επένδυση 1.200 εκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ σε τουριστικές καμπάνιες που θα προωθήσουν τους 110 κορυφαίους τουριστικούς προορισμούς στο Μεξικό (Monterrubio. 2010).

Ο τρόπος με το οποίο αντιδρούν και προσπαθούν να προσαρμοστούν σε υγειονομικές κρίσεις οι πληγείσες περιοχές δεν είναι όμοιο σε όλες τις περιπτώσεις. Όπως αναφέρουν οι Hall et al. (2020), ορισμένοι προορισμοί λειτουργούν με όρους χαμηλού κόστους, με ελάχιστη μέριμνα για τις εξωτερικές επιπτώσεις, όπως η εισαγωγή ενός δεύτερου κύματος μολύνσεων στον μόνιμο πληθυσμό, προκειμένου να αυξήσουν τον αριθμό των επισκεπτών και τις δυνατότητες απασχόλησης το συντομότερο δυνατό. Άλλοι προορισμοί, όπως στην περίπτωση της Χαβάης, συνεχίζουν να περιορίζουν τις αφίξεις και τις κρατήσεις ξενοδοχείων για να μειώσουν την πιθανότητα ενός δεύτερου κύματος μολύνσεων ή, όπως η Σιγκαπούρη, εισαγάγουν νέα ελεγμένα πρότυπα καθαρισμού, για να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη των ταξιδιωτών.

3.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η ισπανική γρίπη, με υψηλό ποσοστό εξάπλωσης, είναι μια από τις επιδημικές ασθένειες που έχει προκαλέσει τον μεγαλύτερο αριθμό θανάτων στο εγγύς παρελθόν.. Καθώς σημειώθηκε μεγάλη αύξηση στις τουριστικές δραστηριότητες μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο αντίκτυπος αυτής της πανδημίας έγινε εμφανής και σε άλλους τομείς εκτός από τον τουρισμό. Εξαιτίας της γρίπης, σε πολλές χώρες η καθημερινή ζωή και η οικονομία έφτασαν στο σημείο να σταματήσουν. Λόγω της ασθένειας, τα εισοδήματα μειώθηκαν και το ποσοστό φτώχειας αυξήθηκε. Σε μελέτη που διεξήχθη στις ΗΠΑ, αναφέρθηκε ότι η ασθένεια αυτή προκάλεσε το κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων και τη μείωση του ρυθμού λειτουργίας όσων έμειναν σε ποσοστό 40-70%. Η ημερήσια ζημία των επιχειρήσεων κυμάνθηκε περίπου στα 10.000-15.000 δολάρια (Ozbay et al., 2022).

Ο SARS ήταν η πρώτη πραγματική παγκόσμια έκτακτη ανάγκη για την υγεία που βίωσαν πολλά μέλη της κοινωνίας με την είσοδο του 21^{ου} αιώνα. Όταν ξέσπασε για πρώτη φορά ως άτυπη πνευμονία στην επαρχία Γκουανγκντόνγκ στη νότια Κίνα τον Νοέμβριο του 2002, εξαπλώθηκε γρήγορα σε όλη την Κίνα και τη Νοτιοανατολική Ασία. Στις 2 Απριλίου 2003, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κήρυξε την Γκουανγκτζόου και το Χονγκ Κονγκ ως τουριστικούς προορισμούς υψηλού κινδύνου και λίγο αργότερα κήρυξε αρκετές περιοχές εντός της Κίνας ως επιδημικές ζώνες. Οι διεθνείς τουρίστες προειδοποιήθηκαν να μην τις επισκέπτονται, ενώ ένας αυξανόμενος αριθμός χωρών άρχισε να περιορίζει την είσοδο Κινέζων ταξιδιωτών στις χώρες τους. Η τουριστική βιομηχανία στην Κίνα επηρεάστηκε από την πανδημία SARS ιδιαίτερα, όταν η κυβέρνηση απαγόρευσε τις ταξιδιωτικές δραστηριότητες και

μείωσε την αργία της Εργατικής Πρωτομαγιάς από τις συνήθεις επτά ημέρες σε πέντε ημέρες. Η Εργατική Πρωτομαγιά είναι μία από τις τρεις εβδομάδες αργιών στην Κίνα, που έχουν προωθήσει σημαντικά τον τουρισμό στην Κίνα από τη θέσπισή τους (Tong, 2020 ; Jamal & Budke, 2020).

Η πανδημίας SARS επηρέασε αρνητικά την οικονομία και τον τουρισμό σε διάφορες χώρες. Στο Χονγκ Κονγκ, ο συνολικός αριθμός επισκεπτών μειώθηκε κατά 63% τον Μάρτιο-Απρίλιο του 2003. Στη Σιγκαπούρη και το Χονγκ Κονγκ, σε μια περίοδο περίπου τεσσάρων μηνών κατά τη διάρκεια της πανδημίας SARS, το μερίδιο του τουρισμού στο ΑΕΠ μειώθηκε κατά 41-42%, ενώ η απώλεια του ΑΕΠ στη Νοτιοανατολική Ασία το 2003 ανήλθε σε 18 δισεκατομμύρια δολάρια (Ozbay et al., 2022). Παρομοίως και ο τουριστικός τομέας στο Βιετνάμ επηρεάστηκε σημαντικά από την πανδημία SARS. Το 2002, το Βιετνάμ προσέλκυσε περίπου 2,6 εκατομμύρια τουρίστες, αριθμός που αντιπροσωπεύει αύξηση περίπου 13% σε σχέση με τα στοιχεία του 2001. Τους πρώτους μήνες του 2003, ο αριθμός των τουριστών μειώθηκε λόγω της πανδημίας SARS και του πολέμου στο Ιράκ. Όταν η πανδημία SARS περιορίστηκε, ο τουριστικός τομέας στο Βιετνάμ ανέκαμψε γρήγορα και τα συνολικά στοιχεία του 2003 ήταν 95% των στοιχείων του 2002 (Tong, 2020).

Το Μεξικό δέχεται τους περισσότερους τουρίστες από τις ΗΠΑ, αλλά πολλοί τουρίστες προέρχονται επίσης από το Ηνωμένο Βασίλειο, τον Καναδά, τη Γαλλία και την Ισπανία. Όταν ξέσπασε η πανδημία γρίπης H1N1, οι Αμερικανοί τουρίστες ήταν λιγότερο απρόθυμοι από τους Ευρωπαίους ομολόγους τους να ταξιδέψουν στο Μεξικό. Κατά την πανδημία, παρόλο που η διαταραχή στα ταξίδια από και προς το Μεξικό συνεχίστηκε μόνο για ένα μήνα, η μεξικανική τουριστική βιομηχανία επηρεάστηκε σημαντικά. Οι αεροπορικές εταιρείες μείωσαν τις πτήσεις τους κατά 35% και οι εκτιμώμενες απώλειες λόγω του μειωμένου αριθμού τουριστών ανήλθαν σε περίπου 2,8 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε διάστημα πέντε μηνών. Ο τουριστικός τομέας, ο οποίος συνεισέφερε περίπου το ένα τρίτο των εσόδων από συνάλλαγμα στην οικονομία του Μεξικού, μόλις είχε ανακάμψει από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 όταν εκδηλώθηκε η πανδημία. Ωστόσο, ο H1N1 οδήγησε σε σχεδόν πλήρη διακοπή των δραστηριοτήτων του τουριστικού τομέα (Tong, 2020).

Οι συνέπειες της πανδημίας ήταν εμφανείς στις οικονομίες των χωρών που επλήγησαν. Σύμφωνα με αρχεία που τηρήθηκαν από το Hospitality Workers Resource Center (HWRC), το οποίο είχε καθιερωθεί ως μοντέλο για τα συνδικάτα διαχείρισης ξενοδοχείων με σκοπό την παροχή υπηρεσιών σε υπαλλήλους επιχειρήσεων φιλοξενίας, οι οποίοι έχασαν τις δουλειές τους στο Τορόντο μετά την επιδημία του SARS, οι εργαζόμενοι στον τομέα της φιλοξενίας

αντιμετώπισαν μακροχρόνια ανεργία κατά τα έτη 2003-2004. Τα χρέη τους είχαν συσσωρευτεί και, όταν επέστρεψαν στην εργασία τους, εντάχθηκαν κυρίως στο σύστημα μερικής απασχόλησης, ενώ έπρεπε να εργάζονται με χαμηλότερους μισθούς. Λαμβάνοντας υπόψη την πιθανότητα επανεμφάνισης της επιδημίας, κατά την περίοδο μετά την πανδημία, κρίθηκε απαραίτητο οι διευθυντές στον τουριστικό κλάδο να αντλήσουν διδάγματα σχετικά με το πώς θα έπρεπε να προστατεύουν τους επισκέπτες τους σε περίπτωση που προέκυπτε μια τέτοια κατάσταση αναπτύσσοντας στρατηγικές επιβίωσης. Σε χώρες όπως η Σιγκαπούρη, τα υπουργεία διεξήγαγαν σημαντικές μελέτες και κατέβαλαν προσπάθειες για την αναζωογόνηση της χώρας (Ozbay et al., 2022).

Ο ιός της γρίπης των χοίρων εμφανίστηκε στο Μεξικό το 2009 και προκάλεσε την απώλεια περισσότερων από 200.000 ανθρώπων. Επηρέασε αρνητικά τον τουριστικό τομέα, προκαλώντας ακυρώσεις κρατήσεων διακοπών και αεροπορικών εισιτηρίων σε μεγάλη κλίμακα. Τουριστικές επιχειρήσεις έκλεισαν, κορυφαία παγκόσμια ταξιδιωτικά γραφεία ακύρωσαν όλες τις κρατήσεις τους στο Μεξικό κατά την περίοδο της επιδημίας και πολλές χώρες, κυρίως η Αργεντινή και η Κούβα, είχαν αναστείλει τις πτήσεις τους από και προς το Μεξικό. Η επιδημία της γρίπης των χοίρων επηρέασε αρνητικά τις τουριστικές δραστηριότητες πολλών χωρών. Λόγω της επιδημίας, η Αγγλία έχασε 1,6 εκατομμύρια τουρίστες το 2009, με απώλεια εσόδων 940 εκατομμυρίων λιρών. Σύμφωνα με στοιχεία μελέτης που διεξήχθη στο Μπρουνέι η επιδημία της γρίπης των χοίρων προκάλεσε απώλεια σχεδόν 30.000 τουριστών και απώλεια εσόδων ύψους 15 εκατομμυρίων δολαρίων σε αυτήν τη χώρα. Αν ληφθεί υπόψη ότι το Μπρουνέι είναι μια μικρή χώρα, γίνεται κατανοητό ότι η επιδημία προκάλεσε σημαντικές οικονομικές συνέπειες στη χώρα αυτή (Ozbay et al., 2022).

Το άμεσο κόστος αντιμετώπισης μίας πανδημίας μπορεί να είναι πολύ υψηλό. Η πανδημία του ιού Έμπολα είχε υπονομεύσει σοβαρά την οικονομία σε ολόκληρη τη Δυτική Αφρική. Το 2015 η πανδημία του Έμπολα στη Σιέρα Λεόνε κόστισε 6 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε άμεσο κόστος για τη λειτουργία των νοσοκομείων, τη συντήρηση του προσωπικού και την προμήθεια φαρμάκων (Qiu et al., 2016). Η Νιγηρία ήταν μεταξύ των χωρών που επηρεάστηκαν περισσότερο στον τουριστικό κλάδο από την έξαρση του Έμπολα. Τον Απρίλιο του 2004 τα ξενοδοχεία στη Νιγηρία αντιμετώπισαν απώλειες κρατήσεων ύψους 75%, και ο Έμπολα προκάλεσε απώλειες 8 δισεκατομμυρίων Νάιρα (σχεδόν 21 εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ) στην οικονομία της Νιγηρίας (Ozbay et al., 2022). Η Νότια Αφρική ήταν μία από τις χώρες που επλήγησαν κυρίως από τις μαζικές ακυρώσεις σαφάρι. Ο αριθμός των τουριστών στη Νότια Αφρική το 2015 μειώθηκε κατά σχεδόν 7%, λόγω της πανδημίας. Δεδομένου ότι τα

έσοδα που εισπράττονται από κάθε τουρίστα στη Νότια Αφρική υποστηρίζουν περίπου οκτώ θέσεις εργασίας σε διαφορετικούς τομείς, αυτή η πτώση στον αριθμό των τουριστών επηρέασε σημαντικά την οικονομία της χώρας (Tong, 2020).

Η Επιτροπή για ένα Πλαίσιο Παγκόσμιου Υγειονομικού Κινδύνου για το Μέλλον (GHRF) εκτιμά ότι κάθε χρόνο κατά μέσο όρο οι επιδημίες μολυσματικών ασθενειών κοστίζουν στον κόσμο περίπου 60 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε άμεσο κόστος (Qiu et al., 2016). Η πανδημία του ιού Έμπολα κατέστρεψε τις οικονομίες πολλών χωρών, των οποίων τα έσοδα προέρχονταν από τον τουρισμό, καθώς ο φόβος της ασθένειας διέκοψε τις τουριστικές δραστηριότητες. Το ξέσπασμα του ιού Έμπολα στη Δυτική Αφρική έπληξε την τουριστική βιομηχανία πολλών αφρικανικών οικονομιών, καθώς οι ανήσυχοι ταξιδιώτες επανεξέταζαν τα ταξίδια τους σε μέρη τόσο μακρινά όσο η Κένυα και η Νότια Αφρική. Ο φόβος για τον ιό είχε επιπτώσεις στους υποψήφιους τουρίστες στην ήπειρο και κάνει άμεσα αντιληπτή την υπερβολή με την οποία ορισμένοι συνέδεσαν τα ταξίδια στην Αφρική με την αυξημένη επικινδυνότητα μόλυνσης (Tong, 2020 ; Baker, 2015 ; Ozbay et al., 2022). Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρόλο που οι περισσότερες αφρικανικές χώρες δεν ανέφεραν ούτε ένα κρούσμα Έμπολα, οι τουριστικές τους δραστηριότητες εξακολουθούσαν να επηρεάζονται από τις διάφορες παρανοήσεις σχετικά με την ασθένεια. Ακόμη και οι χώρες της Καραϊβικής, οι οποίες δεν βρίσκονται κοντά στην Αφρική, επηρεάστηκαν λόγω της σύνδεσης των ταξιδιών με την εξάπλωση πανδημιών (Tong, 2020).

Το αναπνευστικό σύνδρομο της Μέσης Ανατολής (Middle East respiratory syndrome - MERS) είναι μια αναπνευστική νόσος που προέρχεται από κορωνοϊό και εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Σαουδική Αραβία το 2012. Ο ιός MERS, ο οποίος παρουσίασε χαμηλότερη εξάπλωση σε σύγκριση με άλλες πανδημικές ασθένειες, είχε προκαλέσει 858 θανάτους, όπως έχουν καταγραφεί μέχρι το 2019, ενώ 780 από αυτούς τους θανάτους σημειώθηκαν στην Δημοκρατία της Κορέας. Στην Κορέα ο MERS επηρέασε αρνητικά τους τομείς της διαμονής, των τροφίμων και ποτών, καθώς και των μεταφορών, προκαλώντας απώλεια 2,1 εκατομμυρίων τουριστών και απώλεια εσόδων 2,6 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Αν και το ξέσπασμα του MERS το 2015 ξεκίνησε από τη Μέση Ανατολή, οι διεθνείς ταξιδιώτες συνέβαλαν εν αγνοία τους στην δαπανηρή για τη Νότια Κορέα επιδημία του MERS. Όταν η αναπνευστική πάθηση ανακαλύφθηκε τον Μάιο του 2015, και μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, είχε προκαλέσει 38 θανάτους, 186 νοσηλείες και την καραντίνα 16.000 ατόμων στην Κορέα. Ο αριθμός των τουριστών που έφτασαν στην Κορέα κατά τη διάρκεια της πανδημίας μειώθηκε, αλλά ανέκαμψε γρήγορα μετά τον περιορισμό της πανδημίας (Tong, 2020 ; Ozbay et al., 2022).

Πέρα από τις εξουθενωτικές, μερικές φορές μοιραίες, συνέπειες για όσους επηρεάζονται άμεσα, οι πανδημίες έχουν μια σειρά από αρνητικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνέπειες. Για παράδειγμα, ο αντίκτυπος της πανδημικής γρίπης, δηλαδή του H1N1, το 2009 δεν ήταν μόνο στη θνησιμότητα, αλλά και στα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης, την υγεία των ζώων, τη γεωργία, την εκπαίδευση, τις μεταφορές, τον τουρισμό και τον χρηματοπιστωτικό τομέα. Με λίγα λόγια, ένα πανδημικό γεγονός απειλεί όλες τις πτυχές του οικονομικού και κοινωνικού ιστού. Ο ιός SARS, το 2003 και η πανδημία Έμπολα, το 2013 και το 2015 αντίστοιχα, διατάραξαν τις οικονομίες και την κοινωνική τάξη στην Κίνα και τη Δυτική Αφρική, προκαλώντας παράλληλα θάνατο και ασθένειες. Ο Έμπολα και άλλες πανδημίες έχουν μειώσει την ποιότητα ζωής των οικογενειών και των κοινοτήτων, και έχουν διαταράξει βασικές υπηρεσίες όπως η εκπαίδευση, οι μεταφορές και ο τουρισμός. Οι επιπτώσεις δεν περιορίστηκαν στις οικονομίες των χωρών της Δυτικής Αφρικής και τους απομονωμένους πληθυσμούς τους, αλλά και σε οικονομίες χωρών εκτός της Αφρικής λόγω της παγκόσμιας προσπάθειας περιορισμού της επιδημίας (Qiu et al., 2016).

Εκκινώντας από τις επιπτώσεις του SARS, διάφοροι ερευνητές του τουρισμού πρότειναν προληπτικό σχεδιασμό αντιμετώπισης και διαχείρισης υγειονομικών κρίσεων. Δυστυχώς, τα συντονισμένα σχέδια διαχείρισης κρίσεων και επικοινωνίας σπάνια έχουν εφαρμοστεί αποτελεσματικά σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Τα ζητήματα δεν είναι μόνο η οικονομική ανάκαμψη, η διαχείριση της εικόνας του προορισμού, η διαχείριση και η προώθηση των μέσων ενημέρωσης. Όπως επισημαίνουν οι Jamal και Budke, οι πανδημίες, όπως ο Έμπολα και ο SARS, οδήγησαν σε διακρίσεις και παραπληροφόρηση σχετικά με τις χώρες που βρίσκονται στο επίκεντρο των επιδημιών με δυσμενείς επιπτώσεις για τις οικονομίες τους (Jamal & Budke, 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID-19

Η πανδημική κρίση COVID-19 ταιριάζει σε μεγάλο βαθμό στον ορισμό της Walby για την κρίση ως ένα γεγονός το οποίο έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει μια μεγάλη επιζήμια αλλαγή στο κοινωνικό σύστημα και στο οποίο υπάρχει έλλειψη αναλογικότητας μεταξύ αιτίας και συνέπειας (Walby, 2022). Παρόλο που η κρίση COVID-19 πληροί αυτόν τον ορισμό, σημείο προς συζήτηση αποτελεί η ένταξη του βιολογικού παράγοντα στην ανάλυση του κοινωνικού συστήματος. Η COVID-19 προκάλεσε καταστροφικές αλλαγές στην ανθρωπότητα, με εκατομμύρια θανάτους. Ως εκ τούτου, προκύπτει το ερώτημα εάν η έννοια του βιο-κοινωνικού θανάτου θα πρέπει να συμπεριληφθεί στο πλαίσιο των κοινωνικών θεωριών. Αυτό μπορεί να ενέχει έναν βαθμό δυσκολίας για ορισμένες μορφές κοινωνικής θεωρίας που επιδιώκουν να περιορίσουν την ανάλυση των κοινωνικών γεγονότων σε στενά κοινωνικά δεδομένα, αποκλείοντας τους βιολογικούς παράγοντες (Walby, 2022).

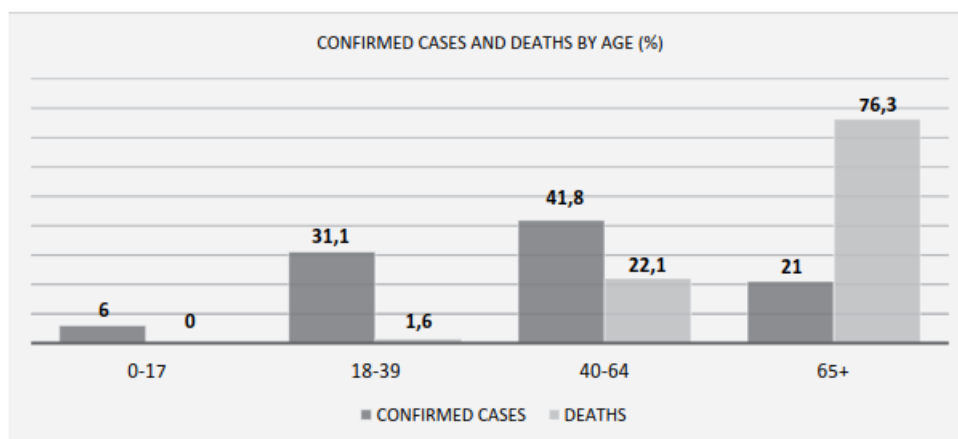
4.1 ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Ωστόσο, η πανδημία άλλαξε τα δεδομένα. Αρχικά, η διασπορά του ιού θεωρούνταν βέβαιη, δεδομένου ότι υπάρχει συσσώρευση πληθυσμού στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα και ότι οι στενές διαπροσωπικές σχέσεις είναι μέρος της κουλτούρας των Ελλήνων. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα θεωρείται πως στερείται υποδομών και ικανοτήτων, και χαρακτηρίζεται από δυσλειτουργικό δημόσιο τομέα και υποβαθμισμένο σύστημα υγείας. Ωστόσο, κατά την πρώτη φάση της πανδημίας, η διαχείρισή της ήταν επιτυχημένη (ΙΣΕΤΕ, 2020β ; Ladi et al., 2021), κάτι που οδήγησε στη σταδιακή άρση των μέτρων έως το καλοκαίρι του 2020. Όμως, κατά τη δεύτερη φάση της κρίσης, από τον Οκτώβριο του 2020, η Ελλάδα βίωσε την αύξηση κρουσμάτων και θανάτων, αναδεικνύοντας την περιορισμένη ικανότητα της κυβέρνησης να διαμορφώσει μια ανθεκτική και ευέλικτη στρατηγική μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα (Ladi et al., 2021).

Κατά την πρώτη φάση, τα τεστ περιορίστηκαν σε πολίτες που επέστρεφαν από το εξωτερικό, σε ασθενείς με σοβαρά συμπτώματα και σε προσωπικό υγειονομικής περίθαλψης που εμφάνισε συμπτώματα. Ταυτόχρονα, τέθηκε σε εφαρμογή από νωρίς ένα πολύ αυστηρό σύστημα παρακολούθησης και ιχνηλάτησης, ακολουθούμενο από υποχρεωτική αυτο-καραντίνα. Αυτή η στρατηγική αποδείχθηκε αποτελεσματική για τη διαχείριση της πρώτης φάσης της πανδημίας, ενώ παράλληλα βελτιστοποίησε την αξιοποίηση των κρατικών πόρων.

Η δυναμική της εξάπλωσης της πανδημίας κατά την πρώτη φάση παρουσιάζεται σχηματικά στο Διάγραμμα 4.1 (Ladi et al., 2021).

Διάγραμμα 4.1. Επιβεβαιωμένα κρούσματα (CONFIRMED CASES) και θάνατοι (DEATHS) ανά ηλικία κατά την πρώτη φάση της πανδημίας COVID-19 στην Ελλάδα.
Πηγή: Ladi et al., 2021

Η δεύτερη φάση της πανδημίας ξεκίνησε από τον Οκτώβριο του 2020 και μετά. Η οριακά διαχειρίσιμη, αλλά συνεπής, πίεση στο εθνικό σύστημα υγείας και η σταδιακή αύξηση του αριθμού των κρουσμάτων, συμπεριλαμβανομένου του προσφυγικού πληθυσμού μετά την πυρπόληση του τον Σεπτέμβριο, είχαν ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να ανέβει στη λίστα των χωρών που κατατάσσονται με βάση τους θανάτους ανά εκατομμύριο. Κατά τη δεύτερη φάση, η κόπωση του πληθυσμού οδήγησε σε χαμηλά ποσοστά συμμόρφωσης, ενώ η ευθύνη της διαχείρισης είχε ανατεθεί αποκλειστικά σε ιατρικούς επιστήμονες, αντίθετα με τις διεπιστημονικές επιτροπές άλλων χωρών, που κατάφεραν να διαμορφώσουν μια ενιαία και ανθεκτική πολιτική διαχείρισης. Παράλληλα, η δυναμική της αρχικά επιτυχημένης επικοινωνιακής πολιτικής άρχισε να φθίνει, καθώς η καθημερινή παρουσία επιστημόνων, που εξέφραζαν προσωπικές απόψεις και διαφωνίες, κλόνισαν την εμπιστοσύνη των πολιτών. Ως εκ τούτου, και καθώς οι γνώσεις των πολιτών για την πανδημία αυξάνονταν, αμφισβητηθήκαν οι διαδικασίες και το περιεχόμενο των πολιτικών που αποφασίζονταν (Ladi et al., 2021).

4.2 ΑΜΕΣΕΣ ΚΑΙ ΕΜΜΕΣΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ, ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Ωστόσο, οι προσπάθειες περιορισμού των επιπτώσεων της πανδημίας, όπως η κοινωνική αποστασιοποίηση, επηρέασαν σοβαρά τους τομείς που βασίζονται στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, όπως ο τουρισμός, η φιλοξενία και οι μεταφορές.

Όταν στις 11 Μαρτίου 2020, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας ανακοίνωσε ότι ο κόσμος αντιμετώπιζε μια νέα παγκόσμια πανδημία, τον ιό COVID-19, αυτό είχε άμεσες επιπτώσεις για την παγκόσμια και εθνική οικονομία, και κυρίως για τον τουριστικό κλάδο. Η πανδημία COVID-19 προκάλεσε μια βαθιά κρίση στον τουριστικό κλάδο, η οποία ανάγκασε ταξιδιωτικούς πράκτορες, αεροπορικές εταιρείες, ξενοδοχεία, εστιατόρια και άλλες επιχειρήσεις που ασχολούνται με τον τουρισμό να προσαρμοστούν ανάλογα και να ακολουθήσουν τις τελευταίες τάσεις στην τουριστική αγορά. Μαζί με τις μεγάλες εταιρείες μεταφορών και τις αλυσίδες ξενοδοχείων και εστιατορίων, μια μεγάλη ομάδα κέντρων αστικού μαζικού τουρισμού υπέστη τις μεγαλύτερες οικονομικές απώλειες λόγω των διεθνών μέτρων καραντίνας. Από το 2020, εκατοντάδες πόλεις, των οποίων πάνω από 75-90% του προϋπολογισμού τους βασίζεται στον τουρισμό, βρίσκονται στα πρόθυρα της οικονομικής κατάρρευσης (Arlou, 2023 ; Perić et al., 2022).

Από την πρώτη απαγόρευση της κυκλοφορίας, οι επιχειρήσεις που σχετίζονταν με τον τουρισμό βίωσαν έντονες, πρωτόγνωρες συνέπειες, με απώλειες εσόδων και θέσεων εργασίας, καθώς σε πολλές χώρες αναστάλθηκε η λειτουργία επιχειρήσεων (Chen et al., 2021 ; Ntounis et al., 2021). Αλλά και αργότερα, κατά τη σταδιακή άρση των μέτρων, οι επιχειρήσεις έπρεπε να προσαρμοστούν στην κοινωνική αποστασιοποίηση και τις ρυθμίσεις που αφορούσαν στον περιορισμό της κυκλοφορίας και τα διαδοχικά περιοριστικά μέτρα, μέσα σε ένα κλίμα αβεβαιότητας με απροσδιόριστη διάρκεια (Ntounis et al., 2021).

Η πανδημία COVID-19 προκάλεσε χάος στον τουριστικό κλάδο όπως ποτέ άλλοτε, με αποτέλεσμα τεράστιες απώλειες εσόδων και θέσεων εργασίας παγκοσμίως, γεγονός το οποίο επιδείνωσε τις δυνατότητες βιωσιμότητας του τουριστικού κλάδου (Drammeh, 2024).

Οι επιπτώσεις σε κάθε χώρα ή προορισμό ήταν ανάλογες με την εξάρτηση της οικονομίας της από τον τουρισμό και την ανθεκτικότητά της, με τις χώρες με αναπτυγμένο εσωτερικό τουρισμό να εικάζεται πως είχαν περισσότερες πιθανότητες ταχύτερης ανάκαμψης (Chen et al., 2021 ; World Bank Group, 2020). Είναι σαφές ότι οι αντιλήψεις και συμπεριφορές των τουριστών μεταβάλλονται κατά τη διάρκεια μιας επιδημίας ή πανδημίας, ανάλογα με τον τρόπο μετάδοσής της, το εύρος εξάπλωσης, τη σοβαρότητα και τη διάρκειά της, τις ειδήσεις, τα κυβερνητικά μέτρα και τις αντιλήψεις του ευρύτερου κοινού. Παράλληλα, η διάρκεια της επίδρασης της πανδημίας στον τουρισμό είναι μεγαλύτερη, σε σχέση με άλλους τομείς, καθώς ο αντίκτυπος παραμένει ακόμη και κατά την περίοδο ανάκαμψης (Chen et al., 2021).

Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, που αποτελούν το 80% του τουριστικού τομέα διεθνώς, βίωσαν τις επιπτώσεις και τον κίνδυνο αποτυχίας πιο έντονα (Chen et al., 2021 ; Kukanja et al.,

2020 ; World Bank Group, 2020). Παρά τη συμβολή τους στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις είναι περισσότερο ευάλωτες και έκθετες σε κρίσεις. Καθώς έχουν μικρά περιθώρια κέρδους, ακόμη και οι μικρές απώλειες μπορούν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην αποδοτικότητα και επιβίωσή τους (Kukanja et al., 2020). Επιπλέον, η διαχείριση κρίσεων στον τουρισμό συνήθως εστιάζει σε μεγάλες επιχειρήσεις, καθιστώντας δύσκολη την αξιοποίηση τεχνικών διαχείρισης από μικρές επιχειρήσεις. Παρά το γεγονός ότι οι μικρές επιχειρήσεις καλούνται να αντιμετωπίσουν την ίδια κρίση, οι ανάγκες τους παραβλέπονται, καθώς θεωρείται εφικτό να κλείσουν και να στραφούν σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες (2004). Ωστόσο, υποστηρίζεται πως, αν και πιο ευάλωτες οι μικρές επιχειρήσεις, συγκριτικά με κρατικούς οργανισμούς ή μεγάλες επιχειρήσεις, ταυτόχρονα είναι πιο ανθεκτικές και ευέλικτες (Chen et al., 2021).

Στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, οι Duro et al. (2021) διαπίστωσαν την ασύμμετρη επίδραση της πανδημίας σε διαφορετικές περιφέρειες της Ισπανίας, καθώς παρατήρησαν ότι ορισμένες περιοχές είναι περισσότερο ευάλωτες. Έχοντας δημιουργήσει έναν κατάλογο δεικτών ευαλωτότητας και αναλύοντας ποικίλες παραμέτρους, όπως τον βαθμό εξάρτησης της περιοχής από τον τουρισμό, την εποχικότητα και την υγειονομική κατάσταση της περιοχής, οι ερευνητές παρατήρησαν διαφορετικές επιπτώσεις, ανάλογα με την περιφέρεια, οι οποίες οφείλονταν σε διαφορετικούς παράγοντες.

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα δεδομένα της Eurostat, το 20,5% των ελληνικών επιχειρήσεων και το 26% των εργαζομένων εντάσσονται στον τομέα του τουρισμού, υπερβαίνοντας τους μέσους όρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σημαντικό βαθμό (Ευσταθόπουλος, 2020). Ο τουρισμός συμβάλλει στο ΑΕΠ της Ελλάδας κατά 6,8% (Ροδουσάκης & Σώκλης, 2021) και αντιπροσωπεύει το 10% της συνολικής απασχόλησης (Ο.Ο.Σ.Α., 2021). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε από το Εργαστήριο Οικονομικής Πολιτικής και Στρατηγικού Σχεδιασμού (Εργ.Ο.Πολι.Σ.Σ.), το 73% των επιχειρήσεων αναφέρθηκε στην αρνητική επίδραση της πανδημίας ως προς τον τζίρο, τις νέες θέσεις εργασίας και τη δυσκολία στην κάλυψη των οικονομικών υποχρεώσεων των επιχειρήσεων, εικόνα η οποία είναι όμοια και σε ατομικό επίπεδο επαγγελματιών. Ιδιαίτερα αρνητικές ήταν οι εκτιμήσεις για την τουριστική οικονομία στη Ελλάδα κατά το έτος 2020, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «μια εντελώς ή σχετικά χαμένη χρονιά για τον τουρισμό στη χώρα μας» (Μεταξάς, 2020).

Γενικότερα, η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των χωρών που υπέστησαν απώλειες σε ποσοστό άνω του 60% (ΕΕΣ, 2021). Σύμφωνα με την έκθεση του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας για το 2020, η Ελλάδα, και ειδικότερα οι τομείς που σχετίζονται με τον τουρισμό, δηλαδή τα ταξίδια, η εστίαση, η φιλοξενία και η ψυχαγωγία, και ιδιαίτερα οι μικρές επιχειρήσεις, δέχθηκαν ισχυρότερο πλήγμα (ΤτΕ, 2021α). Τα νησιά, ως περιοχές που εξαρτώνται από τον τουρισμό σε σημαντικό βαθμό, είχαν τη μεγαλύτερη μείωση στον αριθμό απασχολούμενων, που μπορεί να υποδηλώνει έναν βαθμό ανθεκτικότητας για τις αστικές περιοχές. Αντίθετα, τα νησιά είχαν επιδείξει ανθεκτικότητα κατά την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 (Καπιτσίνης & Συκάς, 2021).

Σχετικά με τη Θεσσαλία, σύμφωνα με τον Μπουτίνα, τον εντεταλμένο σύμβουλο τουρισμού της περιφέρειας Θεσσαλίας, το 2020 χαρακτηρίστηκε ως το χειρότερο έτος για τον τουρισμό του τελευταίου αιώνα, ακυρώνοντας οποιονδήποτε σχεδιασμό και απαιτώντας την αναδιαμόρφωση στόχων. Στη Θεσσαλία, καθώς τα εποχικά καταλύματα και τα περιφερειακά αεροδρόμια λειτούργησαν ξανά τον Ιούλιο του 2020, η επισκεψιμότητα παρουσίασε πτώση, αν και η ευκολία πρόσβασης μέσω του οδικού δικτύου ενίσχυσε την επισκεψιμότητα, εν συγκρίσει με άλλες περιοχές (Μπουτίνας, 2020).

Το 2018, ο τουρισμός της Θεσσαλίας αντιπροσώπευε το 5% του ΑΕΠ της χώρας, καταλαμβάνοντας την 4^η θέση μεταξύ των περιφερειών. Μάλιστα, η Θεσσαλία παρουσίαζε αύξηση στο ΑΕΠ κατά την περίοδο 2013-2018 κατά 2%, με τις περιφερειακές ενότητες της Μαγνησίας, της Λάρισας και των Τρικάλων να παρουσιάζουν αύξηση 0,4%, 4% και 0,1%, αντίστοιχα. Για το έτος 2020, με τη συμβολή του τουρισμού να ανέρχεται στο 3,7% στο ΑΕΠ της χώρας, η Θεσσαλία αντιπροσώπευε το 2%, καταλαμβάνοντας την 8^η θέση μεταξύ των περιφερειών. Αν και οι απασχολούμενοι στον τουρισμό μειώθηκαν κατά 0,5%, ο αριθμός απασχολούμενων στα καταλύματα μειώθηκε κατά 46% (ΙΝΣΕΤΕ, 2021).

Το ίδιο έτος, στη Θεσσαλία, οι διεθνείς αεροπορικές αφίξεις παρουσίασαν μείωση κατά 81% και οι αφίξεις εσωτερικού παρουσίασαν πτώση 64%, όταν τα ποσοστά για το σύνολο των περιφερειών της χώρας ήταν 73% και 61%, αντίστοιχα. Παρομοίως, η ακτοπολική κίνηση μειώθηκε κατά 55% και η κίνηση κρουαζιερόπλοιων κατά 83%, με αντίστοιχα ποσοστά στην ελληνική επικράτεια 44% και 95%. Οι επισκέπτες στα μουσεία και σε αρχαιολογικούς χώρους μειώθηκαν κατά 80% και 91%, ενώ στο σύνολο περιφερειών μειώθηκαν 81% και 80%, αντίστοιχα. Επιπλέον, ο αριθμός των επισκεπτών από το εξωτερικό μειώθηκε κατά 78% και οι εισπράξεις παρουσίασαν πτώση κατά 76%, έχοντας παρόμοια ποσοστά με το σύνολο της

επικράτειας δε ποσοστά 77% και 76%, αντίστοιχα (ΙΝΣΕΤΕ, 2021). Σύμφωνα με στοιχεία του ΙΝΣΕΤΕ (χ.χ.), ο εισερχόμενος τουρισμός στη Θεσσαλία για το έτος 2020 ήταν μόλις 176.000 επισκέπτες, όταν το προηγούμενο έτος οι επισκέπτες ανέρχονταν σε 806.000.

Ωστόσο, για την περιφέρεια της Θεσσαλίας, το ποσοστό επιχειρήσεων σε αναστολή ήταν από τα χαμηλότερα (11,75%, με τον μέσο όρο των περιφερειών να ανέρχεται στο 14,6%) (ΕΛΣΤΑΤ, 2020). Αυτό συνέβη επειδή η περιφέρεια Θεσσαλίας αναδιαμόρφωσε τους στόχους της και ανέπτυξε δράσεις. Για παράδειγμα, συμμετείχε σε εκθέσεις για την προώθηση των προορισμών, αναπαρήγαγε και απέστειλε έντυπο και ψηφιακό υλικό για την προβολή τους, συμμετείχε σε προγράμματα με στόχο την επέκταση της τουριστικής περιόδου και ενίσχυσε τη διαφημιστική προβολή των προορισμών (Μπουτίνας, 2020).

4.3 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΛΑΔΩΝ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΤΗΚΑΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ

Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο τομέας των μετακινήσεων υπερδιπλασιάστηκε την τελευταία δεκαετία (World Bank Group/WBG, 2020), ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών (United Nations World Tourism Organization/ UNWTO) χαρακτήρισε το 2020 ως το χειρότερο έτος στα ρεκόρ τουρισμού παγκοσμίως, με μείωση των αφίξεων κατά 73%. Ακόμη και το 2021, αν και ο διεθνής τουρισμός αυξήθηκε κατά 4% σε σχέση με το προηγούμενο έτος, δεν προσέγγισε τα επίπεδα προ πανδημίας, ενώ οι διεθνείς αφίξεις παρέμειναν σε πτώση κατά 72%, σε σχέση με το 2019 (UNWTO, 2022).

Η Ευρώπη συγκέντρωσε κατά προσέγγιση το 37% των τουριστικών αφίξεων το 2019, καθιστώντας τη ως την περιοχή με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα σε διεθνές επίπεδο. Ωστόσο, κατά τους πρώτους εννέα μήνες του επόμενου έτους, οι αφίξεις μειώθηκαν κατά 67,5%, ενώ χάθηκαν περίπου 2.000.000 θέσεις εργασίας, μειώνοντας τη συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ περίπου κατά το ήμισυ (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο/ΕΕΣ, 2021). Συμβάλλοντας κατά 10% στο ευρωπαϊκό ΑΕΠ και με πάνω από 27.000.000 θέσεις το 2020, η μείωση των διεθνών ροών, σε ποσοστά μεταξύ 60% και 80% (Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Περιφερειών (ΕτΠ), 2020), οδήγησε αρχικά σε μείωση του ευρωπαϊκού ΑΕΠ κατά 6%, φτάνοντας το 11,7% στο δεύτερο τέταρτο του 2020. Αν και το 2021, υπήρχε αύξηση αφίξεων κατά 19%, σε σχέση με το 2020, καταγράφηκε μείωση κατά 63%, σε σχέση με το 2019 (UNWTO, 2022). Ως αντίδραση, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και οι κυβερνήσεις των κρατών μελών εφάρμοσαν μια σειρά διορθωτικών μέτρων (Folinas & Metaxas, 2020· Kukanja et al., 2020). Ωστόσο, σημαντικές απώλειες υπέστησαν κυρίως οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις και οι αυτοαπασχολούμενοι, κάτι

που υποδηλώνει ότι οι συγκεκριμένες κατηγορίες θα καθυστερήσουν να ανακάμψουν (European Committee of the Regions-CoR, 2021).

Με βάση τους Κωδικούς Αριθμών Δραστηριοτήτων (ΚΑΔ), η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) δημοσίευσε τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στις επιχειρήσεις σε αναστολή λειτουργίας, στην αρχή της πανδημίας. Τα καταλύματα, η εστίαση και η ψυχαγωγία ήταν οι κλάδοι με τις επιχειρήσεις σε αναστολή με ποσοστό που ξεπερνούσε το 80% (87,1%, 80,9% και 86,7%, αντίστοιχα) (ΕΛΣΤΑΤ, 2020). Τη μεγαλύτερη μείωση στον κύκλο εργασιών το 2020 παρουσίασαν οι επιχειρήσεις του τομέα «Δραστηριότητες Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Υπηρεσιών Εστίασης», σε ποσοστό 53,4%. Για τις επιχειρήσεις στον κλάδο των καταλυμάτων που βρίσκονταν σε αναστολή εργασίας τον Μάρτιο του 2020, ο κύκλος εργασιών μειώθηκε κατά 67,5%, σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (ΕΛΣΤΑΤ, 2021). Σύμφωνα με εκτιμήσεις των Lukonic και Stojkovic (2020), καθώς οι τομείς των ταξιδιών και του τουρισμού παρουσίασαν υψηλή ευπάθεια στην κρίση, επηρεάστηκε ιδιαίτερα η ζήτηση των επιβατών. Η βιομηχανία φιλοξενίας, οι αερομεταφορές, οι κρουαζιέρες και οι ενοικιάσεις αυτοκινήτων είναι τέσσερις κλάδοι που βίωσαν μεγάλη πτώση λόγω της πανδημίας, με αποτέλεσμα τα περισσότερα θέρετρα και ξενοδοχεία να παραμείνουν εντελώς άδεια για το μεγαλύτερο διάστημα του 2020.

Ακόμη, σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ), το 2020 λειτούργησε το 60% των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, ενώ το επόμενο έτος το 96%, με την πλειοψηφία (78%) να λειτουργεί μεταξύ Μαΐου και Ιουλίου 2021. Τα ποσοστά πληρότητας κυμαίνονταν στο 86,8% το 2019, στο 27,7% το 2020 και στο 67,9% το 2021. Συγκριτικά με το 2019, η πτώση του τζίρου στα ξενοδοχεία συνεχούς λειτουργίας ανήλθε στο 57%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο των ξενοδοχείων ήταν 35%. Μετά την πρώτη απαγόρευση της κυκλοφορίας, το 63% από τα ξενοδοχεία συνεχούς λειτουργίας έκλεισαν εκ νέου έως το τέλος του 2020, υποδηλώνοντας ότι 1 στα 5 ξενοδοχεία λειτούργησε. Είναι χαρακτηριστικό ότι για τα ξενοδοχεία εποχικής λειτουργίας η περίοδος λειτουργίας ήταν 3,2 μήνες και για τα ξενοδοχεία συνεχούς λειτουργίας ήταν 7 μήνες, μειώνοντας τον συνολικό τζίρο κατά 78% το 2020, σε σύγκριση με το 2019. Ωστόσο, η απασχόληση το 2021 διατηρήθηκε σε ποσοστό 6%, εν συγκρίσει με το 2019 (ΙΤΕΠ, 2021α).

Αναφορικά με τον ξενοδοχειακό κλάδο, οι Varzakas και Metaxas (2024) αναφέρουν ότι ο ξενοδοχειακός κλάδος βρισκόταν πριν την πανδημία σε συνεχή ανάπτυξη, με περισσότερα από 700.000 ξενοδοχεία παγκοσμίως, συνεισφέροντας πάνω από 3,41 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ στην παγκόσμια οικονομία. Με το ξέσπασμα της COVID-19, οι κρατήσεις

ξενοδοχείων μειώθηκαν σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα. Για το 2020, η πληρότητα ανήλθε στο 43%, δηλαδή μειώθηκε κατά 33,3% σε σύγκριση με το 2019. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, μετά από μείωση 64% στις διεθνείς τουριστικές εισπράξεις το 2020, οι παγκόσμιοι προορισμοί κατέγραψαν μέτρια βελτίωση τους πρώτους εννέα έως έντεκα μήνες του 2021, ειδικά στην Ευρώπη, αν και τα κέρδη παρέμειναν πολύ κάτω από τα επίπεδα του 2019 πριν από την πανδημία. Για το έτος 2020, οι διεθνείς τουριστικές εισπράξεις ανήλθαν σε 546 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ (Varzakas & Metaxas, 2024).

Αντίστοιχα, για το 2021 οι μεταβολές έχουν ως εξής: οι επιχειρήσεις του τομέα Δραστηριότητες Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Υπηρεσιών Εστίασης παρουσίασαν τη μεγαλύτερη αύξηση κατά 59,8%, σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, ενώ για τις επιχειρήσεις σε αναστολή εργασίας τον Μάρτιο του 2020, ο κύκλος εργασιών στον κλάδο των καταλυμάτων παρουσίασε αύξηση κατά 120,3%, σε σύγκριση με το 2020 (ΕΛΣΤΑΤ, 2022). Αν και κατά τους πρώτους έξι μήνες του 2021, ο αριθμός των εργαζομένων σε επιχειρήσεις σχετικές με τον τουρισμό υποχώρησε κατά 21,6%, στο δεύτερο εξάμηνο, χορηγήθηκαν επιδοτήσεις στις επιχειρήσεις με στόχο την επαναλειτουργία τους και υλοποιήθηκε σταδιακή άρση των περιορισμών, κάτι που συνέβαλε στην ταχεία ανάκαμψη του τουρισμού (ΤτΕ, 2021β).

Στόχος μελέτης, που πραγματοποίησε ο Arlou, ήταν η ανάλυση της θεωρητικής βάσης της διαχείρισης κρίσεων στις δραστηριότητες των επιχειρήσεων του τουριστικού κλάδου, στο πλαίσιο της αντιμετώπισης των αβεβαιοτήτων οι οποίες προκλήθηκαν από την πανδημία COVID-19. Η βαθιά κρίση που προκάλεσε η πανδημία στην τουριστική βιομηχανία ανάγκασε τους ταξιδιωτικούς πράκτορες, τα ταξιδιωτικά γραφεία, τις αεροπορικές εταιρείες, τα ξενοδοχεία, τις εταιρείες κρουαζιέρας, τα εστιατόρια και άλλες επιχειρήσεις που ασχολούνται με τον τουρισμό να προσαρμοστούν ανάλογα και να ακολουθήσουν τις τελευταίες τάσεις στην τουριστική αγορά. Μαζί με τις μεγάλες εταιρείες μεταφορών και τις αλυσίδες ξενοδοχείων και εστιατορίων, μια μεγάλη ομάδα κέντρων αστικού μαζικού τουρισμού υπέστη τις μεγαλύτερες οικονομικές απώλειες λόγω των διεθνών μέτρων επιβολής καραντίνας. Ανάμεσα σε πολλές πόλεις στον πλανήτη, τα κέντρα τουρισμού παραλίας, κρουαζιέρας, σκι, ευεξίας και SPA, ψυχαγωγίας, πολιτιστικού και εκπαιδευτικού τουρισμού είχαν υποστεί τις μεγαλύτερες απώλειες από την COVID-19. Από το 2020, εκατοντάδες πόλεις των οποίων πάνω από 75-90% των προϋπολογισμών τους καλύπτονταν από την κίνηση τουριστών, που έφταναν με ημερήσιες εκδρομές για ψώνια από κρουαζιερόπλοια ή από παραθεριστές του εξωτερικού, βρέθηκαν στο χείλος της οικονομικής κατάρρευσης (Arlou, 2023).

4.4 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ

Αναφορικά με τη διεθνή ερευνητική βιβλιογραφία σχετικά με την πανδημία, το μεγαλύτερο μέρος της αφορά το στάδιο ανάκαμψης, παρά με την ετοιμότητα της τουριστικής βιομηχανίας (Aliperti et al., 2019). Η έλλειψη ερευνών σχετικά με την ετοιμότητα και πρόληψη πιθανά οφείλεται στην υιοθέτηση του ορισμού του Faulkner (2001) για τις καταστροφές, ως φαινόμενα που δεν μπορούν να ελεγχθούν και, επομένως, το θέμα δεν ελκύει το ενδιαφέρον των ερευνητών (Aliperti et al., 2019).

Αν και ο τουρισμός είναι ο κλάδος που επηρεάστηκε περισσότερο από την πανδημία, έλαβε από τις μεγαλύτερες χρηματοδοτήσεις. Τα μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής για τη στήριξη των επιχειρήσεων, τη διαφύλαξη της απασχόλησης και την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων στον τουρισμό το 2020 περιλάμβαναν τη χορήγηση ρευστότητας σε επιχειρήσεις κατά την καλοκαιρινή περίοδο, τη μείωση του συντελεστή Φ.Π.Α. για τουριστικά πακέτα, φορολογικές απαλλαγές για ξενοδοχειακές επιχειρήσεις στις οποίες διέμεναν, επιδοτήσεις σε τουριστικά γραφεία και επιχειρήσεις που διέθεταν τουριστικά λεωφορεία και μείωση των τελών κυκλοφορίας του επόμενου έτους, επίδομα ανεργίας σε εργαζόμενους στους κλάδους του τουρισμού και εστίασης, επιπρόσθετη ενίσχυση για τους εργαζόμενους χωρίς δικαίωμα επαναπρόσληψης και παράταση συμβάσεων όσων εργάζονταν σε επιχειρήσεις με αναστολή λειτουργίας (ΤτΕ, 2021α). Η δημοσιονομική πολιτική συνεχίστηκε και το επόμενο έτος, καλύπτοντας το 40% των αναγκών των ξενοδοχείων το 2021, αν και τα μέτρα στήριξης αποσύρθηκαν σταδιακά χάρη στην ανάκαμψη της οικονομίας (Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων/ ΙΤΕΠ, 2021β).

Η Yan, R. (2023) αναφέρεται σε μέτρα που έλαβαν οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στον Τουριστικό Κλάδο για την Αντιμετώπιση της Επιδημίας. Η ουσιαστική βοήθεια της κυβέρνησης δόθηκε κυρίως σε περιοχές με σοβαρή εξάπλωση της πανδημίας και σε περιοχές όπου ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό μέρος της τοπικής οικονομίας. Οι αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, μαζί με τις κυβερνήσεις των επαρχιών, των δήμων και των αυτόνομων περιοχών, εισήγαγαν πρωτοβουλίες, όπως μειώσεις φόρων και τελών και προσωρινές επιστροφές εγγυήσεων για την ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών, προκειμένου να υποστηρίξουν τις τουριστικές επιχειρήσεις σε τουριστικά αξιοθέατα, ώστε να αντιμετωπίσουν ενεργά τις τρέχουσες επιχειρηματικές δυσκολίες, προκειμένου να προωθήσουν την τουριστική βιομηχανία της Κίνας έξω από την αχλύ της επιδημίας το συντομότερο δυνατό.

Για να αποφευχθούν όλες οι αρνητικές επιπτώσεις της έξαρσης της COVID-19, πολλοί προορισμοί επικεντρώνονται στον τουρισμό με τον τρόπο που λειτουργεί κανονικά. Ωστόσο, η πανδημία COVID-19 έχει αλλάξει την οπτική γωνία και την επίγνωση των τουριστών σχετικά με τα ζητήματα ασφάλειας και καθαριότητας. Οι αντιληπτοί παράγοντες κινδύνου για την υγεία και ο κίνδυνος μεταδοτικών ασθενειών επηρεάζουν την εικόνα των προορισμών υγείας και μπορεί να δημιουργηθεί αρνητική εντύπωση για τον προορισμό εάν ο τουρίστας αισθάνεται ανασφαλής. Σήμερα, το σύνθημα «Η ασφάλεια πουλάει στον τουρισμό» (Safety sells in tourism) είναι πιο σημαντικό από ποτέ στον κλάδο του τουρισμού και των ταξιδιών και για αυτόν τον λόγο, πολλοί προορισμοί έχουν προωθηθεί ως Ασφαλείς Τουριστικοί Προορισμοί (Safe Tourist Destinations - STD), προκειμένου να προσελκύσουν τουρίστες. Οι τουρίστες μπορούν να διαμορφώσουν εύλογες προσδοκίες ασφάλειας μόνο όταν έχουν πρόσβαση σε ακριβείς και αξιόπιστες πληροφορίες σχετικά με τον προορισμό. Έτσι, οι προορισμοί πρέπει να κοινοποιούν όλα τα μέτρα υγειονομικής κάλυψης και ασφάλειας για να διασφαλίσουν ότι οι τουρίστες θα αισθάνονται ασφαλείς (Andrinos et al., 2020). Σύμφωνα με μελέτη την οποία διεξήγαγαν οι Andrinos et al., εξετάζοντας τους παράγοντες που επηρεάζουν τις αντιλήψεις των τουριστών για την Ελλάδα ως Ασφαλή Τουριστικό Προορισμό τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η Ελλάδα, μετά την επιτυχή διαχείριση του πρώτου κύματος της έξαρσης της COVID-19, θεωρείται Ασφαλής Τουριστικός Προορισμός για τους διεθνείς τουρίστες.

4.5 ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΔΙΕΘΝΩΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Παρά τις προειδοποιήσεις των ειδικών για την επικινδυνότητα του νέου κορωνοϊού, SARS-CoV-2, ο κίνδυνος αγνοήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τις εθνικές αρχές παγκοσμίως και εξαπλώθηκε σε πάνω από 146 χώρες. Οι περισσότερες χώρες ανταποκρίθηκαν με διάφορες μη φαρμακευτικές μεθόδους, όπως η κοινωνική αποστασιοποίηση, η εθελοντική ή υποχρεωτική απομόνωση στο σπίτι και η υποχρεωτική χρήση μάσκας στόματος και μύτης. Ωστόσο, ο καθημερινά αυξανόμενος αριθμός κρουσμάτων σε πολλές χώρες υποχρέωσε τις αντίστοιχες αρχές τους να εφαρμόσουν πρόσθετα μέτρα, όπως το κλείσιμο σχολείων, εστιατορίων, μπαρ και ξενοδοχείων, την επιβολή ταξιδιωτικών περιορισμών και το κλείσιμο των συνόρων, μεταξύ άλλων μέτρων που ελήφθησαν για την εφαρμογή γενικών lockdown (Metaxas et al., 2022 ; Niforou & Metaxas, 2024).

Με την επιβολή μέτρων lockdown και το κλείσιμο των συνόρων σε διάφορες χώρες, υπήρξε σημαντικός περιορισμός στην κινητικότητα των ατόμων και στη μεταφορά αγαθών παγκοσμίως. Τα λιμάνια έκλεισαν, τα πλοία και τα φορτία ακινητοποιήθηκαν, προκαλώντας

τεράστιες καθυστερήσεις και απώλειες για τον κλάδο. Η αναστάτωση οδήγησε επίσης σε ελλείψεις βασικών αγαθών, όπως ιατρικά εφόδια και τρόφιμα (Niforou & Metaxas, 2024).

Σύμφωνα με την Lampropoulou, το ξέσπασμα της πανδημίας COVID-19 έπιασε τον ελληνικό κρατικό μηχανισμό σε μεγάλο βαθμό απροετοίμαστο να αντιμετωπίσει μια υγειονομική κρίση τέτοιας κλίμακας και έντασης. Έτσι, η άμεση αντίδραση της κυβέρνησης ήταν η εφαρμογή οριζόντιων μέτρων περιορισμού και προφύλαξης, όπως το κλείσιμο σχολείων και πανεπιστημίων και η αναστολή των επιχειρήσεων λιανικής πώλησης και πολλών επαγγελματικών δραστηριοτήτων. Αυτή η αντίδραση δικαιολογήθηκε από την απουσία ενός αποτελεσματικού σχεδίου για τη διαχείριση της υγειονομικής κρίσης, δεδομένης και της αβεβαιότητας των επιστημονικών στοιχείων σχετικά με τις επιπτώσεις του κορονοϊού στις αρχικές του φάσεις (Lampropoulou, 2021).

Το Υπουργείο Υγείας είναι υπεύθυνο για τις αποφάσεις και τη διαχείριση όλων των δραστηριοτήτων, οι οποίες σχετίζονται με το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης στην Ελλάδα. Το πρώτο κρούσμα COVID-19 στην Ελλάδα επιβεβαιώθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 2020. Τις επόμενες ημέρες τα επιβεβαιωμένα κρούσματα αυξήθηκαν κυρίως από ταξιδιώτες που επέστρεψαν από το εξωτερικό και χώρες όπως η Ιταλία ή το Ισραήλ. Η κυβέρνηση έλαβε άμεσα μέτρα, όπως ακύρωση σημαντικών εκδηλώσεων, παροχή κατευθυντήριων γραμμών και ενημέρωση των ανθρώπων σχετικά με την πανδημία και τα πρωτόκολλα υγιεινής, κοινωνικής αποστασιοποίησης. Στις 23 Μαρτίου επιβλήθηκε το πρώτο lockdown, με το οποίο περιορίστηκαν οι μη απαραίτητες μετακινήσεις (Tsekoura & Arabatzi, 2021) και επιβλήθηκαν εσωτερικοί και εξωτερικοί ταξιδιωτικοί περιορισμοί (Betcherman et. al., 2020).

Η υποχρεωτική αυτοαπομόνωση των ταξιδιωτών που εισέρχονται στην ελληνική επικράτεια παρατάθηκε έως τις 30 Ιουνίου 2020. Υπάρχουν δύο φάσεις σε αυτήν την παράταση. Κατά την πρώτη φάση, μέχρι τις 14 Ιουνίου 2020, όλοι οι επιβάτες, συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων που ταξίδευαν από το εξωτερικό, έπρεπε να υποβληθούν σε τεστ COVID-19. Εάν ήταν αρνητικό, έπρεπε να αυτοαπομονωθούν για 7 ημέρες. Εάν ήταν θετικοί στον ιό, έπρεπε να αυτοαπομονωθούν για 14 ημέρες. Το αεροδρόμιο της Αθήνας, «Ελευθέριος Βενιζέλος», παρέμεινε το μοναδικό αεροδρόμιο στην Ελλάδα όπου έφταναν διεθνείς πτήσεις. Κατά τη δεύτερη φάση, από τις 15 Ιουνίου 2020 και έπειτα, όλοι οι επιβάτες που είχαν ταξιδέψει σε αεροδρόμια, που χαρακτηρίζονταν από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Ασφάλειας της Αεροπορίας (EASA) ως υψηλού κινδύνου, υποβάλλονται σε τεστ. Επίσης, έπρεπε να υποβάλλεται σε έλεγχο ένας ελάχιστος αριθμός επιβατών ανά πτήση (FRA, 2020). Σχετικά με τη συμπλήρωση του Passenger Locator Form (PLF) ασκήθηκε κριτική, η οποία

αφορά στην πολυπλοκότητά του, τη διαθεσιμότητα του εντύπου μόνο στην αγγλική γλώσσα, το γεγονός ότι τα πρωτόκολλα ανακοινώθηκαν κατά τη διάρκεια ενός Σαββατοκύριακου με άμεση ισχύ, αλλά και τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις στον τουριστικό τομέα και σε συγκεκριμένες ομάδες ταξιδιωτών, όπως οι τουρίστες που ταξιδεύουν για επαγγελματικούς λόγους ή οι ταξιδιώτες εργασίας (FRA, 2020).

Μετά τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς που επιβλήθηκαν από αρκετές εθνικές αρχές παγκοσμίως λόγω της πανδημίας COVID-19, η επαναλειτουργία του τουριστικού τομέα συνοδεύτηκε από μειωμένη προθυμία των τουριστών για ταξίδια. Το αποτέλεσμα έρευνας των Metaxas et al. (2022) δείχνουν ότι οι τουρίστες σκοπεύουν να ταξιδέψουν αμέσως μετά την άρση των ταξιδιωτικών περιορισμών. Ωστόσο, ο φόβος τους μήπως μολυνθούν από τον ιό, όταν ταξιδεύουν, τους ωθεί να αναζητούν προορισμούς που εφαρμόζουν αυστηρά μέτρα κατά της εξάπλωσής του. Οι φόβοι των τουριστών για μόλυνση μπορεί επίσης να τους παρακινήσουν να αναπτύξουν συμπεριφορές προστασίας της υγείας όταν ταξιδεύουν.

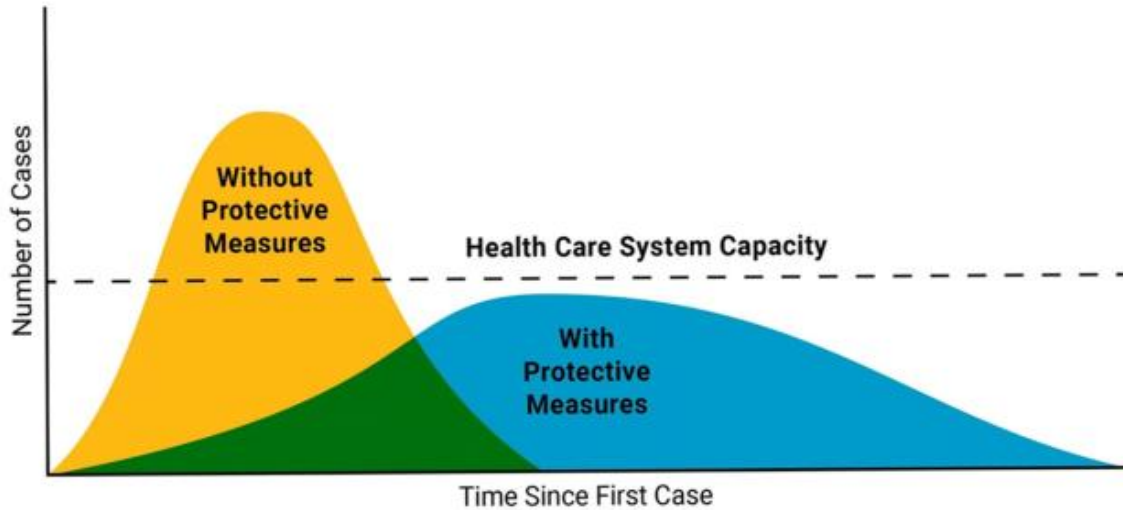
4.6 ΝΕΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΤΑΞΙΔΙΩΤΩΝ

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Yan (2023), η εισαγωγή προγραμμάτων υποστήριξης έδωσε στην κινεζική κυβέρνηση την ευκαιρία να ανταποκριθεί στις επιπτώσεις της πανδημίας με πιο στοχευμένο και πολυπρογραμματικό τρόπο. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το ηλεκτρονικό εμπόριο αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας SARS, κατά κάποιον τρόπο η εξάπλωση του COVID-19 θεωρήθηκε ως μια εντελώς νέα δυνατότητα. Η εμφάνιση του COVID-19 έδωσε ώθηση στο ηλεκτρονικό εμπόριο και τις στρατηγικές μάρκετινγκ. Έχοντας υπόψη ότι το ηλεκτρονικό εμπόριο αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας SARS, με την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19 τα αξιοθέατα και οι επιχειρήσεις είχαν την ευκαιρία να προσφέρουν στους πελάτες τους μια καλύτερη εμπειρία θέασης μέσω ζωντανής ροής, ταινιών μικρού μήκους και άλλων μέσων, ενθαρρύνοντας την έξυπνη ανάπτυξη στον ταξιδιωτικό κλάδο και τροποποιώντας τη στρατηγική τους εστίαση.

Περιορισμοί στα ταξίδια, καθώς και παρεμβάσεις σχετικά με την τήρηση φυσικής απόστασης, εφαρμόστηκαν σε πολλές χώρες όπου είχε σημειωθεί έξαρση και εξάπλωση της COVID-19. Στο διάγραμμα 4.2 απεικονίζεται η εξέλιξη των περιστατικών με και χωρίς τη χρήση μη φαρμακολογικών παρεμβάσεων. Η εφαρμογή περιορισμών στα ταξίδια, καθώς και μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης, μαζί με άλλες παρεμβάσεις, όπως υποχρεωτικά τεστ (ταχεία, PCR) σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού, αποσκοπούσαν στη μείωση των ρυθμών

μετάδοσης ασθενειών και στην ισοπέδωση της καμπύλης, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.2. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας δημιούργησε αρκετές κατευθυντήριες γραμμές για να υποστηρίξει τις κυβερνήσεις παγκοσμίως στον σχεδιασμό και την αντιμετώπιση της πανδημίας (Varzakas & Metaxas, 2024).

Διάγραμμα 4.2: Καμπύλη περιστατικών με και χωρίς τη χρήση μη φαρμακολογικών παρεμβάσεων
Πηγή: Varzakas & Metaxas, 2024

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ: ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ / ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ/ ΜΕΣΑ/ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ/ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΕΞΕΤΑΣΗ

Στην Ιαπωνία, οι Kitamura et al. (2020) διερεύνησαν τον οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο της πανδημίας στην τουριστική βιομηχανία, με τη μέθοδο της οικονομικής ανάλυσης. Τα αποτελέσματά τους έδειξαν απώλεια εσόδων που ανερχόταν στο 65% και απώλεια θέσεων εργασίας έως και περίπου 64%. Στην Κίνα, οι Xiang et al. (2021), μεταξύ άλλων, διερεύνησαν τον αντίκτυπο της πανδημίας στον τουρισμό, καταλήγοντας σε αντίστοιχα αποτελέσματα. Δεδομένου ότι ο τουρισμός της χώρας εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον εξωτερικό τουρισμό, ο κλάδος είχε μεγάλες απώλειες. Μάλιστα, λόγω του ότι η πανδημία ξεκίνησε από την Κίνα, διαπιστώθηκε μία παγκόσμια τάση να αποφεύγονται οι διαπροσωπικές και επαγγελματικές επαφές με άτομα και επιχειρήσεις της χώρας, ενώ στο εσωτερικό της, οι πολίτες, λόγω φόβου, απέφευγαν, επίσης, τις συναλλαγές με τις επιχειρήσεις.

Στην έρευνα των Kristiana et al. (2021), μεταξύ άλλων, διερευνήθηκαν οι αλλαγές στην τουριστική βιομηχανία, λόγω της πανδημίας, σε έναν δημοφιλή προορισμό της Ινδονησίας. Έχοντας συλλέξει δεδομένα από δημοσιευμένα έγγραφα και από συνεντεύξεις με 2 τοπικούς φορείς, 3 επαγγελματίες τουρισμού και 2 ιδιοκτήτες τουριστικών επιχειρήσεων, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η τουριστική βιομηχανία εισήρθε σε μια περίοδο αδράνειας, με απώλειες εσόδων που οδήγησαν τους συμμετέχοντες σε άλλες μορφές απασχόλησης, εκτός του τουριστικού κλάδου. Παρομοίως, οι Errang et al. (2021) διαπίστωσαν ότι όλοι οι προορισμοί της Ινδονησίας που μελετήθηκαν βίωσαν μεγάλες απώλειες, σύμφωνα με στατιστικές αναλύσεις δεδομένων που αντληθήκαν με ερωτηματολόγια που διανεμηθήκαν σε 149 στελέχη και ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Πιο αναλυτικά, παρατηρήθηκε απώλεια εσόδων και θέσεων εργασίας, κυρίως με προσωρινές απολύσεις, αλλά και με μείωση εργασιακού ωραρίου ή εργασία με βάρδιες, με την πλειοψηφία να δηλώνει ότι ο χρόνος επιβίωσης των επιχειρήσεων κυμαινόταν από έναν έως τρεις μήνες.

Οι Karunarathne et al. (2021) διερεύνησαν τις επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό τριών διαφορετικών περιοχών της Σρι Λάνκα, η οποία, παρά το γεγονός ότι στο παρελθόν βίωσε διαδοχικές κρίσεις, συμπεριλαμβανομένων του 30ετούς εμφύλιου πολέμου, του τσουνάμι (2004) και της τρομοκρατικής επίθεσης (2019), κατάφερε να ανακάμψει με

γρήγορους ρυθμούς. Με δεδομένα που αντλήθηκαν από συνεντεύξεις με 15 συμμετέχοντες (κυβερνητικοί υπάλληλοι, καταλύματα, εστίαση, εμπορικά καταστήματα, ξεναγοί, κάτοικοι), διαπιστώθηκε απώλεια θέσεων εργασίας και για όσους εργάζονταν εκτός συνόρων και συντηρούσαν τις οικογένειές τους στη χώρα. Ακόμη, παρατηρήθηκε ότι οι συμβασιούχοι, οι εποχιακοί και οι ασκούμενοι εργαζόμενοι ήταν εκείνοι που διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο να χάσουν τις θέσεις τους, ενώ οι μόνιμοι εργαζόμενοι βίωσαν καθυστερήσεις ή περικοπές μισθών και επιδομάτων και οι επιχειρήσεις, ιδιαίτερα οι μικρομεσαίες, αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις και είχαν ζητήματα ρευστότητας.

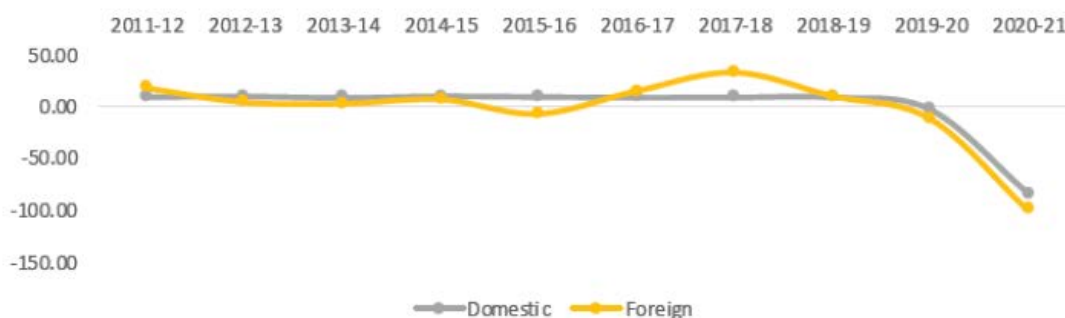
Οι Parks et al. (2020), έχοντας συλλέξει δεδομένα από 982 ερωτηματολόγια που διανεμηθήκαν σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις της Ταϊλάνδης και από 12 συνεντεύξεις ιδιοκτητών, ανέδειξαν την ευαλωτότητα των επιχειρήσεων. Τα αποτελέσματα έδειξαν μείωση εισοδήματος στο 99%, με το 63% των συμμετεχόντων να δηλώνουν είτε ότι είχαν κλείσει μόνιμα ή ότι διέτρεχαν τον κίνδυνο να κλείσουν την επιχείρησή τους. Ακόμη, τα τρία τέταρτα των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι είχαν από 0% έως 25% κέρδη, σε σύγκριση με τα έσοδα προ πανδημίας, ενώ βρέθηκε πως οι προορισμοί με λιγότερο εξωτερικό τουρισμό πριν την πανδημία είχαν μικρότερες απώλειες σε σύγκριση με τους δημοφιλείς προορισμούς, χωρίς, ωστόσο, να υποδηλώνεται ότι ο εσωτερικός τουρισμός θα μπορούσε να αναπληρώσει το κενό.

Οι Pati et al. σε μελέτη τους, η οποία βασίστηκε σε δευτερογενή δεδομένα που συλλέχθηκαν από διάφορες δημοσιευμένες και αδημοσίευτες πηγές, αξιολόγησαν τον αντίκτυπο του COVID-19 στη ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία της Ινδίας και εστίασαν στον αντίκτυπο που είχε στην ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία της Odisha, πολιτείας που βρίσκεται κατά μήκος του Κόλπου της Βεγγάλης. Η πανδημία έχει επηρεάσει αρνητικά τόσο την πλευρά της ζήτησης όσο και την πλευρά της προσφοράς της ινδικής οικονομίας. Ο τουριστικός τομέας της Ινδίας σημείωσε πολύ μεγαλύτερη πτώση, 42,8% το πρώτο τρίμηνο και 15,5% το δεύτερο τρίμηνο, και συνέχισε να παρουσιάζει αρνητική ανάπτυξη ακόμη και στο τρίτο τρίμηνο, καταγράφοντας πτώση 1,1% στο οικονομικό έτος 2020-21. Έτσι, η μείωση των τουριστικών δραστηριοτήτων οδήγησε σε τεράστια μείωση των τουριστικών δαπανών που πραγματοποιήθηκαν από όλους τους τύπους τουριστών - εισερχόμενους, εγχώριους και εξερχόμενους. Εκτιμάται ότι 14,5 εκατομμύρια θέσεις εργασίας χάθηκαν ως συνέπεια της πανδημίας και του επακόλουθου lockdown κατά το πρώτο τρίμηνο του 2020-21. Σε επίπεδο περιφερειακό, στην πολιτεία της Odisha από το Διάγραμμα 5.1 διαφαίνεται ότι το ποσοστό αύξησης των τουριστικών αφίξεων από εγχώριες και ξένες πηγές ήταν λίγο πολύ σταθερό από

το 2011-12 έως το 2019-20, με μια μικρή διακύμανση στις τουριστικές περιόδους 2015-16 και 2017-18. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του 2020-21 οι τουριστικές αφίξεις από εγχώριες και ξένες πηγές βρέθηκαν αρνητικές, γεγονός το οποίο κάνει σαφώς αντιληπτό ότι η πτωτική τάση οφείλεται στην COVID-19 (Pati et al., 2022).

Διάγραμμα 5.1: Ποσοστιαία αύξηση αφίξεων τουριστών στην Odisha κατά τη δεκαετία 2011-12 έως 2020-21

Πηγή: Pati et al., 2022

Source: Department of Tourism, Government of Odisha.

Πιο θεαματική είναι η επίδραση της πανδημίας στη Μπελίζ, χώρα της Κεντρικής Αμερικής, όπου η έξαρση της πανδημίας επηρέασε δραματικά την ανάπτυξη του τομέα του τουριστικού εμπορίου και την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Οι Cheng και Zetina (2021) διεξήγαγαν μελέτη με στόχο τη διερεύνηση των ζημιών που προκλήθηκαν από την πανδημία, εξετάζοντας δευτερογενή στατιστικά στοιχεία για τις αφίξεις τουριστών κατά την δεκαετία 2011 έως 2020. Από το Διάγραμμα 5.2 προκύπτει ότι οι αφίξεις τουριστών με διανυκτέρευση αυξάνονται σταθερά με την πάροδο των ετών σε καθένα από τα τέσσερα τρίμηνα. Το 2020, τα στοιχεία μειώθηκαν δραστικά λόγω της έξαρσης της πανδημίας. Ο αριθμός των αφίξεων τουριστών με διανυκτέρευση δεν μειώθηκε σημαντικά κατά το πρώτο οικονομικό τρίμηνο, αλλά επηρεάστηκε από άλλες διασυνδεδεμένες πτήσεις και ταξιδιωτικούς περιορισμούς από άλλες χώρες. Το τέταρτο τρίμηνο παρουσίασε μικρή αύξηση στις αφίξεις τουριστών με διανυκτέρευση, καθώς τα αεροδρόμια άνοιξαν ξανά τον Οκτώβριο του 2020. Παρ' όλα αυτά, οι ταξιδιωτικές κινήσεις παρέμειναν χαμηλές για το υπόλοιπο του 2020 μέχρι το 2021.

Διάγραμμα 5.2: Αφίξεις τουριστών με διανυκτέρευση στη Μπελίτζ κατά το διάστημα από το 2011 έως το 2020..

Πηγή: Cheng και Zetina, 2021

Σε μελέτη περίπτωσης που πραγματοποίησε η Yan (2023) για τις επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό της Sanya, της νοτιότερης τροπικής παράκτιας τουριστικής πόλης της Κίνας που βρίσκεται στο νησί Hainan, διαπίστωσε ότι η πανδημία το 2020 προκάλεσε μείωση των συνολικών ετήσιων εσόδων της πόλης από τον τουρισμό κατά 26,9%, σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Το εγχώριο εισόδημα, σε σχέση με το 2019, μειώθηκε κατά 20,5% στα 41,773 δισεκατομμύρια γιουάν, ενώ τα έσοδα από τον τουρισμό σε συνάλλαγμα μειώθηκαν κατά 87,5% στα 101,58 εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ. Επίσης σε μελέτη περίπτωσης που πραγματοποίησε στην πόλη Daqing στα δυτικά της επαρχίας Heilongjiang διαπίστωσε ότι είχε επίσης επηρεαστεί από την COVID-19. Το συνολικό τουριστικό εισόδημα της Daqing παρουσίασε γενική αύξηση μεταξύ 2010 και 2019. Η τουριστική οικονομία σε εθνικό επίπεδο είχε πληγεί σοβαρά από την πανδημία. Το ξέσπασμα της πανδημίας επιτάχυνε τον ρυθμό αλλαγής στην τουριστική βιομηχανία της Daqing, η οποία βρισκόταν σε μια κρίσιμη περίοδο μετασχηματισμού. Ωστόσο, το 2020, εξαιτίας της πανδημίας τα συνολικά της έσοδα από τον τουρισμό και η υποδοχή τουριστών μειώθηκαν σημαντικά με το ποσοστό της μείωσης να πλησιάζει το 20%.

Στην έρευνα, την οποία πραγματοποίησαν οι Da Van Huynh et al. σχετικά με τις γενικές επιπτώσεις της πανδημίας στην τοπική τουριστική βιομηχανία της πόλης Can Tho, ακολούθησαν ποσοτική και ποιοτική μέθοδο. Όσον αφορά την επιλογή και την πρόσληψη των συμμετεχόντων, αναπτύχθηκαν κριτήρια για την επιλογή μιας σχετικής λίστας πιθανών

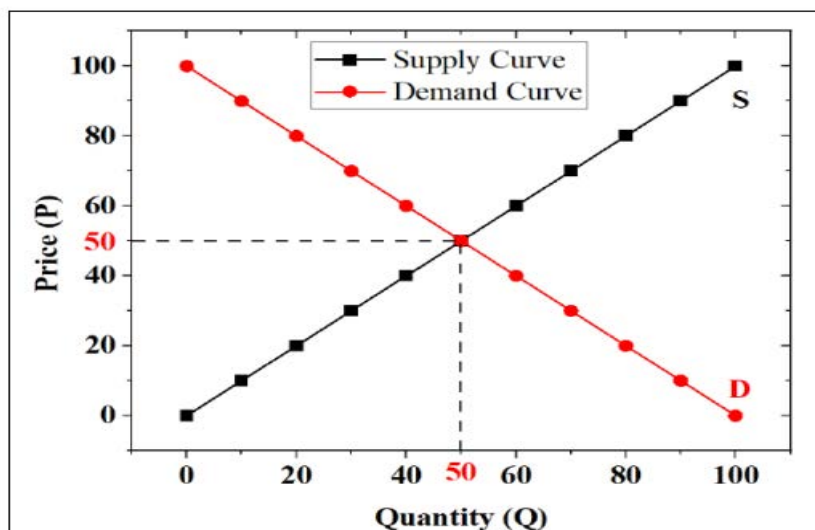
συμμετεχόντων διευθυντών τουριστικών επιχειρήσεων. Ο πρώτος συμμετέχων επιλέχθηκε τυχαία από τη λίστα και οι επόμενοι ερωτηθέντες στρατολογήθηκαν χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Ως προς τη διαδικασία ανάλυσης και ερμηνείας δεδομένων, τα ποιοτικά δεδομένα κωδικοποιήθηκαν για να εντοπιστούν αναδυόμενα θέματα και κατηγορίες που σχετίζονται με τα ερευνητικά ερωτήματα. Τα αναδυόμενα θέματα ομαδοποιήθηκαν χρησιμοποιώντας το λογισμικό NVivo. Για την ποσοτική ανάλυση δεδομένων, διανεμήθηκαν και συλλέχθηκαν συνολικά 280 ερωτηματολόγια (ποσοστό απόκρισης 100%), τα οποία ήταν επιλέξιμα για περαιτέρω ανάλυση. Η έρευνα αφορούσε την ευαλωτότητα διαφορετικών τύπων τοπικών επιχειρήσεων που σχετίζονται με τον τουρισμό και τις συλλογικές αντιδράσεις από τα βασικά ενδιαφερόμενα μέρη στην αντιμετώπιση της πανδημίας. Η πλειοψηφία των διευθυντών επιχειρήσεων τουριστικών υπηρεσιών σε αυτή τη μελέτη διατύπωσε την άποψη ότι η πανδημία COVID-19 έχει επηρεάσει τις τοπικές επιχειρήσεις είτε σε σοβαρό είτε σε πολύ σοβαρό επίπεδο, σε ποσοστό 49,3% και 40% αντίστοιχα. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία, πολύ λίγες επιχειρήσεις παραδέχτηκαν ότι η πανδημία COVID-19 είχε μέτριες ή μη σοβαρές επιπτώσεις σε ποσοστό 10,4% και 0,4% αντίστοιχα. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρείχε απευθείας το Υπουργείο Πολιτισμού, Αθλητισμού και Τουρισμού της πόλης Can Tho, τα έσοδα των επιχειρήσεων μειώθηκαν σημαντικά σε σύγκριση με την ίδια περίοδο το 2019. Πιο συγκεκριμένα, τα έσοδα των καταλυμάτων μειώθηκαν κατά μέσο όρο από 50% σε 90%, ενώ τα έσοδα των ταξιδιωτικών πρακτορείων και των εστιατορίων μειώθηκαν κατά 90% και περίπου 60-90% αντίστοιχα (Da Van Huynh et al., 2021).

Οι Bakar et al. διεξήγαγαν έρευνα για την ανίχνευση των επιπτώσεων του COVID-19 στην χρηματιστηριακή αγορά, ιδίως στον κλάδο του ξενοδοχειακού τουρισμού. Επέλεξαν δύο εταιρείες από το Χρηματιστήριο της Κουάλα Λουμπόρ. Η έρευνα αξιολόγησε την κίνηση των τιμών των μετοχών κατά τη διάρκεια της έξαρσης της πανδημίας. Επιπλέον, ανέλυσε τον αντίκτυπο που είχε στον κλάδο του ξενοδοχειακού τουρισμού χρησιμοποιώντας την καμπύλη ζήτησης και προσφοράς. Σύμφωνα με την ανάλυση των ευρημάτων, αρχικά σημειώθηκε σημαντική πτώση της τιμής της μετοχής για τις δύο εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον κλάδο του ξενοδοχειακού τουρισμού. Η εταιρεία Α παρουσίασε πτώση της τιμής της μετοχής κατά -28% και η εταιρεία Β παρουσιάζει πτώση της τιμής της μετοχής κατά -64%. Επιπλέον, οι μειώσεις της τιμής της μετοχής συνέβαλαν στις εντολές ελέγχου των μετακινήσεων που περιορίζουν τη διαμονή των τουριστών στο ξενοδοχείο (Bakar et al., 2022).

Στη συνέχεια, οι Bakar et al. πραγματοποίησαν προσομοίωση της καμπύλης προσφοράς και ζήτησης για τον ξενοδοχειακό κλάδο. Σε κανονικές συνθήκες, η ισορροπία της αγοράς επιτυγχάνεται όταν η τιμή της Τιμής (P) είναι 50% και η τιμή της Ποσότητας (Q) είναι 50%. Ισορροπία είναι η κατάσταση στην οποία η προσφορά και η ζήτηση της αγοράς εξισορροπούνται και, ως αποτέλεσμα, οι τιμές σταθεροποιούνται (Σχήμα 3). Ωστόσο, η έξαρση της πανδημίας άλλαξε το οικονομικό τοπίο παγκοσμίως. Η καμπύλη ζήτησης για τον ξενοδοχειακό τουρισμό μειώθηκε σημαντικά. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι τουρίστες δεν μπορούσαν να μετακινηθούν μακριά από τον τόπο κατοικίας τους. Η προσομοίωση του υπολογισμού δείχνει την αλλαγή της τιμής σε -40%. Αυτή η τιμή έχει αρνητικό αντίκτυπο στον ξενοδοχειακό τουρισμό κατά τη διάρκεια της έξαρσης της COVID-19. Κατά την περίοδο αυτή και οι δύο εταιρείες δυσκολεύτηκαν να επιβιώσουν οικονομικά (Διάγραμμα 5.4).

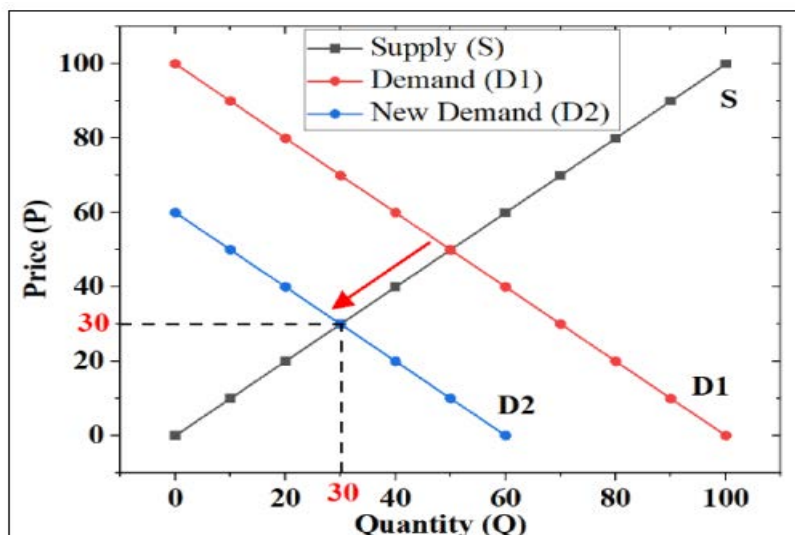
Διάγραμμα 5.3. Καμπύλη προσφοράς και ζήτησης για τον ξενοδοχειακό κλάδο

Πηγή: Bakar et al., 2022

Διάγραμμα 5.4: Καμπύλη προσφοράς και ζήτησης για τον ξενοδοχειακό κλάδο κατά τη διάρκεια της έξαρσης της COVID-19

Πηγή: Bakar et al., 2022

Η έρευνα των Jeczmyk et al. διεξήχθη στην Πολωνία σε άτομα που ασκούν τουριστική δραστηριότητα. Καθώς οι ερευνητές χρησιμοποίησαν θεματικές ομάδες οι οποίες σχετίζονταν με την τουριστική δραστηριότητα, το δείγμα της έρευνας είχε διατομεακό χαρακτήρα. Στη διαδικασία στρατολόγησης χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της δειγματοληψίας χιονοστιβάδας, η οποία αύξησε σημαντικά την εμβέλεια της μελέτης και το αρχικό υλικό αποτελούνταν από 509 αποδεκτά ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από τους ερωτηθέντες. Οι Jeczmyk et al. προσέγγισαν την έρευνά τους μέσα από την οπτική της θεωρίας της σχεδιασμένης συμπεριφοράς (*theory of planned behaviour*), η οποία εστιάζει στην επίδραση των υποκειμενικών κανόνων και των ατομικών στάσεων στη συμπεριφορά των ανθρώπων, κάτι που μπορεί να ελαχιστοποιήσει τον κίνδυνο και την επικινδυνότητα των καταστάσεων για την υγεία τους. Με βάση τα ερευνητικά δεδομένα οι Jeczmyk et al. κατέληξαν στο ότι:

- Η ομάδα των Πολωνών τουριστών που, υπό τις συνθήκες της πανδημίας COVID-19, εγκατέλειψαν τα προγραμματισμένα τουριστικά τους ταξίδια ήταν ηλικιωμένοι, συνήθως από αγροτικές περιοχές, οι οποίοι φοβόντουσαν τόσο τις δυσκολίες μόλυνσης όσο και τις οργανωτικές δυσκολίες ή το αυξημένο κόστος ταξιδιού, το οποίο προέκυψε από την επιβολή αυστηρότερων υγειονομικών απαιτήσεων.
- Οι φόβοι που προκλήθηκαν από την πανδημία, και αρχικά και οι αντιφατικές πληροφορίες σχετικά με τους μηχανισμούς της, επηρέασαν τις αποφάσεις των Πολωνών τουριστών σχετικά με τη διάρκεια της διαμονής τους και την εποχή του χρόνου, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα

παραμονής σε εξωτερικούς χώρους για όσο το δυνατόν περισσότερο. Σε παρόμοια διαπίστωση κατέληξαν και οι Tsvetkova et al., (2023). Σε εργασία τους που αποσκοπούσε στην ποσοτικοποίηση του μετασχηματισμού της τουριστικής αγοράς της Κίνας κατά τη διάρκεια της πανδημίας, διαπίστωσαν αλλαγές στις προτιμήσεις των τουριστών. Συγκεκριμένα, λόγω της πανδημίας, οι τουρίστες έγιναν πιο προσεκτικοί και επικεντρώθηκαν στην ασφάλεια της υγείας. Αυτή η αλλαγή επηρέασε την επιλογή προορισμών και τα προτιμώμενα είδη τουρισμού, και έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη του οικολογικού και αγροτικού τουρισμού.

- Κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, οι Πολωνοί τουρίστες επέλεξαν να ταξιδεύουν με μέλη των οικογενειών τους, χρησιμοποιώντας εγκαταστάσεις που επέτρεπαν την τήρηση της συνιστώμενης κοινωνικής απόστασης, αποφασίζοντας συχνά, για λόγους ασφαλείας, να ετοιμάσουν οι ίδιοι τα γεύματα σε επιλεγμένα καταλύματα (Jeczmyk et al., 2023).

Η μελέτη την οποία διεξήγαγαν οι Kasiola, A., & Metaxas, T. (2023) στόχευε στη διερεύνηση των επιπτώσεων της COVID-19 στα δημόσια μουσεία στην Ελλάδα και στην αναζήτηση πιθανών ευκαιριών για τη βελτίωση της εξωστρέφειας των μουσείων μέσω της εφαρμογής νέων στρατηγικών που βασίζονται στις «Νέες Τεχνολογίες». Τα μουσεία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του πολιτιστικού τουρισμού και αναγνωρίζονται ως μία από τις πιο βασικές μορφές τουριστικών ροών παγκοσμίως. Τα μουσεία θεωρούνται σημαντικό κίνητρο έλξης προορισμού όσον αφορά την απόφαση των τουριστών να επισκεφθούν πιθανούς τουριστικούς προορισμούς (Kasiola & Metaxas, 2023). Η πανδημία COVID-19 είχε σημαντικό αντίκτυπο στα μουσεία σε όλο τον κόσμο. Λόγω των περιορισμών του lockdown, οι φυσικές συλλογές και οι χώροι των γκαλερί ήταν απρόσιτοι στο κοινό για μεγάλα χρονικά διαστήματα, με σοβαρό οικονομικό αντίκτυπο στα μουσεία διεθνώς. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με έρευνα του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων, τον Απρίλιο του 2020, σχεδόν το 95% των μουσείων διεθνώς αναγκάστηκε να κλείσει για να διασφαλίσει την ευημερία του προσωπικού και των επισκεπτών, με αποτέλεσμα σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις. Ταυτόχρονα, παγκόσμια έρευνα της UNESCO, η οποία αφορούσε σε περίπου 95.000 μουσεία, κατέληξε στην εκτίμηση ότι περισσότερα από 85.000 μουσεία, ή περίπου το 90% των μουσειακών ιδρυμάτων διεθνώς, είναι επηρεαστεί από το προσωρινό κλείσιμο στο πλαίσιο των μέτρων που ελήφθησαν για την καταπολέμηση της COVID-19 (Πίνακας 5.1).

Πίνακας 5.1: Αριθμός των μουσείων που επηρεάστηκαν από το κλείσιμο των μουσείων λόγω της πανδημίας
Πηγή: Kasiola & Metaxas, 2023

Area	Number of Museums	Number of Museums Temporarily Closed	Percentages of Museums Temporarily Closed
Western Europe and other countries	61,634	58,281	94.6%
East Europe	11,465	11,311	98.7%
Latin America and the Caribbean	8067	8061	99.9%
Asia and the Pacific Ocean	12,195	7237	59.3%
Africa	841	738	87.8%
Arab States	473	473	100%
Total of 195 states	94,675	86,801	90.9%

Source: TIMES/COVIM

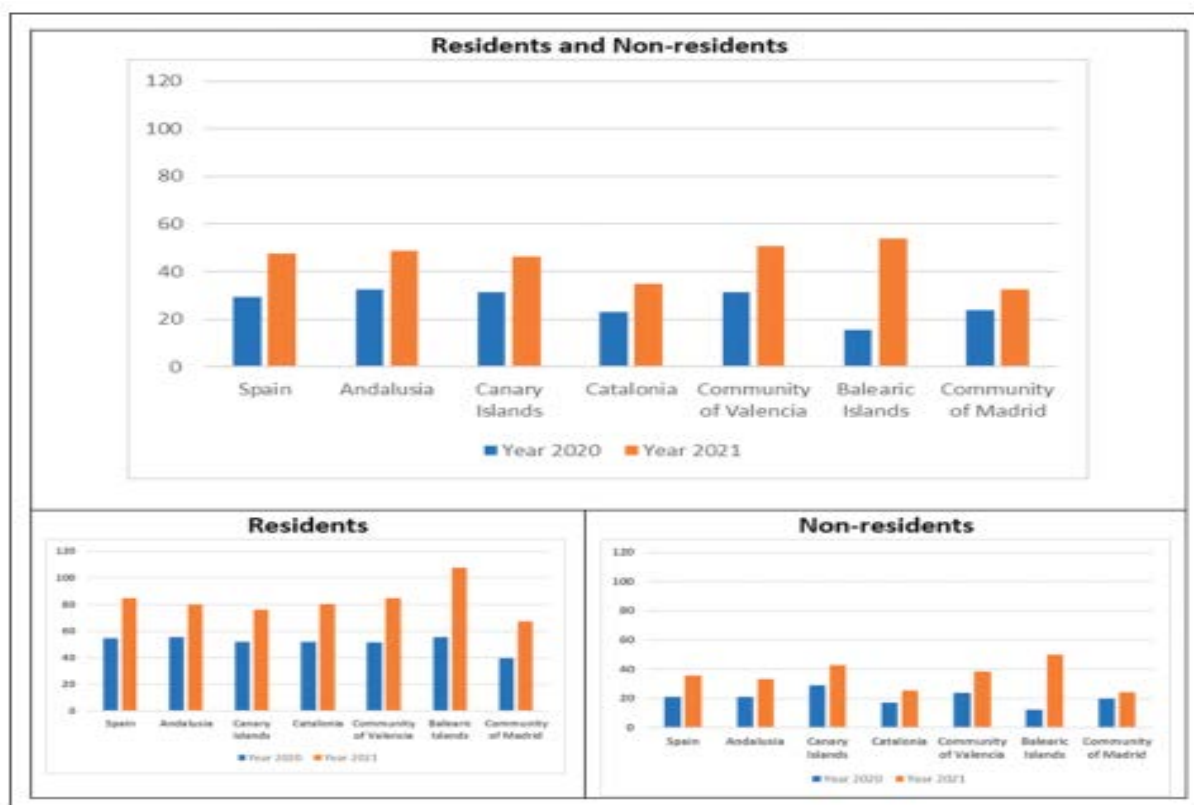
Αυτή η διεθνής εικόνα αντικατοπτρίζεται στα δεδομένα του Πίνακα 5.1, ο οποίος αφορά στον αριθμό των μουσείων που έκλεισαν προσωρινά σε κάθε ήπειρο. Είναι χαρακτηριστικό, με εξαίρεση τα μουσεία στην Ασία και τον Ειρηνικό Ωκεανό, όπου το ποσοστό των κλειστών μουσείων είναι περίπου 60%, ότι στις υπόλοιπες ηπείρους, ξεπερνά το 90%, και στην Αφρική φτάνει περίπου το 88% (ό.π., 2023).

Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη των Vaya et al. (2023), της οποίας στόχος ήταν η μελέτη των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουριστικό τομέα και στην οικονομία γενικότερα της Ισπανίας, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, μέσω μιας συγκριτικής ανάλυσης μεταξύ της εξέλιξης που παρατηρήθηκε στον τομέα το 2020 και το 2021, ως πραγματικό «Σενάριο COVID» και της εξέλιξης που θα είχε βιώσει αυτός ο τομέας εάν δεν είχε συμβεί η πανδημία, ως πιθανό «Σενάριο χωρίς COVID». Όπως διαπίστωσαν οι Vaya et al. σε εθνικό επίπεδο, οι μεγαλύτερες απώλειες στις τουριστικές δαπάνες σημειώθηκαν το έτος 2020, με αξία εξόδων που δεν φτάνει το 30% του αριθμού που θα είχε επιτευχθεί σε περίπτωση μη πανδημίας. Παρόλο που η κατάσταση βελτιώθηκε το 2021, οι συνολικές δαπάνες δεν έφτασαν το 50% αυτού που θα ήταν στο σενάριο χωρίς κόστος. Το 2021, οι δαπάνες των κατοίκων ήταν μόνο 15% χαμηλότερες από ό,τι θα ήταν σε περίπτωση μη πανδημίας, ενώ αυτό το ποσοστό είναι σχεδόν 65% χαμηλότερο στην περίπτωση των μη κατοίκων (case of non-residents). Σε περιφερειακό επίπεδο, τα αποτελέσματα ήταν ανάλογα με αυτά που ελήφθησαν σε εθνικό επίπεδο, αν και εντοπίστηκαν ορισμένες διαφορές. Έτσι, το 2020, οι περιφέρειες που εμφάνισαν τη μεγαλύτερη απώλεια δαπανών σε σύγκριση με μια κατάσταση χωρίς πανδημία ήταν η Καταλονία (77%), η Κοινότητα της Μαδρίτης (76%) και, ιδιαίτερα, οι Βαlearίδες Νήσοι (85%). Στην περίπτωση της Μαδρίτης, το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζει τόσο τι συνέβη όσον αφορά τις δαπάνες των κατοίκων (στην πραγματικότητα, είναι η περιοχή με τη

μεγαλύτερη σχετική απώλεια σε σύγκριση με τις υπόλοιπες, με τις δαπάνες των κατοίκων να είναι 60% χαμηλότερες από ό,τι θα ήταν χωρίς πανδημία) όσο και τις δαπάνες των μη κατοίκων (76% χαμηλότερες). Στις περιπτώσεις της Καταλονίας και των Βαλεαρίδων Νήσων, η κατάσταση ήταν παρόμοια, παρότι και οι δύο ξεχωρίζουν για τις δαπάνες των μη κατοίκων, οι οποίες είναι πολύ χαμηλότερες από τα θεωρητικά στοιχεία χωρίς την πανδημία (83% και 88%, αντίστοιχα). Όπως συμπεραίνουν οι Vaya et al., εξαιτίας των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων της πανδημίας, η δραστική μείωση των δαπανών για τον τουρισμό είχε αξιοσημείωτες επιπτώσεις που δεν περιορίζονται σε τυπικούς τουριστικούς τομείς αλλά επεκτείνονται σε ολόκληρη την οικονομία της χώρας. Το Σχήμα 5 δείχνει τη συμπεριφορά των συνολικών τουριστικών δαπανών σε εθνικό επίπεδο και για τις έξι περιφέρειες, συγκρίνοντας την πραγματική τους αξία (Σενάριο COVID) με την αξία των δαπανών που θα είχαν επιτευχθεί ελλείψει της πανδημίας.

Διάγραμμα 5.5: Συμπεριφορά των συνολικών τουριστικών δαπανών σε εθνικό επίπεδο

Πηγή: Vaya et al., 2023

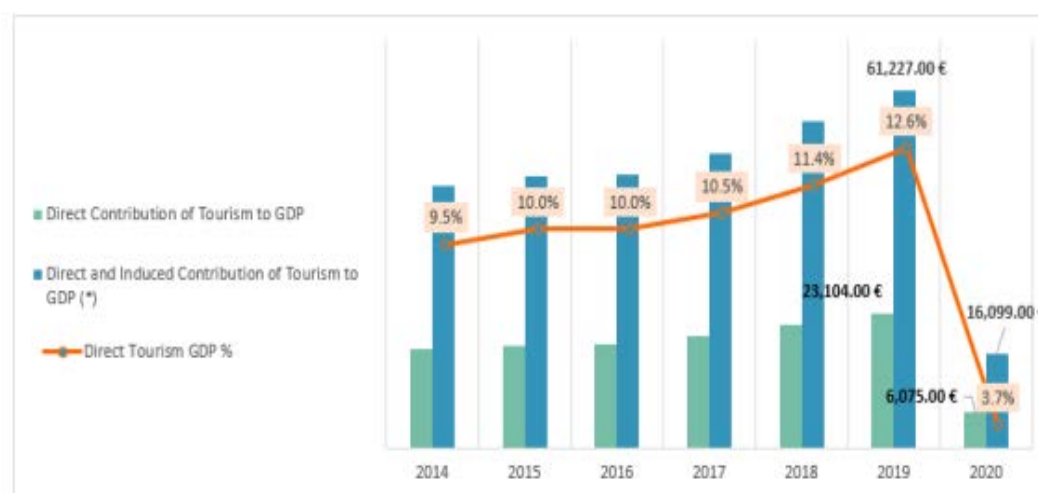

Το Διάγραμμα 5.5 δείχνει τη συμπεριφορά των συνολικών τουριστικών δαπανών σε εθνικό επίπεδο και για τις έξι περιφέρειες, συγκρίνοντας την πραγματική τους αξία (Σενάριο Covid) με την αξία των δαπανών που θα είχαν επιτευχθεί ελλείψει της πανδημίας.

Παρότι ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τομείς της **ελληνικής οικονομίας** και βασικό πυλώνα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, η Ελλάδα δε διαθέτει επίσημα στοιχεία για τον υπολογισμό της συμβολής του τουρισμού στην εθνική οικονομία (ΑΕΠ). Σύμφωνα με υπολογισμούς και εκτιμήσεις που έγιναν από το Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ), το ΑΕΠ του άμεσου τουρισμού αντιπροσώπευε το 12,60% του συνολικού ΑΕΠ το 2019 (ένα ποσοστό πολύ πάνω από τον παγκόσμιο μέσο όρο: 4%, το 2019) με 23.104 εκατομμύρια ευρώ. Με την εφαρμογή πολλαπλασιαστών, που ανέπτυξε το Κέντρο Σχεδιασμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) για την εκτίμηση του επαγόμενου αντίκτυπου του τουρισμού, το παραπάνω ποσό ανέρχεται σε 61.227,00 εκατομμύρια ευρώ ή 33,4% του ΑΕΠ το 2019. Αυτά τα στοιχεία δίνουν μια ιδέα για τη σημασία του ρόλου που διαδραματίζει ο τουριστικός κλάδος στην οικονομία της χώρας και, ως εκ τούτου, για τον υψηλό οικονομικό αντίκτυπο της COVID-19 (Διάγραμμα 5.6) (UNWTO, 2022).

Διάγραμμα 5.6: Συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ

Πηγή UNWTO, 2022

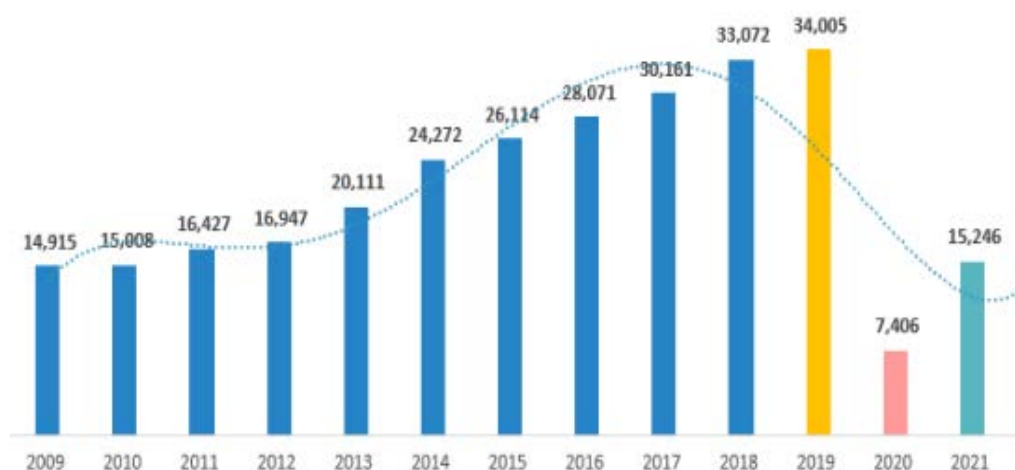

Σχετικά με τον αντίκτυπο της COVID-19 στις διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα, ο συνολικός αριθμός των εισερχόμενων ταξιδιωτών το 2019 ήταν 34 εκατομμύρια, ένας αριθμός που τα τελευταία 10 χρόνια έχει σημειώσει σύνθετο μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης 8,6%, με αποτέλεσμα να δεχτούν 109% περισσότερο διεθνή τουρισμό το 2019 από ότι το 2009. Η

άφιξη της πανδημίας τον Φεβρουάριο του 2020 μείωσε τις συνολικές αφίξεις σε 7,4 εκατομμύρια, σημειώνοντας μείωση 78,2% σε σχέση με το 2019 (Διάγραμμα 5.7).

Διάγραμμα 5.7: Εξέλιξη των διεθνών αφίξεων τουριστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2021

Πηγή UNWTO, 2022

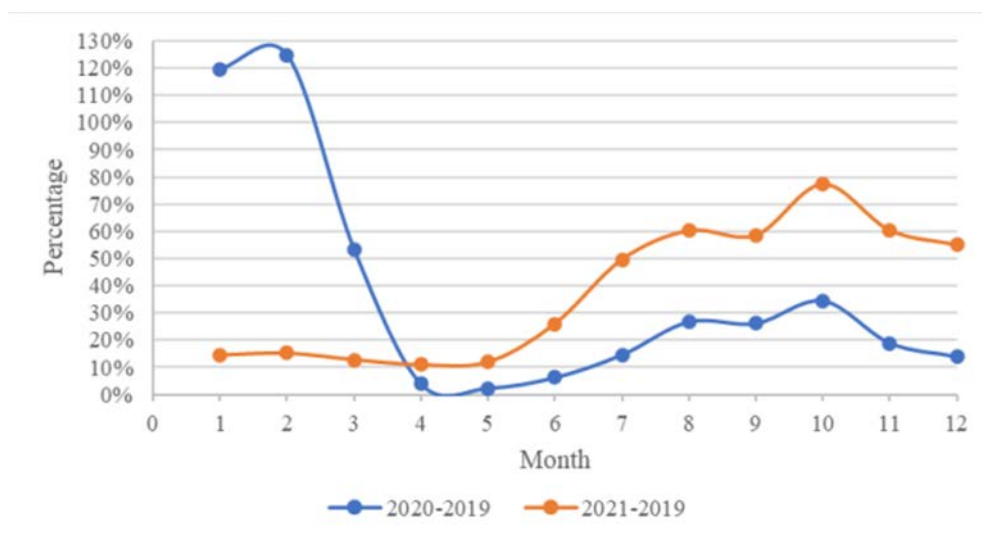
Η απόδοση της διεθνούς ζήτησης στην Ελλάδα το 2020 είναι σύμφωνη με εκείνη άλλων άμεσων ανταγωνιστών. Ωστόσο, η απόδοση το 2021 τοποθετεί τη χώρα σε μια κατάσταση ανάκαμψης σημαντικά καλύτερη από εκείνη άλλων άμεσων ανταγωνιστικών προορισμών, όπως η Πορτογαλία ή η Ισπανία (UNWTO, 2022).

Ο Papanikos (2022) σε άρθρο του σχετικά με τις επιπτώσεις της COVID-19 στον ελληνικό τουρισμό χρησιμοποίησε πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία από την Τράπεζα της Ελλάδος για την αξιολόγηση των επιπτώσεων της πανδημίας στον ελληνικό τουρισμό κατά τη διάρκεια των πανδημικών ετών 2020 και 2021. Σύμφωνα με τα δεδομένα που είχε στη διάθεσή του, επισημαίνει ότι όλα τα τρίμηνα του 2020 καταγράφηκαν χαμηλότερες διεθνείς τουριστικές εισπράξεις σε σχέση με το 2019. Συνολικά, οι τουριστικές εισπράξεις του 2020 αντιπροσώπευαν μόνο το ένα τέταρτο (23,76%) των εισπράξεων του 2019. Ωστόσο, υπάρχουν τεράστιες διακυμάνσεις μεταξύ των τεσσάρων τριμήνων του έτους. Το πρώτο τρίμηνο του 2020 δεν επηρεάστηκε τόσο πολύ όσο τα άλλα τρία τρίμηνα. Παρ' όλα αυτά, οι εισπράξεις του πρώτου τριμήνου του 2020 αντιπροσώπευαν το 79,48% των εισπράξεων του 2019. Η οικονομία παρέμεινε ανεπηρέαστη από τις επιπτώσεις της COVID-19. Μέχρι τα μέσα Μαρτίου ελήφθησαν τα πρώτα μέτρα και διαδόθηκε ο φόβος στους διεθνείς τουρίστες, με αποτέλεσμα να υπάρξουν άμεσες ακυρώσεις όχι μόνο για ολόκληρο το έτος, αλλά και για τις υπόλοιπες

ημέρες του πρώτου τριμήνου του έτους. Ο αντίκτυπος στο τέλος του τριμήνου μπορεί να εξηγήσει τη σχετικά χαμηλότερη επίδραση. Δυστυχώς, αυτό δεν συνέβη κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2020. Το πλήρες lockdown της τουριστικής οικονομίας είχε καταστροφικές επιπτώσεις στις διεθνείς τουριστικές εισπράξεις της Ελλάδας, οι οποίες αντιπροσώπευαν μόνο το 3,01% των αντίστοιχων εισπράξεων του 2019. Ιστορικά, και λόγω της έντονης εποχικότητας του ελληνικού τουρισμού, το δεύτερο τρίμηνο του έτους φέρνει τα δεύτερα μεγαλύτερα διεθνή έσοδα από τον τουρισμό. Το 2019, το δεύτερο τρίμηνο αντιπροσώπευε το 25,67% (δεν εμφανίζεται στο διάγραμμα 5.8) των συνολικών τουριστικών εισπράξεων, το οποίο είναι δεύτερο μετά το 58,82% του τρίτου τριμήνου. Μέχρι το τρίτο τρίμηνο, υπήρξε μερικό άνοιγμα της τουριστικής οικονομίας, αλλά αυτό δεν είχε το θετικό αποτέλεσμα που ανέμεναν οι ελληνικές τουριστικές αρχές. Τα διεθνή έσοδα από τον τουρισμό του τρίτου τριμήνου του 2020 ήταν μόνο το 27,37% των εισπράξεων του τρίτου τριμήνου του 2019. Παρόμοια ήταν και η απόδοση του τελευταίου τριμήνου του 2020 σε σχέση με το τέταρτο τρίμηνο του 2019. Οι τουριστικές εισπράξεις αντιπροσώπευαν μόνο το 31,79% των τουριστικών εισπράξεων του 2019.

Διάγραμμα 5.8: Το ποσοστό των αφίξεων τουριστών το 2020 και το 2021 σε σχέση με το 2019

Πηγή: Papanikos, 2022

Όπως προκύπτει από το διάγραμμα 5.8, το 2021 ήταν μια πολύ καλύτερη χρονιά από το 2020, παρά, τους πολύ μεγαλύτερους αριθμούς θανάτων λόγω COVID-19. Το δεύτερο εξάμηνο του 2021 αντιπροσώπευε περισσότερο από το 50% των αφίξεων τουριστών το 2019, ενώ ο μήνας Οκτώβριος του 2021 αντιπροσώπευε το 77% των αφίξεων τουριστών του 2019.

Από τα στοιχεία διακρίνεται μια ανοδική τάση, την οποία πολλοί ειδικοί στον τουρισμό ανέμεναν να συνεχιστεί και το 2022 (Papanikos, 2022).

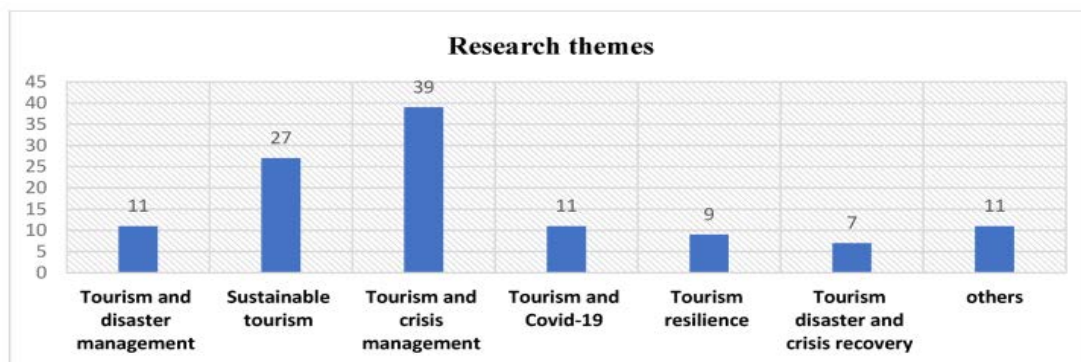
Αναφορικά με τις κατηγορίες των κλάδων οι οποίοι επηρεάστηκαν περισσότερο, οι Huang et al. (2020) διερεύνησαν τον αντίκτυπο της πανδημίας στις μικρές επιχειρήσεις στον τομέα της εστίασης και της ψυχαγωγίας, αντλώντας δεδομένα από καταλόγους 47 πολιτειών της Αμερικής. Όπως διαπιστώθηκε, το κλείσιμο των επιχειρήσεων σχετιζόταν με 15-30% μείωση του αριθμού των μη μισθωτών εργαζομένων και αντίστοιχη μείωση των ωρών εργασίας. Αν και υπήρχαν διαφοροποιήσεις μεταξύ των πολιτειών, υπογραμμίστηκε ότι η βιομηχανία της ψυχαγωγίας επλήγη περισσότερο, με 76% μείωση των μη μισθωτών και 75% μείωση των εργασιακών ωρών.

Σχετικά με τις πολιτικές στήριξης και τον βαθμό ανταπόκρισης των κυβερνήσεων, σε έρευνα την οποία διεξήγαγε η Κόντη (2021) στη Λακωνία, διαπιστώθηκε ότι, παρά τις μειώσεις στα ποσοστά πληρότητας και προσωπικού, οι 61 συμμετέχοντες εξέφρασαν την ικανοποίησή τους ως προς την επισκεψιμότητα κατά τους πρώτους μήνες του 2021. Αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (89%) ανέφερε τη μείωση των κρατήσεων και τη λειτουργία τους κυρίως με τον εγχώριο τουρισμό. Παράλληλα, διαπιστώθηκε ότι τα περισσότερα ξενοδοχεία δεν προώθησαν ανταγωνιστικά πακέτα ή προσφορές και διατήρησαν το προσωπικό τους, κυρίως χάρη στα προγράμματα στήριξης και τους περιορισμούς σχετικά με τις απολύσεις.

Ενδιαφέρον για τη διεξαγωγή μελλοντικών ερευνών σχετικά με την επίδραση της πανδημίας στον τουριστικό κλάδο παρουσιάζει η μελέτη της Drammeh (2024). Διεξάγοντας μία συστηματική ανασκόπηση της έρευνας για τις επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στον τουριστικό κλάδο. Στόχος της μελέτης της είναι η τεκμηρίωση του τρέχοντος σώματος γνώσεων σχετικά με τη διαχείριση κρίσεων στον τουρισμό, με στόχο τη διατύπωση προτάσεων για μελλοντική έρευνα, που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τον τουρισμό να διαχειριστεί κρίσεις όπως η πανδημία COVID-19. Η Drammeh από τα άρθρα που εξετάστηκαν κωδικοποίησε την ερευνητική προσέγγιση και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή δεδομένων. Σχετικά με τα θέματα που απασχόλησαν τους ερευνητές, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι περίπου το 33% των μελετών επικεντρώνεται στη διαχείριση κρίσεων στον τουρισμό, το 24% στον βιώσιμο τουρισμό, το 11% στη διαχείριση τουριστικών καταστροφών, στον τουρισμό και στην κρίση Covid-19, το 9% στην ανθεκτικότητα του τουρισμού, το 6% στην ανάκαμψη από καταστροφές, το 6% σε έκτακτες ανάγκες στον τουρισμό, ενώ σε άλλα θέματα που σχετίζονται

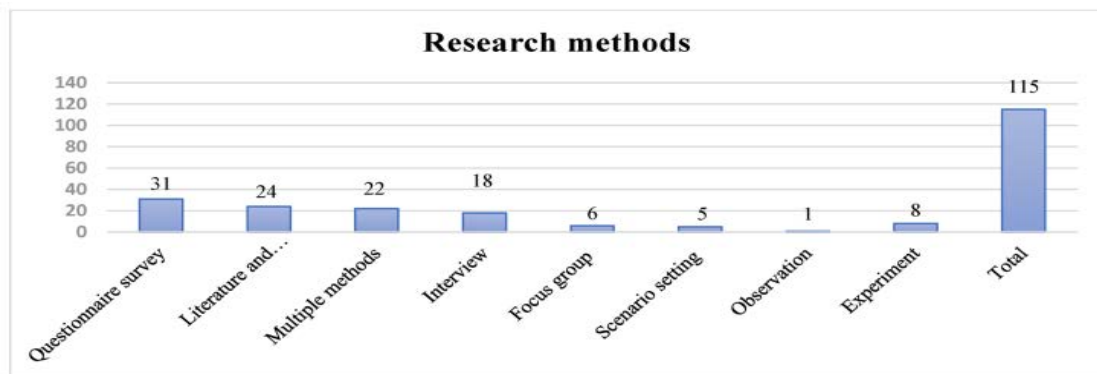
με τον βιώσιμο τουρισμό επικεντρώθηκε το 7%¹. Το διάγραμμα 5.9 δείχνει ότι η διαχείριση κρίσεων είναι το πιο συζητημένο θέμα στη βιβλιογραφία, ακολουθούμενο από τον βιώσιμο τουρισμό. Ως προς την ερευνητική προσέγγιση, εβδομήντα (61%) από τα άρθρα ήταν διερευνητικά, ενώ τριάντα επτά (32%) ήταν εννοιολογικές εργασίες. Τα υπόλοιπα οκτώ (7%) επικεντρώνονται στην επεξεργασία ή τον έλεγχο θεωριών. Αυτές οι πληροφορίες συμβάλλουν στον προσδιορισμό της προτιμώμενης ερευνητικής προσέγγισης (ποσοτική έναντι ποιοτικής). Το διάγραμμα 5.10 απεικονίζει τις ερευνητικές μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν στις μελέτες που εξετάστηκαν. Η έρευνα με ερωτηματολόγιο, τριάντα ένα άρθρα (27%), ήταν ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος τύπος συλλογής δεδομένων, ακολουθούμενη από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και την τεκμηρίωση που χρησιμοποιήθηκαν σε 24 άρθρα (21%). Οι πολλαπλές μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν σε 22 άρθρα (19%), ακολουθούμενες από τη μέθοδο συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε σε 18 άρθρα (16%). Τα υπόλοιπα άρθρα εφάρμοσαν ομάδες εστίασης σε έξι άρθρα (5%), τον καθορισμό σεναρίων σε πέντε άρθρα (4%), τις παρατηρήσεις σε ένα άρθρο (0,8%) και τα πειράματα σε οκτώ άρθρα (7%).

Διάγραμμα 5.9: Κύρια θέματα στην έρευνα για τη διαχείριση τουριστικών κρίσεων.
Πηγή: Drammeh, 2024

¹ Τα ποσοστά είναι αυτά που παραθέτει η Drammeh

Διάγραμμα 5.10. Ερευνητικές μέθοδοι
Πηγή: . Drammeh,, 2024

Ωστόσο, όπως παρατηρεί. οι ανασκοπήσεις σχετικά με τη διαχείριση κρίσεων στον τουρισμό, έχουν περιορισμούς όσον αφορά το εύρος και το βάθος στο οποίο εκτείνεται η κάθε μελέτη. Για να διαμορφωθεί μία συνολική εικόνα σε αυτόν τον τομέα, είναι απαραίτητο να διεξαχθεί μια συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τον εντοπισμό, την επιλογή και την κριτική αξιολόγηση της έρευνας, η οποία θα βοηθήσει στην απάντηση ερωτημάτων σχετικά με το θέμα. Αυτή η προσέγγιση θα προσφέρει δυνητικά σημαντικές πληροφορίες, οι οποίες θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες στην οικοδόμηση έγκυρων θεωριών (Drammeh, 2024).

Πίνακας 5.2 Περιγραφή προηγούμενων ερευνών

Πηγή	Σκοπός	Δείγμα	Μέθοδος	Συμπεράσματα
Έρευνες που αναφέρονται στη διεθνή πραγματικότητα				
Bakar et al., 2022,	Ανίχνευση των επιπτώσεων της πανδημίας στην χρηματιστηριακή αγορά, ιδίως στον κλάδο του ξενοδοχειακού τουρισμού στο Χρηματιστήριο της Κουάλα Λουμπούρ	Δύο εταιρείες του Χρηματιστηρίου της Κουάλα Λουμπούρ	Μικροοικονομική προσέγγιση. Προσομοίωση της καμπύλης προσφοράς και ζήτησης για τον ξενοδοχειακό κλάδο.	Αρχικά σημειώθηκε σημαντική πτώση της τιμής της μετοχής για τις δύο εταιρείες. Οι μειώσεις της τιμής της μετοχής συνέβαλαν στις εντολές ελέγχου των μετακινήσεων που περιορίζουν τη διαμονή των τουριστών στο ξενοδοχείο.
Cheng and Zetina (2021)	Διερεύνηση των ζημιών που προκλήθηκαν από την πανδημία, στη Μπελίζ, χώρα της Κεντρικής Αμερικής.	Συλλογή 20 μεταβλητών από το Στατιστικό Ινστιτούτο της Μπελίζ και την Κεντρική Τράπεζα της Μπελίζ κατά τη διάρκεια 10 ετών, από το 2011 έως το 2020, για τη συλλογή στατιστικών στοιχείων για τις αφίξεις τουριστών.	Ποσοτική ερευνητική μέθοδος για τη διερεύνηση του αντίκτυπου της πανδημίας COVID-19 στις αφίξεις τουριστών.	Ο αριθμός των αφίξεων τουριστών με διανυκτέρευση δεν μειώθηκε σημαντικά κατά το πρώτο οικονομικό τρίμηνο του 2020, αλλά επηρεάστηκε από άλλες διασυνδεδεμένες πτήσεις και ταξιδιωτικούς περιορισμούς από άλλες χώρες. Οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν στις πτήσεις επηρέασαν την τουριστική κίνηση στη χώρα.
Da Van Huynh et al. (2021)	Διερεύνηση της ευαλωτότητας διαφορετικών τύπων τοπικών επιχειρήσεων που σχετίζονται με τον τουρισμό στην αντιμετώπιση της πανδημίας στην πόλη Can Tho,	Για την ποσοτική προσέγγιση χορηγήθηκαν 280 ερωτηματολόγια (N=280), πιθανών συμμετεχόντων διευθυντών τουριστικών επιχειρήσεων	Μεικτή μέθοδος	Η πανδημία επηρέασε τις τοπικές επιχειρήσεις είτε σε σοβαρό είτε σε πολύ σοβαρό επίπεδο, σε ποσοστό 49,3% και 40% αντίστοιχα.
Drammeh (2024)	Τεκμηρίωση του τρέχοντος σώματος γνώσεων σχετικά με τη διαχείριση κρίσεων στον τουρισμό, με στόχο τη διατύπωση προτάσεων για μελλοντική έρευνα, που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τον τουρισμό να διαχειριστεί κρίσεις όπως η πανδημία COVID-19	1.928 επιλέξιμα άρθρα που ανακτήθηκαν από το Web of Science και 2.129 άρθρα που ανακτήθηκαν από το Scopus 201	Συστηματική ανασκόπηση της έρευνας	Το 33% των μελετών επικεντρώνεται στη διαχείριση κρίσεων στον τουρισμό. Το 24% στον βιώσιμο τουρισμό. Το 11% στη διαχείριση τουριστικών καταστροφών, στον τουρισμό και στην κρίση COVID-19. Το 9% στην ανθεκτικότητα του τουρισμού. Το 6% στην ανάκαμψη από καταστροφές. Το 6% σε έκτακτες ανάγκες στον τουρισμό. Το 7% επικεντρώνεται σε άλλα θέματα που σχετίζονται με τον βιώσιμο τουρισμό.

Eppang et al. (2021)	Διερεύνηση του αντίκτυπου της πανδημίας στη λειτουργία μικρών και μεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων της επαρχίας South Sulawesi της Ινδονησίας.	149 στελέχη και ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων προορισμοί της Ινδονησίας	Μεικτή μέθοδος. Ποσοτική έρευνα ερωτηματολογίων μέσω διαδικτύου και ποιοτική μέσω τηλεφωνικών συνεντεύξεων.	Οι προορισμοί του δείγματος βίωσαν μεγάλες απώλειες. Η πλειονοψηφία του δείγματος εκτιμά ότι ο χρόνος επιβίωσης της επιχείρησης κυμαίνεται από έναν έως τρεις μήνες.
Huang et al. (2020)	Διερεύνηση του αντίκτυπου της πανδημίας στις μικρές επιχειρήσεις στον τομέα της εστίασης και της ψυχαγωγίας.		Άντληση δεδομένων από καταλόγους 47 πολιτειών των ΗΠΑ.	Το κλείσιμο των επιχειρήσεων έχει άμεση σχέση με τη μείωση του αριθμού των μη μισθωτών εργαζομένων και την αντίστοιχη μείωση των ωρών εργασίας κατά 15-30%.
Jeczmyk et al. (2023)	Διερεύνηση της επίδρασης των υποκειμενικών κανόνων και των ατομικών στάσεων στη συμπεριφορά των ανθρώπων, μέσα από τη θεωρία της σχεδιασμένης συμπεριφοράς (theory of planned behaviour).	Δείγμα (N = 509 άτομα που ασκούν τουριστική δραστηριότητα). Διατομεακός χαρακτήρας του δείγματος.	Μέθοδος της δειγματοληψίας χιονοστιβάδας,	Οι φόβοι που προκλήθηκαν από την πανδημία επηρέασαν τη συμπεριφορά των Πολωνών τουριστών. Οι Πολωνοί τουρίστες επέλεξαν να ταξιδεύουν με μέλη των οικογενειών τους σε επιλεγμένα καταλύματα
Karunarathne et al. (2021)	Διερεύνηση των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό σε τρεις διαφορετικές περιοχές της Σρι Λάνκα	15 συμμετέχοντες του τουριστικού τομέα	Ποιοτική μέθοδος με διεξαγωγή συνεντεύξεων	Διαπίστωση απωλειών σε θέσεις εργασίας και για όσους εργάζονταν εκτός συνόρων Κίνδυνος απώλειας της θέσης εργασίας ιδιαίτερα για συμβασιούχους, εποχιακούς και ασκούμενους Οι μόνιμοι εργαζόμενοι βίωσαν καθυστερήσεις ή περικοπές μισθών και επιδομάτων Ζητήματα ρευστότητας και αδυναμίας ανταπόκρισης στις οικονομικές τους υποχρεώσεις ιδιαίτερα για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.
Kitamura et al. (2020)	Διερεύνηση του οικονομικού και κοινωνικού αντίκτυπου της πανδημίας στην τουριστική βιομηχανία,	Οι παρατηρήσεις βασίζονται σε τέσσερα σενάρια ανάκαμψης	Μέθοδος της οικονομικής ανάλυσης. Οι υπολογισμοί υιοθετούν μια προσέγγιση κύκλου ζωής χρησιμοποιώντας πίνακες εισόδου-εξόδου..	Απώλεια εσόδων που ανερχόταν στο 65% Απώλεια θέσεων εργασίας έως και περίπου 64%.
Kristiana et al. (2021)	Διερεύνηση των αλλαγών στην τουριστική βιομηχανία, λόγω της πανδημίας, σε έναν δημοφιλή τουριστικό προορισμό Tanjung Puting της Ινδονησίας.	2 τοπικούς φορείς, 3 επαγγελματίες τουρισμού και 2 ιδιοκτήτες τουριστικών επιχειρήσεων	Ποιοτική μέθοδος με συλλογή δεδομένων μέσω εις βάθος συνεντεύξεων Συλλογής δημοσιευμένων εγγράφων ή πληροφοριών που σχετίζονται με τον	Η περίοδος αδράνειας, στην οποία εισήλθε η τουριστική βιομηχανία οδήγησε τους συμμετέχοντες στην έρευνα σε άλλες μορφές απασχόλησης.

			τουριστικό προορισμό Tanjung Puting. Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της διαδραστικής ανάλυσης.	
Parks et al. (2020)	Διερεύνηση της ευαλωτότητας μικρομεσαίων επιχειρήσεων της Ταϊλάνδης	982 υπάλληλοι και 12 ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων της Ταϊλάνδης	Μεικτή μέθοδος με ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις	Μείωση εισοδήματος στο 99%, με το 63% των συμμετεχόντων Οι προορισμοί που πριν την πανδημία είχαν λιγότερο εξωτερικό τουρισμό είχαν μικρότερες απώλειες σε σύγκριση με τους δημοφιλείς προορισμούς.
Pati et al. (2022)	Μελέτη δευτερογενών δεδομένων που συλλέχθηκαν από διάφορες δημοσιευμένες και αδημοσίευτες πηγές, για τον αντίκτυπο που είχε στην ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία της Odisha η πανδημία.		Συλλογή δευτερογενών δεδομένων	14,5 εκατομμύρια θέσεις εργασίας χάθηκαν ως συνέπεια της πανδημίας και του επακόλουθου lockdown κατά το πρώτο τρίμηνο του 2020-21
Tsvetkova et al. (2023)	Ποσοτικοποίηση του μετασχηματισμού της τουριστικής αγοράς της Κίνας κατά τη διάρκεια της πανδημίας.	Η έρευνα βασίστηκε σε στατιστικά στοιχεία και στην ανασκόπηση των μελετών περίπτωσης,	Ανάλυση βασικών δεικτών της τουριστικής αγοράς και οικονομικών δεδομένων	Η προτεραιότητα των τουριστών για ασφάλεια επηρέασε την επιλογή προορισμών και τα προτιμώμενα είδη τουρισμού, και έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη του οικολογικού και αγροτικού τουρισμού.
Vaya et al. (2023)	Μελέτη των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουριστικό τομέα και στην οικονομία γενικότερα της Ισπανίας, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.		Συγκριτική ανάλυση μεταξύ της εξέλιξης που παρατηρήθηκε στον τουριστικό τομέα το 2020 και το 2021	οι μεγαλύτερες απώλειες στις τουριστικές δαπάνες σημειώθηκαν το έτος 2020
Xiang et al. (2021)	Διερεύνηση του οικονομικού αντίκτυπου της πανδημίας στον τουρισμό.		Ανάλυση και συζήτηση της βιβλιογραφίας.	Μεγάλες απώλειες στον τουριστικό κλάδο Παγκόσμια τάση να αποφεύγονται οι διαπροσωπικές και επαγγελματικές επαφές με άτομα και επιχειρήσεις της Κίνας, Οι πολίτες της χώρας, λόγω φόβου, απέφευγαν τις συναλλαγές με επιχειρήσεις.
Yan (2023)	Μέσα από μελέτη περίπτωσης διερεύνηση των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό της Sanya,		Μέθοδος της μελέτης περίπτωσης	Η πανδημία το 2020 προκάλεσε μείωση των συνολικών ετήσιων εσόδων τουρισμό κατά 26,9%, σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος.

	της νοτιότερης τροπικής παράκτιας τουριστικής πόλης της Κίνας που βρίσκεται στο νησί Hainan,			Επιτάχυνε τον ρυθμό μετασχηματισμού της τουριστικής βιομηχανίας της Daqing.
Έρευνες που αναφέρονται στην ελληνική πραγματικότητα				
Kasiola & Metaxas, 2023	Διερεύνηση των επιπτώσεων της πανδημίας στα δημόσια μουσεία στην Ελλάδα και αναζήτηση πιθανών ευκαιριών για τη βελτίωση της εξωστρέφειας των μουσείων μέσω της εφαρμογής νέων στρατηγικών που βασίζονται στις «Νέες Τεχνολογίες».	17 στελέχη δημόσιων μουσείων της Ελλάδας (N = 17)	Περιγραφική/Ποιοτική μέθοδος με τη διεξαγωγή ημιδομημένων συνεντεύξεων με στελέχη δημόσιων μουσείων της Ελλάδας.	Τον Απρίλιο του 2020, σχεδόν το 95% των μουσείων διεθνώς αναγκάστηκε να κλείσει, για να διασφαλίσει την ευημερία του προσωπικού και των επισκεπτών, με αποτέλεσμα σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις.
Papanikos (2022)	Μελέτη των επιπτώσεων της πανδημίας στον ελληνικό τουρισμό.		Ανάλυση δευτερογενών δεδομένων για την αξιολόγηση των επιπτώσεων της πανδημίας στον ελληνικό τουρισμό κατά τη διάρκεια των πανδημικών ετών 2020 και 2021.	Όλα τα τρίμηνα του 2020 καταγράφηκαν χαμηλότερες διεθνείς τουριστικές εισπράξεις σε σχέση με το 2019. Ανοδική τάση παρατηρείται από τον Οκτώβριο του 2021.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

6.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η παρούσα μελέτη υιοθέτησε ποσοτική ερευνητική προσέγγιση, με στόχο την αντικειμενική καταγραφή και ανάλυση του αντίκτυπου της πανδημίας COVID-19 στις επιχειρήσεις φιλοξενίας στην Ελλάδα. Η ποσοτική έρευνα επιλέχθηκε καθώς παρέχει τη δυνατότητα συστηματικής συλλογής αριθμητικών δεδομένων, τα οποία μπορούν να αναλυθούν με τη χρήση στατιστικών μεθόδων προκειμένου να εξαχθούν έγκυρα και αξιόπιστα συμπεράσματα (Maihotra & Bricks, 2003; 2006). Μέσω αυτής της προσέγγισης είναι δυνατή η αποτύπωση τάσεων και συσχετίσεων μεταξύ μεταβλητών, γεγονός που εξυπηρετεί τον σκοπό της μελέτης (Robson, 2007).

6.2 ΛΟΓΟΙ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΟΣΟΤΙΚΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ

Η επιλογή ποσοτικών μεθόδων στηρίχθηκε σε τρεις βασικούς λόγους. Πρώτον, η φύση του ερευνητικού ερωτήματος απαιτούσε την αποτύπωση της έντασης και του εύρους των επιπτώσεων της πανδημίας, κάτι που είναι εφικτό μέσω αριθμητικών δεδομένων (Saunders et al., 2016). Δεύτερον, η ποσοτική μεθοδολογία επιτρέπει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων σε μεγαλύτερο πληθυσμό, αυξάνοντας την εξωτερική εγκυρότητα της έρευνας (Wilson, 2003). Τρίτον, η δυνατότητα χρήσης προηγμένων στατιστικών τεχνικών (όπως συσχετίσεις και παλινδρόμηση) καθιστά εφικτή την εξαγωγή πιο σύνθετων συμπερασμάτων σχετικά με τις σχέσεις αιτιότητας και επιρροής μεταξύ μεταβλητών (Wrenn et al., 2007; Saunders et al., 2016).

6.3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω ερωτηματολογίων, τα οποία σχεδιάστηκαν ώστε να καλύψουν όλες τις κρίσιμες διαστάσεις του φαινομένου. Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε κλειστές ερωτήσεις με κλίμακες Likert επτά βαθμίδων, προκειμένου να καταγραφεί με ακρίβεια ο βαθμός στον οποίο οι επιχειρήσεις επηρεάστηκαν από την πανδημία σε οικονομικό, αναπτυξιακό και ψυχολογικό επίπεδο. Η χρήση ερωτηματολογίου κρίθηκε κατάλληλη καθώς επιτρέπει τη συλλογή μεγάλου όγκου δεδομένων σε σύντομο χρονικό διάστημα, διασφαλίζοντας παράλληλα τη συγκρισιμότητα και την τυποποίηση των απαντήσεων (Maihotra & Bricks, 2006).

6.4 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ

Η έρευνα διεξήχθη κατά το χρονικό διάστημα Μαΐου – Ιουνίου του 2020 (πρώτο κύμα πανδημίας). Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται αποκλειστικά στον χώρο της φιλοξενίας. Από κάθε επιχείρηση ζητήθηκε να απαντήσει ένα άτομο, είτε ιδιοκτήτης, είτε εργαζόμενος με διοικητικό ρόλο, ώστε να υπάρχει σφαιρική εικόνα για τον αντίκτυπο της πανδημίας. Συνολικά συλλέχθηκαν 320 έγκυρα ερωτηματολόγια, αριθμός που θεωρείται επαρκής για την πραγματοποίηση αξιόπιστων στατιστικών αναλύσεων (Maihotra & Bricks, 2006).

Το δείγμα χαρακτηρίζεται από ποικιλία ως προς το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και τη θέση στην επιχείρηση, παρέχοντας αντιπροσωπευτική εικόνα του ανθρώπινου δυναμικού στον κλάδο της φιλοξενίας. Η επιλογή του δείγματος έγινε με τη μέθοδο της σκοπιμότητας (purposive sampling), καθώς στόχος ήταν η εστίαση σε επιχειρήσεις που επηρεάστηκαν άμεσα από την πανδημία και ανήκουν στον συγκεκριμένο τομέα (Saunders et al., 2016).

6.5 ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Για τη συλλογή των πρωτογενών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο σχεδιάστηκε ειδικά για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας με βάση προηγούμενες εμπειρικές μελέτες που αναφέρονται στη βιβλιογραφία. Το ερευνητικό εργαλείο δομήθηκε με τρόπο που να καλύπτει όλες τις κρίσιμες πτυχές του αντικειμένου, δηλαδή τον οικονομικό αντίκτυπο, την αναπτυξιακή δυναμική, τους εταιρικούς παράγοντες, τη δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων, τον ψυχολογικό αντίκτυπο και το αίσθημα φόβου. Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε κλειστές ερωτήσεις, οι περισσότερες από τις οποίες βασίστηκαν σε κλίμακα Likert επτά βαθμίδων (1 = καθόλου, 7 = σε πολύ μεγάλο βαθμό), προκειμένου να καταγραφεί με ακρίβεια η ένταση των αντιλήψεων και εμπειριών των συμμετεχόντων.

Η επιλογή κλιμακωτών ερωτήσεων επέτρεψε την ποσοτικοποίηση στάσεων και αντιλήψεων, διευκολύνοντας την επεξεργασία τους με στατιστικές μεθόδους. Το ερωτηματολόγιο χωριζόταν σε επιμέρους ενότητες: (α) δημογραφικά και επιχειρησιακά χαρακτηριστικά, (β) οικονομικός και αναπτυξιακός αντίκτυπος, (γ) εταιρικοί παράγοντες, (δ) ψυχολογικές επιπτώσεις και φόβος. Η διάρθρωση αυτή εξασφάλισε σαφήνεια και συνοχή, επιτρέποντας τη συγκέντρωση δεδομένων υψηλής εγκυρότητας και αξιοπιστίας.

6.6 ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS (Statistical Package for Social Sciences), το οποίο προσφέρει ολοκληρωμένα εργαλεία επεξεργασίας ποσοτικών δεδομένων. Αρχικά, εφαρμόστηκαν περιγραφικές στατιστικές μέθοδοι για την παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών του δείγματος, όπως συχνότητες, ποσοστά, μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις. Στη συνέχεια, διεξήχθησαν συσχετίσεις (Pearson's r) προκειμένου να εξεταστούν οι σχέσεις μεταξύ των βασικών μεταβλητών της έρευνας. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν παλινδρομικές αναλύσεις με σκοπό να διερευνηθεί ποιοι παράγοντες προβλέπουν τον συνολικό αρνητικό αντίκτυπο της πανδημίας στις επιχειρήσεις φιλοξενίας. Η στατιστική σημαντικότητα καθορίστηκε στο επίπεδο $p < 0,05$. Η χρήση του SPSS διασφάλισε την ακρίβεια των υπολογισμών και την εγκυρότητα των στατιστικών συμπερασμάτων, καθιστώντας εφικτή την εξαγωγή ασφαλών ερμηνευτικών συμπερασμάτων.

6.7 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Όπως κάθε εμπειρική μελέτη, έτσι και η παρούσα έρευνα παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Πρώτον, το δείγμα της έρευνας περιορίστηκε σε επιχειρήσεις του κλάδου της φιλοξενίας στην Ελλάδα και συνεπώς τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευτούν αυτομάτως σε άλλους κλάδους του τουρισμού ή σε άλλες χώρες. Δεύτερον, η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου και βασίστηκε στις αντιλήψεις και τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων. Αυτό σημαίνει ότι οι απαντήσεις ενδέχεται να επηρεάζονται από υποκειμενικούς παράγοντες, όπως προσωπικές εμπειρίες, στάσεις ή συναισθήματα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Επιπλέον, η χρήση αυτοαναφερόμενων δεδομένων (self-reported data) περιορίζει την ακρίβεια σε σχέση με την πραγματική οικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων, καθώς τα στοιχεία δεν επαληθεύτηκαν με αντικειμενικά οικονομικά δεδομένα. Ένας ακόμη περιορισμός αφορά το χρονικό πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας: τα δεδομένα καταγράφηκαν σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο της πανδημίας και ενδέχεται να μην αποτυπώνουν μεταγενέστερες εξελίξεις ή αλλαγές στον κλάδο. Παρά τους παραπάνω περιορισμούς, η έρευνα παρέχει σημαντικές ενδείξεις για τον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις φιλοξενίας στην Ελλάδα βίωσαν και αξιολόγησαν τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19. Ωστόσο, μελλοντικές έρευνες θα ήταν σκόπιμο να διευρύνουν το πεδίο ανάλυσης, να ενσωματώσουν και ποιοτικές μεθόδους (π.χ. συνεντεύξεις) και

να συμπεριλάβουν μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων, ώστε να ενισχυθεί η γενικευσιμότητα και η εγκυρότητα των συμπερασμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

7.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Ο Πίνακας 7.1 παρουσιάζει τα βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, το οποίο αποτελείται από 320 συμμετέχοντες που εργάζονται ή δραστηριοποιούνται ως ιδιοκτήτες στον χώρο της φιλοξενίας. Αναφορικά με το φύλο, η πλειονότητα των ερωτηθέντων είναι άνδρες (65,3%), ενώ οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 34,7% του δείγματος. Ως προς την ηλικία, η μεγαλύτερη κατηγορία συγκεντρώνεται στην ομάδα 35-49 ετών (51,9%), ενώ σημαντικό ποσοστό καταγράφεται και στην ηλικιακή κατηγορία 50-65 ετών (25,6%). Μικρότερα ποσοστά συναντώνται στις ηλικίες 25-34 (20,3%), ενώ ιδιαίτερα χαμηλή είναι η συμμετοχή των νεότερων (18-24 ετών, 0,9%) και των άνω των 65 ετών (1,3%).

Σε επίπεδο μορφωτικού επιπέδου, διαπιστώνεται ότι η πλειονότητα των συμμετεχόντων είναι απόφοιτοι ΑΕΙ (51,6%), ενώ υψηλό ποσοστό κατέχει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο (30,9%). Οι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ανέρχονται στο 17,5%. Σχετικά με τη θέση στην επιχείρηση, το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος καταλαμβάνουν ανώτερα στελέχη (54,7%), ενώ σημαντικό ποσοστό αποτελείται από ιδιοκτήτες (31,6%). Οι διευθύνοντες σύμβουλοι αντιπροσωπεύουν το 9,7% και ένα μικρό ποσοστό (4,1%) εντάσσεται στην κατηγορία «Άλλο». Η εμπειρία στον χώρο του τουρισμού εμφανίζεται ιδιαίτερα υψηλή. Συγκεκριμένα, το 42,5% του δείγματος διαθέτει επαγγελματική εμπειρία άνω των 20 ετών, ενώ το 16,9% έχει 15-19 χρόνια προϋπηρεσίας. Σχεδόν ένας στους έξι συμμετέχοντες (17,5%) διαθέτει 5-9 έτη εμπειρίας, ενώ μικρότερα ποσοστά καταγράφονται στις κατηγορίες 10-14 ετών (14,1%), 1-4 ετών (8,1%) και κάτω του ενός έτους (0,9%).

Όσον αφορά τον νομικό χαρακτήρα των επιχειρήσεων, το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά Ανώνυμες Εταιρείες (45,3%), ακολουθούμενες από Ατομικές Επιχειρήσεις (19,4%) και επιχειρήσεις-μέλη ομίλων (15,9%). Μικρότερα ποσοστά εμφανίζουν οι Ομόρρυθμες Εταιρείες (8,4%), οι ΕΠΕ (5,0%), οι επιχειρήσεις που λειτουργούν μέσω franchise (0,6%) και η κατηγορία «Άλλο» (5,3%).

Συνολικά, το δείγμα χαρακτηρίζεται από σαφή υπεροχή ανδρών, κυριαρχία μεσαίων και μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων, υψηλό μορφωτικό επίπεδο, σημαντική επαγγελματική εμπειρία και κυρίαρχη παρουσία μεγάλων επιχειρηματικών σχημάτων στον κλάδο της φιλοξενίας.

Πίνακας 7.1: Δημογραφικά στοιχεία του δείγματος

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

	Φύλο			
	N	%	Ισχύον %	Αθροιστικό %
Άντρας	209	65,3	65,3	65,3
Γυναίκα	111	34,7	34,7	100,0
Σύνολο	320	100,0	100,0	

	Ηλικία			
	N	%	Ισχύον %	Αθροιστικό %
18-24	3	0,9	0,9	0,9
25-34	65	20,3	20,3	21,3
35-49	166	51,9	51,9	73,1
50-65	82	25,6	25,6	98,8
> 65	4	1,3	1,3	100,0
Σύνολο	320	100,0	100,0	

	Μορφωτικό επίπεδο			
	N	%	Ισχύον %	Αθροιστικό %
Απόφοιτος Β' θμιας	56	17,5	17,5	17,5
ΑΕΙ	165	51,6	51,6	69,1
Μεταπτυχιακά/ Διδακτορικό	99	30,9	30,9	100,0
Σύνολο	320	100,0	100,0	

	Θέση στην επιχείρηση			
	N	%	Ισχύον %	Αθροιστικό %
Ιδιοκτήτης	101	31,6	31,6	31,6
Διευθύνων Σύμβουλος	31	9,7	9,7	41,3
Ανώτερο στέλεχος	175	54,7	54,7	95,9
Άλλο	13	4,1	4,1	100,0
Σύνολο	320	100,0	100,0	

Έτη εμπειρίας στο χώρο του τουρισμού

	N	%	Ισχύον %	Αθροιστικό %
< 1 έτος	3	0,9	0,9	0,9
1-4 έτη	26	8,1	8,1	9,1
5-9 έτη	56	17,5	17,5	26,6
10-14 έτη	45	14,1	14,1	40,6
15-19 έτη	54	16,9	16,9	57,5
>= 20 έτη	136	42,5	42,5	100,0
Σύνολο	320	100,0	100,0	

Νομικός χαρακτήρας

	N	%	Ισχύον %	Αθροιστικό %
Ατομική Επιχείρηση	62	19,4	19,4	19,4
Ο.Ε	27	8,4	8,4	27,8
ΕΠΕ	16	5,0	5,0	32,8
ΑΕ	145	45,3	45,3	78,1
Franchise	2	0,6	0,6	78,8
Μέλος ομίλου	51	15,9	15,9	94,7
Άλλο	17	5,3	5,3	100,0
Σύνολο	320	100,0	100,0	

7.2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

Ο Πίνακας 7.2 παρουσιάζει τον βαθμό στον οποίο η πανδημία COVID-19 επηρέασε κρίσιμους εταιρικούς παράγοντες στον χώρο της φιλοξενίας, με βάση την κλίμακα επτά διαβαθμίσεων (1=καθόλου, 7=σε πολύ μεγάλο βαθμό). Από την ανάλυση προκύπτει ότι ο σημαντικότερος αντίκτυπος εντοπίζεται στα έσοδα και τον κύκλο εργασιών των επιχειρήσεων (M=6,34, TA=1,32), γεγονός που αναδεικνύει τη σοβαρή οικονομική πίεση που προκάλεσε η πανδημία στον κλάδο. Σε μικρότερο αλλά επίσης αξιοσημείωτο βαθμό, οι επιχειρήσεις δήλωσαν μείωση μεριδίου αγοράς (M=4,54, TA=2,05), καθώς και απώλεια θέσεων μόνιμου στελεχιακού δυναμικού (M=4,09, TA=2,29).

Αντίθετα, η φήμη και η πελατεία των επιχειρήσεων φαίνεται να επηρεάστηκαν σε μικρότερο βαθμό ($M=3,37$, $TA=2,19$), στοιχείο που υποδηλώνει ότι, παρότι η οικονομική διάσταση υπέστη ισχυρό πλήγμα, η εικόνα και η αναγνωρισιμότητα των επιχειρήσεων διατηρήθηκαν σχετικά σταθερές.

Πίνακας 7.2: Αντίκτυπος της πανδημίας σε εταιρικούς παράγοντες

	N	Μικρότερη τιμή	Μεγαλύτερη τιμή	Μέσος	TA
Φήμη και πελατεία	320	1,00	7,00	3,3688	2,18752
Έσοδα – τζίρος – κύκλος εργασιών	320	1,00	7,00	6,3438	1,32517
Μείωση του μεριδίου αγοράς	320	1,00	7,00	4,5438	2,04754
Μείωση θέσεων εργασίας μόνιμου στελεχιακού δυναμικού	320	1,00	7,00	4,0969	2,29351

(1=καθόλου, 7 =σε πολύ μεγάλο βαθμό).

Συνολικά, τα ευρήματα αναδεικνύουν ότι ο βασικός αρνητικός αντίκτυπος της πανδημίας στις επιχειρήσεις φιλοξενίας αφορούσε πρωτίστως τα οικονομικά τους αποτελέσματα, ενώ οι παράγοντες που σχετίζονται με τη φήμη και την πελατειακή βάση επηρεάστηκαν σε συγκριτικά μικρότερο βαθμό.

Ο Πίνακας 7.3 αποτυπώνει τον βαθμό δυσκολίας που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις φιλοξενίας κατά την περίοδο της πανδημίας ως προς την κάλυψη διαφόρων οικονομικών τους υποχρεώσεων. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η μεγαλύτερη δυσκολία εντοπίζεται στην κάλυψη υποχρεώσεων προς οργανισμούς του δημοσίου ($M=4,70$, $TA=2,02$), ακολουθούμενη από την κάλυψη πάγιων λειτουργικών αναγκών ($M=4,41$, $TA=1,98$). Σημαντικές δυσκολίες καταγράφονται επίσης έναντι των τραπεζών ($M=4,32$, $TA=2,16$), ενώ σχετικά χαμηλότερος βαθμός δυσχέρειας παρουσιάζεται στις υποχρεώσεις προς προμηθευτές ($M=4,10$, $TA=2,11$).

Συνολικά, τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι οι επιχειρήσεις φιλοξενίας βρέθηκαν σε μέτριο προς υψηλό βαθμό δυσκολίας σε όλες τις βασικές οικονομικές τους υποχρεώσεις, με πιο έντονο το πρόβλημα απέναντι στο δημόσιο και λιγότερο στις συναλλαγές με προμηθευτές. Η εικόνα αυτή υποδηλώνει ότι η πανδημία επέφερε σημαντική οικονομική πίεση, κυρίως στη σχέση των επιχειρήσεων με κρατικούς φορείς και θεσμικές υποχρεώσεις.

Πίνακας 7.3: Δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων

		N	Μικρότερη τιμή	Μεγαλύτερη τιμή	Μέσος	ΤΑ
Δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων οργανισμούς δημοσίου	σας σε	320	1,00	7,00	4,6969	2,01841
Δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων τραπεζών	σας έναντι	320	1,00	7,00	4,3188	2,16229
Δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων προμηθευτές	σας σε	320	1,00	7,00	4,1000	2,11043
Δυσκολία κάλυψης πάγιων λειτουργικών αναγκών		319	1,00	7,00	4,4138	1,97578

(1=καθόλου, 7 =σε πολύ μεγάλο βαθμό).

Ο Πίνακας 7.4 αποτυπώνει τον βαθμό στον οποίο η πανδημία COVID-19 επηρέασε την αναπτυξιακή δυναμική των επιχειρήσεων φιλοξενίας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η μεγαλύτερη επίδραση καταγράφεται στη δυνατότητα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας (M=5,30, TA=2,26), γεγονός που υποδηλώνει ότι η κρίση λειτούργησε ανασταλτικά ως προς την επέκταση του ανθρώπινου δυναμικού. Ακολουθεί η αδυναμία ολοκλήρωσης προγραμμάτων επέκτασης ή επενδύσεων (M=4,94, TA=2,08), στοιχείο που αναδεικνύει τον περιορισμό της επενδυτικής δραστηριότητας κατά την περίοδο της πανδημίας. Σε μικρότερο αλλά αξιοσημείωτο βαθμό επηρεάστηκε ο σχεδιασμός νέων προϊόντων και υπηρεσιών (M=4,64, TA=1,96), ενώ χαμηλότερη επίδραση εμφανίζεται στην προώθηση και υποστήριξη της εικόνας της επιχείρησης (M=4,21, TA=1,99).

Πίνακας 7.4: Αντίκτυπος στην αναπτυξιακή δυναμική των επιχειρήσεων

		N	Μικρότερη τιμή	Μεγαλύτερη τιμή	Μέσος	ΤΑ
Σχεδιασμός προϊόντων υπηρεσιών	νέων και	318	1,00	7,00	4,6415	1,95947
Αδυναμία ολοκλήρωσης προγράμματος επέκτασης ή επένδυσης		320	1,00	7,00	4,9375	2,08198
Αδυναμία προώθησης και υποστήριξης της εικόνας της επιχείρησης		320	1,00	7,00	4,2125	1,99808
Δυνατότητα δημιουργίας θέσεων εργασίας	νέων	320	1,00	7,00	5,3031	2,26158

(1=καθόλου, 7 =σε πολύ μεγάλο βαθμό).

Συνολικά, τα δεδομένα δείχνουν ότι ο αντίκτυπος της πανδημίας στην αναπτυξιακή δυναμική των επιχειρήσεων ήταν έντονος, με σημαντικό περιορισμό στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και στις επενδυτικές πρωτοβουλίες, ενώ λιγότερο επηρέασαν οι πτυχές που σχετίζονται με την προβολή και την εικόνα της επιχείρησης.

Ο Πίνακας 7.5 αποτυπώνει τον βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες βίωσαν αισθήματα φόβου κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19, σε τρεις διαφορετικές διαστάσεις: την προσωπική τους υγεία, την υγεία των οικείων τους και την υγεία των εργαζομένων τους. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο μεγαλύτερος φόβος εκφράστηκε για την υγεία των οικείων (M=5,36, ΤΑ=1,72), γεγονός που υποδηλώνει ότι οι επιχειρηματίες και εργαζόμενοι στον κλάδο της φιλοξενίας ανησυχούσαν περισσότερο για την ασφάλεια των μελών της οικογένειάς τους.

Ακολουθεί ο φόβος για την υγεία των εργαζομένων ($M=5,11$, $TA=1,75$), ο οποίος επίσης καταγράφεται σε υψηλά επίπεδα, αντικατοπτρίζοντας την ανησυχία για το προσωπικό που εκτίθεται σε αυξημένο κίνδυνο λόγω της φύσης της εργασίας. Αντίθετα, χαμηλότερος εμφανίζεται ο φόβος για την προσωπική υγεία ($M=4,19$, $TA=1,92$), ο οποίος αν και δεν είναι αμελητέος, καταγράφεται σε μέτρια επίπεδα συγκριτικά με τις άλλες κατηγορίες.

Πίνακας 7.5: Αίσθημα φόβου

	N	Μικρότερη τιμή	Μεγαλύτερη τιμή	Μέσος	TA
Φόβος για την προσωπική σας υγεία	320	1,00	7,00	4,1875	1,91574
Φόβος για την υγεία των οικείων σας	320	1,00	7,00	5,3563	1,72151
Φόβος για την υγεία των εργαζομένων σας	320	1,00	7,00	5,1125	1,74553

(1=καθόλου, 7 =σε πολύ μεγάλο βαθμό)

Συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι ο ψυχολογικός αντίκτυπος της πανδημίας στον χώρο της φιλοξενίας συνδέθηκε κυρίως με ανησυχίες για τρίτους (οικείους και εργαζόμενους), ενώ ο φόβος για την προσωπική υγεία ήταν σχετικά μικρότερης έντασης.

Ακόμα, ο πίνακας 7.6 παρουσιάζει τον ψυχολογικό αντίκτυπο που είχε η πανδημία COVID-19 στις επαγγελματικές και κοινωνικές σχέσεις, καθώς και στη λήψη αποφάσεων των συμμετεχόντων. Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι η σημαντικότερη επίδραση εντοπίζεται στη δυσκολία τέλεσης του έργου και των καθηκόντων ($M=3,97$, $TA=2,03$), στοιχείο που αναδεικνύει τις δυσχέρειες που προκάλεσε η πανδημία στην καθημερινή λειτουργία των επιχειρήσεων φιλοξενίας. Ακολουθεί η αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις με τους πελάτες ($M=3,47$, $TA=2,03$), καθώς και οι δυσκολίες στη λήψη άμεσων αποφάσεων και στην αυτοπεποίθηση ($M=3,42$, $TA\approx 2,01$). Παρόμοια επίπεδα καταγράφονται και στη σχέση με τους εργαζόμενους ($M=3,43$, $TA=2,06$).

Χαμηλότερη ένταση επιρροής παρατηρείται στην αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις με τους φίλους ($M=3,07$, $TA=1,99$), καθώς και στην έλλειψη λογικής σκέψης και προγραμματισμού ($M=3,20$, $TA=2,01$). Συνολικά, τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι ο ψυχολογικός αντίκτυπος της πανδημίας ήταν μεν υπαρκτός αλλά μέτριας έντασης, με έμφαση κυρίως στις επαγγελματικές σχέσεις και στη λειτουργικότητα της εργασίας. Η προσωπική σφαίρα (σχέσεις με φίλους)

επηρεάστηκε σε μικρότερο βαθμό, γεγονός που δείχνει ότι οι βασικές επιπτώσεις αφορούσαν περισσότερο το εργασιακό και επιχειρησιακό περιβάλλον.

Πίνακας 7.6: Ψυχολογικός αντίκτυπος

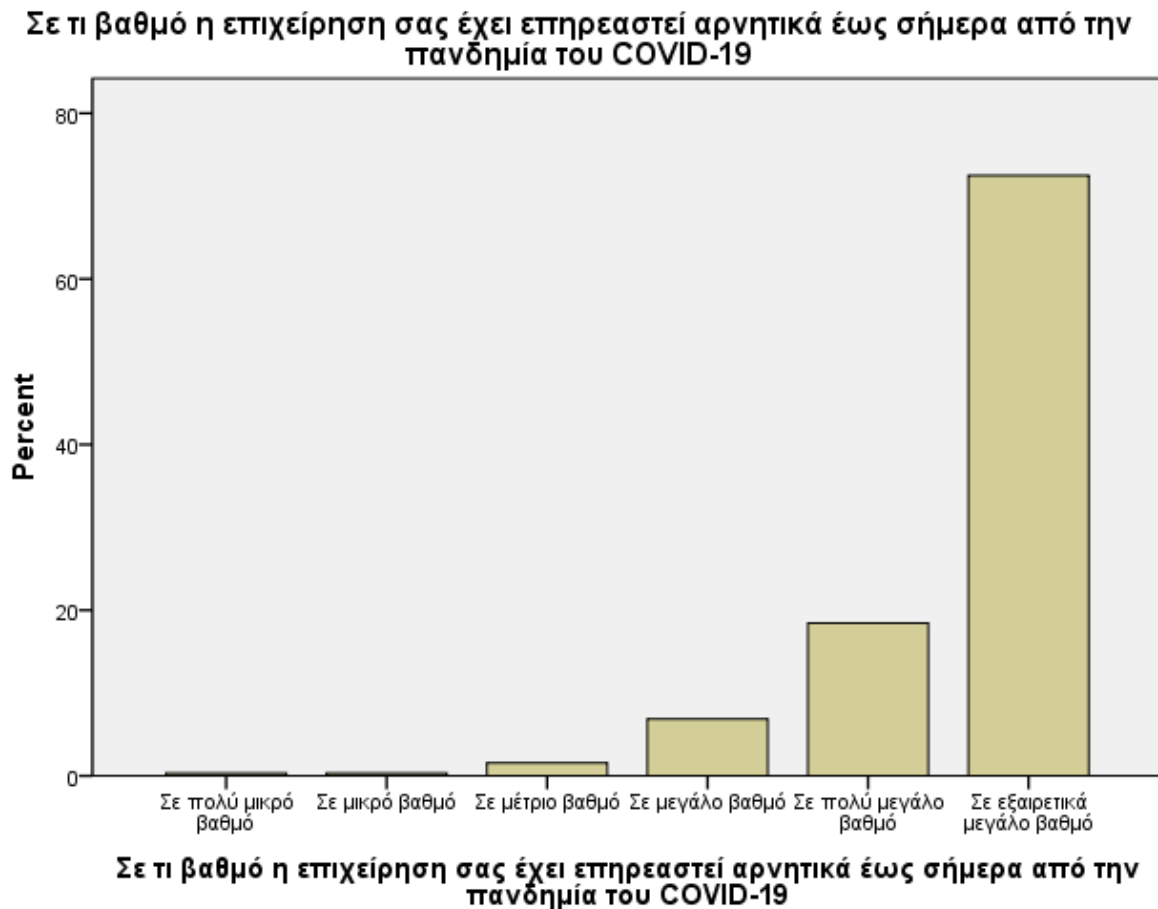
	N	Μικρότερη τιμή	Μεγαλύτερη τιμή	Μέσος	ΤΑ
Αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις σας με τους πελάτες	318	1,00	7,00	3,4654	2,03062
Αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις σας με τους εργαζόμενους	320	1,00	7,00	3,4250	2,06189
Αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις σας με τους φίλους	320	1,00	7,00	3,0656	1,99028
Έλλειψη αυτοπεποίθησης στις αποφάσεις σας	319	1,00	7,00	3,4169	2,01219
Έλλειψη λογικής σκέψης και προγραμματισμού	320	1,00	7,00	3,2031	2,01234
Δυσκολία εξεύρεσης λύσεων σε άμεσα προβλήματα	319	1,00	7,00	3,4169	1,95512
Δυσκολία τέλεσης του έργου σας και των καθηκόντων σας	320	1,00	7,00	3,9719	2,03168

(1=καθόλου, 7 =σε πολύ μεγάλο βαθμό)

Τέλος, στο ερώτημα σχετικά με το συνολικό βαθμό στον οποίο οι επιχειρήσεις φιλοξενίας επηρεάστηκαν αρνητικά από την πανδημία COVID-19, η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων δήλωσε ότι η επιχείρησή τους επηρεάστηκε «σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό» (72,5%). Επιπλέον, το 18,4% ανέφερε «σε πολύ μεγάλο βαθμό» και το 6,9% «σε μεγάλο βαθμό». Αντίθετα, μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό δήλωσε ότι η επίδραση ήταν «σε μέτριο βαθμό» (1,6%), ενώ «σε μικρό βαθμό» και «σε πολύ μικρό βαθμό» καταγράφηκαν μόλις από το 0,3% αντίστοιχα.

Συνολικά, τα ευρήματα αναδεικνύουν ότι πάνω από εννέα στις δέκα επιχειρήσεις (97,8%) βίωσαν την πανδημία σε μεγάλο έως εξαιρετικά μεγάλο βαθμό, γεγονός που καταδεικνύει τον καθολικό και έντονα αρνητικό αντίκτυπο της υγειονομικής κρίσης στον κλάδο της φιλοξενίας.

Διάγραμμα 7.1: Σε τι βαθμό η επιχείρησή σας έχει επηρεαστεί αρνητικά έως σήμερα από την πανδημία του COVID-19

7.3 ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ

Ο Πίνακας 7.7 παρουσιάζει τις συσχετίσεις μεταξύ του βαθμού στον οποίο η επιχείρηση επηρεάστηκε αρνητικά από την πανδημία COVID-19 και άλλων μεταβλητών της έρευνας.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο αρνητικός αντίκτυπος σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με όλους σχεδόν τους εξεταζόμενους παράγοντες, εκτός από τον ψυχολογικό αντίκτυπο ($r=0,043$, $p=0,442$), όπου δεν καταγράφεται σημαντική σχέση.

Συγκεκριμένα:

- Παρατηρείται θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση με το αίσθημα φόβου ($r=0,208$, $p<0,001$). Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται ο φόβος των συμμετεχόντων (για την υγεία, τους οικείους, τους εργαζόμενους), τόσο μεγαλύτερη είναι και η αντίληψη αρνητικής επίδρασης στην επιχείρηση.
- Σημαντική θετική συσχέτιση καταγράφεται και με τη δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων ($r=0,133$, $p=0,017$), γεγονός που υποδηλώνει ότι οι επιχειρήσεις που

αντιμετώπισαν υψηλότερο οικονομικό βάρος ήταν και εκείνες που εκτίμησαν εντονότερο συνολικό πλήγμα.

- Η σχέση με την αναπτυξιακή δυναμική είναι ισχυρότερη ($r=0,266$, $p<0,001$), δείχνοντας ότι οι επιχειρήσεις που δυσκολεύτηκαν περισσότερο να επενδύσουν, να επεκταθούν ή να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, ήταν εκείνες που βίωσαν και τον μεγαλύτερο συνολικό αρνητικό αντίκτυπο.
- Τέλος, ο αρνητικός αντίκτυπος συσχετίζεται θετικά με τους εταιρικούς παράγοντες ($r=0,220$, $p<0,001$), γεγονός που σημαίνει ότι η μείωση εσόδων, μεριδίου αγοράς και προσωπικού συνδέεται άμεσα με την αντίληψη συνολικής επιδείνωσης.

Συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι ο βαθμός στον οποίο οι επιχειρήσεις φιλοξενίας επηρεάστηκαν αρνητικά από την πανδημία δεν είναι ανεξάρτητος, αλλά συνδέεται κυρίως με:

1. Συναισθηματικούς παράγοντες (φόβος),
2. Οικονομικούς περιορισμούς (υποχρεώσεις, έσοδα),
3. Αναπτυξιακή αδράνεια (αδυναμία επένδυσης και δημιουργίας νέων θέσεων).

Η έλλειψη σημαντικής σχέσης με τον ψυχολογικό αντίκτυπο δείχνει ότι, αν και η πανδημία δημιούργησε συναισθηματικές πιέσεις, αυτές δεν αποτελούν τον βασικό παράγοντα που εξηγεί την αντίληψη της συνολικής αρνητικής επίδρασης. Αντίθετα, οι οικονομικές και αναπτυξιακές πτυχές φαίνεται να είναι καθοριστικές.

Πίνακας 7.7: Συσχετίσεις

	Σε τι βαθμό η επιχείρησας έχει επηρεαστεί αρνητικά έως σήμερα από την πανδημία του COVID-19	Ψυχολογικός αντίκτυπος	Φόβος	Δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων	Αναπτυξιακή δυναμική	Εταιρικοί παράγοντες

*ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ
ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ*

Σε τι βαθμό η επιχείρησή σας έχει επηρεαστεί αρνητικά έως σήμερα από την πανδημία του COVID-19	Pearson Correlation	1	0,043	0,208**	0,133*	0,266**	0,220**
	Sig. (2-tailed)		0,442	0,000	0,017	0,000	0,000
	N	320	317	320	319	318	320
Pressure_phych	Pearson Correlation	0,043	1	0,358**	0,454**	0,366**	0,394**
	Sig. (2-tailed)	0,442		0,000	0,000	0,000	0,000
	N	317	317	317	316	315	317
Fear	Pearson Correlation	0,208**	0,358**	1	0,272**	0,256**	0,299**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000
	N	320	317	320	319	318	320
Meeti_Financi_Ob	Pearson Correlation	0,133*	0,454**	0,272**	1	0,581**	0,456**
	Sig. (2-tailed)	0,017	0,000	0,000		0,000	0,000
	N	319	316	319	319	317	319
Growth_Capa	Pearson Correlation	0,266**	0,366**	0,256**	0,581**	1	0,534**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000
	N	318	315	318	317	318	318
Economic_Loss	Pearson Correlation	0,220**	0,394**	0,299**	0,456**	0,534**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	

	N	320	317	320	319	318	320
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).							

7.4 ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ ΜΕ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΤΟΝ ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Για τη διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν τον βαθμό στον οποίο οι επιχειρήσεις φιλοξενίας επηρεάστηκαν αρνητικά από την πανδημία COVID-19, εφαρμόστηκε πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή τον συνολικό αρνητικό αντίκτυπο. Ως ανεξάρτητες μεταβλητές συμπεριλήφθηκαν το μορφωτικό επίπεδο, το φύλο, η ηλικία (μεταβλητές ελέγχου), ο ψυχολογικός αντίκτυπος, το αίσθημα φόβου, η δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων, οι εταιρικοί/οικονομικοί παράγοντες και η αναπτυξιακή δυναμική.

Τα αποτελέσματα (Πίνακας 7.8) δείχνουν ότι το μοντέλο είναι στατιστικά σημαντικό ($F=5,030$, $p<0,001$) και εξηγεί το 11,7% της διακύμανσης της εξαρτημένης μεταβλητής ($R^2=0,117$). Παρά το σχετικά μέτριο ποσοστό ερμηνεύμενης διακύμανσης, το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι συγκεκριμένοι παράγοντες συνδέονται ουσιαστικά με την εκτίμηση του αρνητικού αντίκτυπου.

Από την ανάλυση των συντελεστών προκύπτει ότι ο ψυχολογικός αντίκτυπος σχετίζεται αρνητικά με την εξαρτημένη μεταβλητή ($B=-0,062$, $\beta=-0,136$, $p=0,037$). Το εύρημα αυτό, αν και αντιφατικό με τις αρχικές υποθέσεις, μπορεί να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα της «μετατόπισης εστίασης»: τα άτομα που βίωσαν εντονότερη προσωπική ψυχολογική πίεση μπορεί να απέδωσαν μικρότερη σημασία στην επιχειρησιακή διάσταση, αξιολογώντας έτσι χαμηλότερα τον συνολικό αρνητικό αντίκτυπο στην επιχείρησή τους.

Αντίθετα, το αίσθημα φόβου έχει θετική και στατιστικά σημαντική επίδραση ($B=0,087$, $\beta=0,182$, $p=0,002$). Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται ο φόβος των επιχειρηματιών και εργαζομένων –είτε για την προσωπική και οικογενειακή υγεία, είτε για τους εργαζόμενους– τόσο αυξάνεται και η αντίληψη αρνητικής επίδρασης της πανδημίας στην επιχείρηση. Ο φόβος φαίνεται να λειτουργεί ως ενισχυτικός παράγοντας της αίσθησης απειλής και να χρωματίζει αρνητικά την εκτίμηση της συνολικής κατάστασης.

Η αναπτυξιακή δυναμική εμφανίζει επίσης θετική και στατιστικά σημαντική επίδραση ($B=0,115$, $\beta=0,236$, $p=0,001$). Όσο περισσότερο οι επιχειρήσεις δυσκολεύτηκαν να σχεδιάσουν νέες

επενδύσεις, να επεκταθούν ή να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, τόσο εντονότερη ήταν η αντίληψη συνολικού αρνητικού αντίκτυπου. Το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς δείχνει ότι η πανδημία δεν έγινε αντιληπτή μόνο ως βραχυπρόθεσμη κρίση που μείωσε τα έσοδα, αλλά και ως μακροπρόθεσμο εμπόδιο που ανέκοψε τη στρατηγική αναπτυξιακή πορεία των επιχειρήσεων.

Οι μεταβλητές «δυσκολία κάλυψης οικονομικών υποχρεώσεων» και «εταιρικοί/οικονομικοί παράγοντες» δεν κατέστη δυνατό να προβλέψουν στατιστικά σημαντικά τον αρνητικό αντίκτυπο ($p=0,528$ και $p=0,074$ αντίστοιχα), παρά την ισχυρή περιγραφική τους συσχέτιση. Αυτό πιθανόν οφείλεται σε φαινόμενα επικάλυψης (overlap) με άλλες μεταβλητές του μοντέλου, όπως η αναπτυξιακή δυναμική. Επίσης, οι κοινωνικο-δημογραφικές μεταβλητές (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο) δεν είχαν καμία στατιστικά σημαντική επίδραση, υποδηλώνοντας ότι η εμπειρία του αρνητικού αντίκτυπου ήταν οριζόντια και κοινή για όλες τις κατηγορίες του δείγματος.

Συνολικά, η παλινδρόμηση καταδεικνύει ότι ο αντιλαμβανόμενος αρνητικός αντίκτυπος της πανδημίας στις επιχειρήσεις φιλοξενίας εξαρτάται κυρίως από συναισθηματικούς (φόβος) και στρατηγικούς παράγοντες (αναπτυξιακή δυναμική), ενώ ο άμεσος ψυχολογικός αντίκτυπος φαίνεται να λειτουργεί διαφορετικά από το αναμενόμενο. Τα ευρήματα αυτά αναδεικνύουν την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης του πώς οι υποκειμενικές αντιλήψεις και οι στρατηγικές προοπτικές αλληλεπιδρούν στη διαμόρφωση της συνολικής εκτίμησης της κρίσης.

Πίνακας 7.8: Μοντέλο Γραμμικής Παλινδρόμησης

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted Square	Std. Error of the Estimate
1	0,341 ^a	0,117	0,093	0,72054
a. Predictors: (Constant), Μορφωτικό επίπεδο, Meeti_Financi_Ob, Φύλο, Fear, Ηλικία, Economic_Loss, Pressure_pych, Growth_Capa				

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	20,891	8	2,611	5,030	0,000 ^a
	Residual	158,348	305	0,519		

*ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ
ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ*

	Total	179,239	313			
a. Predictors: (Constant), Μορφωτικό επίπεδο, Meeti_Financi_Ob, Φύλο , Fear, Ηλικία, Economic_Loss, Pressure_phych, Growth_Capa						
b. Dependent Variable: Σε τι βαθμό η επιχείρηση σας έχει επηρεαστεί αρνητικά έως σήμερα από την πανδημία του COVID-19						

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	5,855	0,322		18,182	0,000
	Pressure_phych	-0,062	0,030	-0,136	-2,093	0,037
	Fear	0,087	0,028	0,182	3,071	0,002
	Meeti_Financi_Ob	-0,018	0,029	-0,045	-0,631	0,528
	Growth_Capa	0,115	0,035	0,236	3,266	0,001
	Economic_Loss	0,054	0,030	0,121	1,793	0,074
	Φύλο	-0,003	0,088	-0,002	-0,038	0,970
	Ηλικία	-0,041	0,059	-0,040	-0,696	0,487
	Μορφωτικό επίπεδο	-0,011	0,063	-0,010	-0,184	0,854
a. Dependent Variable: Σε τι βαθμό η επιχείρηση σας έχει επηρεαστεί αρνητικά έως σήμερα από την πανδημία του COVID-19						

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

8.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι κρίσεις που σχετίζονται με την πανδημία έχουν συσχετιστεί με τεράστιες αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, την οικονομία, την κοινωνία και την ασφάλεια των εθνικών και παγκόσμιων κοινοτήτων. Επίσης, έχουν προκαλέσει σημαντική πολιτική και κοινωνική αναστάτωση (Qiu et al., 2016). Στην παρούσα εργασία, ακολουθώντας ένα διευρυμένο ερευνητικό πλαίσιο, εκτός από τις οικονομικές, αναπτυξιακές και στρατηγικές επιπτώσεις, διερευνήθηκαν και οι ψυχολογικές επιπτώσεις της πανδημίας στον κλάδο της φιλοξενίας στην Ελλάδα, με στόχο τη διατύπωση μίας πολυδιάστατης ερμηνείας του αντίκτυπου της πανδημίας στον κλάδο αυτό. Το ερωτηματολόγιο, ως ερευνητικό εργαλείο, αφορούσε σε δημογραφικά και επιχειρησιακά χαρακτηριστικά, στον οικονομικό και αναπτυξιακό αντίκτυπο της πανδημίας, σε εταιρικούς παράγοντες, και στις ψυχολογικές επιπτώσεις και τον φόβο που προκάλεσε η πανδημία.

Αναφορικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων είναι άνδρες. Ηλικιακά το δείγμα ανήκει κατά το ήμισυ στην ομάδα 35 – 49 ετών και σε ένα ποσοστό 77,5% στην ομάδα 35 – 65 ετών. Ως προς το μορφωτικό του επίπεδο, μόνο το 17,5% του δείγματος αποτελείται από απόφοιτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ενώ το υπόλοιπο διαθέτει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ένα σημαντικό ποσοστό μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο σπουδών. Αναφορικά με την επιχειρησιακή κατάσταση, το δείγμα αποτελείται κυρίως από ανώτερα στελέχη και ιδιοκτήτες σε ποσοστό 86,3%. Σχετικά με την επαγγελματική εμπειρία του δείγματος στον τομέα του τουρισμού, σχεδόν το 60% διαθέτει επαγγελματική εμπειρία άνω των 15 ετών. Ως προς τον νομικό χαρακτήρα των επιχειρήσεων, αυτές ανήκουν στην κατηγορία των μεγάλων επιχειρηματικών σχημάτων και σχεδόν οι μισές εμφανίζονται ως Ανώνυμες Εταιρείες. Γενικά, το δείγμα αποτελείται σε μεγάλο ποσοστό από άνδρες, ηλικιακά οι συμμετέχοντες ανήκουν στις μεσαίες και μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και αξιόλογη επαγγελματική εμπειρία και κυριαρχούν τα μεγάλα επιχειρηματικά σχήματα στον κλάδο της φιλοξενίας.

Αναφορικά με το **πρώτο ερευνητικό** ερώτημα σχετικά με το ποιος ήταν ο οικονομικός αντίκτυπος της πανδημίας στις επιχειρήσεις φιλοξενίας στην Ελλάδα από τα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι η πανδημία είχε σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις στα έσοδα και τον κύκλο εργασιών των επιχειρήσεων, ενώ επίσης από πολλές επιχειρήσεις επισημάνθηκε μείωση του μεριδίου της αγοράς και απώλεια θέσεων μόνιμου στελεχιακού δυναμικού. Απώλεια θέσεων

εργασίας διαπιστώθηκε και στην έρευνα των Karunarathne et al. (2021), ωστόσο, παρατηρήθηκε ότι οι συμβασιούχοι, οι εποχιακοί και οι ασκούμενοι εργαζόμενοι ήταν εκείνοι που διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο να χάσουν τις θέσεις τους, ενώ οι μόνιμοι εργαζόμενοι βίωσαν καθυστερήσεις ή περικοπές μισθών και επιδομάτων.

Ο κλάδος του τουρισμού και της αναψυχής συγκαταλέγεται στις πιο πληγείσες από την πανδημία βιομηχανίες παγκοσμίως (Lukovic & Stojkovic, 2020). Οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις φιλοξενίας στην Ελλάδα σχετίζονταν περισσότερο με οικονομικές υποχρεώσεις προς το δημόσιο. Εντοπίστηκαν κυρίως στις υποχρεώσεις των επιχειρήσεων προς το δημόσιο και ως προς την κάλυψη των λειτουργικών τους αναγκών.

Ως προς το **δεύτερο ερευνητικό** ερώτημα σχετικά με το πώς επηρεάστηκε η ανάπτυξη και η στρατηγική εξέλιξη των επιχειρήσεων από τα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι η πανδημία περιόρισε την επενδυτική δραστηριότητα των επιχειρήσεων, καθώς και τη δυνατότητα επέκτασης του ανθρωπίνου δυναμικού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι καθώς η φήμη και η πελατεία των επιχειρήσεων φαίνεται να επηρεάστηκαν σε μικρότερο βαθμό, η πανδημία δεν επηρέασε σημαντικά τη δυνατότητα προώθησης και υποστήριξης της εικόνας της επιχείρησης.

Ως προς το **τρίτο ερευνητικό** ερώτημα, σχετικά με το ποιες ήταν οι ψυχολογικές συνέπειες για τους επιχειρηματίες και τους εργαζόμενους, από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι οι συμμετέχοντες βίωσαν κατά την περίοδο της πανδημίας αισθήματα φόβου για την προσωπική τους υγεία, την υγεία των εργαζομένων τους και κυρίως την υγεία των οικείων τους. Ο φόβος για την υγεία των οικείων τους εκφράστηκε σημαντικά υψηλότερος από τον φόβο για την προσωπική τους υγεία.

Η πανδημία προκάλεσε δυσκολίες στην καθημερινή λειτουργία των επιχειρήσεων φιλοξενίας και σε γενικές γραμμές οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι η επιχείρησή τους επηρεάστηκε «σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό» από την πανδημία. Οι συμμετέχοντες εξέφρασαν την άποψη ότι αντιμετώπισαν δυσκολίες ως προς την εκτέλεση του έργου και των καθηκόντων τους. Επιπλέον, επηρεάστηκε αρνητικά η ψυχολογία τους στις σχέσεις τους με τους πελάτες και τους εργαζόμενους, ενώ ένιωσαν χαμηλότερη αυτοπεποίθηση και αντιμετώπισαν δυσκολίες ως προς τη λήψη άμεσων αποφάσεων.

Κατά συνέπεια, οι ψυχολογικές επιπτώσεις της πανδημίας, σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα της παρούσας εργασίας, εντοπίζονται κυρίως στις ανησυχίες που βίωσαν οι συμμετέχοντες για τους οικείους τους. Επίσης, η ψυχολογία τους ως προς τις σχέσεις τους με τους πελάτες και τους εργαζόμενους επηρεάστηκε αρνητικά και παρουσίασαν δυσκολίες ως προς την εξεύρεση λύσεων και την εκτέλεση των καθηκόντων τους.

Σχετικά με το **τέταρτο ερευνητικό ερώτημα** σχετικά με εάν υπάρχουν διαφοροποιήσεις στον αντίκτυπο ανάλογα με κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο); η παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή τον αρνητικό αντίκτυπο της πανδημίας υποδεικνύει ότι οι κοινωνικο-δημογραφικές μεταβλητές (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο) δεν είχαν καμία στατιστικά σημαντική επίδραση, διαπίστωση η οποία υποδηλώνει ότι η εμπειρία του αρνητικού αντίκτυπου ήταν οριζόντια και κοινή για όλες τις κατηγορίες του δείγματος.

Σχετικά με το **πέμπτο ερευνητικό ερώτημα** σχετικά με τους παράγοντες (συναισθηματικοί, στρατηγικοί, οργανωτικοί) οι οποίοι καθορίζουν την αντίληψη του συνολικού αρνητικού αντίκτυπου, η παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή τον αρνητικό αντίκτυπο της πανδημίας υποδεικνύει ότι η πανδημία δεν έγινε αντιληπτή μόνο ως βραχυπρόθεσμη κρίση που μείωσε τα έσοδα, αλλά και ως μακροπρόθεσμο εμπόδιο που ανέκοψε τη στρατηγική αναπτυξιακή πορεία των επιχειρήσεων. Η αντίληψη αυτή σχετίστηκε άμεσα από τον βαθμό δυσκολίας που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις στον σχεδιασμό νέων επενδύσεων, την επέκταση ή τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Έχοντας υπόψη τους περιορισμούς της παρούσας έρευνας σχετικά με τον περιορισμό της στον χώρο των επιχειρήσεων στον κλάδο της φιλοξενίας και επομένως την αδυναμία γενίκευσης των αποτελεσμάτων σε άλλους κλάδους του τουρισμού, η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων υποδεικνύει ότι

- Το αίσθημα φόβου που βίωσαν οι συμμετέχοντες επηρέασε αρνητικά τη λειτουργία της επιχείρησης.
- Επλήγησαν κυρίως οι εταιρείες που δεν κατόρθωσαν να καλύψουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις.
- Η μείωση εσόδων, μεριδίου αγοράς και προσωπικού σχετίζεται θετικά με την εικόνα της συνολικής επιδείνωσης της επιχείρησης.

Ωστόσο, αν και η πανδημία είχε ως αποτέλεσμα συναισθηματικές πιέσεις στον χώρο των επιχειρήσεων του τουριστικού κλάδου, αυτές δεν αποτελούν τον βασικό παράγοντα που εξηγεί

την αντίληψη μίας συνολικής αρνητικής επίδρασης. Αντίθετα, για τη λειτουργία των επιχειρήσεων φαίνεται ότι οι οικονομικές και αναπτυξιακές επιπτώσεις ήταν καθοριστικές.

Συμπερασματικά, η παρούσα μελέτη ανέδειξε ότι:

- Η πανδημία COVID-19 είχε καθολικό και πολυδιάστατο αντίκτυπο στις επιχειρήσεις φιλοξενίας στην Ελλάδα, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό την οικονομική τους βιωσιμότητα, την αναπτυξιακή τους προοπτική και την ψυχολογική κατάσταση των εμπλεκομένων. Η διαπίστωση αυτή συμφωνεί με δεδομένα τα οποία παραθέτει ο Efthimiou (2025), σύμφωνα με τα οποία μελέτες σχετικά με τη σχέση του τουρισμού με την εμφάνιση πανδημιών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο αντίκτυπος της πανδημίας στον τουρισμό είναι μη αναστρέψιμος.
- Η οικονομική πίεση αναδείχθηκε ως βασικό χαρακτηριστικό της κρίσης, επιβεβαιώνοντας την εξάρτηση του κλάδου από εξωγενείς παράγοντες.
- Η στρατηγική προοπτική των επιχειρήσεων υπέστη σοβαρό πλήγμα, γεγονός που δείχνει ότι οι επιπτώσεις της κρίσης δεν ήταν μόνο βραχυπρόθεσμες, αλλά και μακροπρόθεσμες.
- Σε ψυχολογικό επίπεδο, οι επιχειρηματίες και οι εργαζόμενοι στον χώρο της φιλοξενίας βίωσαν έντονα αισθήματα φόβου, κυρίως για την υγεία των οικείων και των εργαζομένων τους, στοιχείο το οποίο ανέδειξε τη συλλογική και κοινωνική διάσταση της κρίσης.
- Ο αρνητικός ψυχολογικός αντίκτυπος στις σχέσεις και στις αποφάσεις υπήρξε μεν υπαρκτός, αλλά όχι καταλυτικός, γεγονός που μπορεί να ερμηνευθεί ως ένδειξη ανθεκτικότητας του ανθρώπινου δυναμικού στον κλάδο.
- Οι κοινωνικο-δημογραφικές μεταβλητές, όπως το φύλο, η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο, δεν διαφοροποίησαν σημαντικά την εμπειρία της κρίσης, καταδεικνύοντας ότι η επίδραση της πανδημίας ήταν οριζόντια και καθολική.

Τα αποτελέσματα των συσχετίσεων και της παλινδρόμησης ανέδειξαν ότι:

- Ο αντιλαμβανόμενος αρνητικός αντίκτυπος της πανδημίας εξαρτάται κυρίως από συναισθηματικούς και στρατηγικούς παράγοντες. Το αίσθημα φόβου αποδείχθηκε καθοριστικός παράγοντας, καθώς όσο μεγαλύτερος ήταν ο φόβος των επιχειρηματιών και εργαζομένων τόσο εντονότερη ήταν η αντίληψη του συνολικού πλήγματος.
- Η αναπτυξιακή δυναμική συνδέθηκε θετικά με τον αρνητικό αντίκτυπο, υποδηλώνοντας ότι οι επιχειρήσεις που περιόρισαν επενδυτικά και αναπτυξιακά σχέδια εκτίμησαν και τον υψηλότερο αρνητικό αντίκτυπο.

- Αντίθετα, ο ψυχολογικός αντίκτυπος φάνηκε να λειτουργεί διαφορετικά από το αναμενόμενο, καθώς συνδέθηκε αρνητικά με τον συνολικό αντίκτυπο, γεγονός που ίσως υποδηλώνει ότι όσοι βίωσαν υψηλότερη προσωπική ψυχολογική πίεση εστίασαν λιγότερο στην επιχειρησιακή διάσταση της κρίσης.

8.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Με βάση τα παραπάνω ευρήματα, καθίσταται αναγκαία η διαμόρφωση πολιτικών που θα ενισχύσουν τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα του κλάδου της φιλοξενίας. Απαραίτητη είναι η παροχή ουσιαστικής οικονομικής στήριξης και η διευκόλυνση της ρευστότητας μέσω χρηματοδοτικών εργαλείων, ρυθμίσεων οφειλών και επιχορηγήσεων για την κάλυψη λειτουργικών εξόδων. Παράλληλα, απαιτείται ενίσχυση της αναπτυξιακής δυναμικής με την παροχή κινήτρων για επενδύσεις σε καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες, πράσινες και ψηφιακές υποδομές, καθώς και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Σημαντική είναι και η διάσταση της ψυχολογικής και κοινωνικής στήριξης, μέσω προγραμμάτων συμβουλευτικής και κατάρτισης σε δεξιότητες διαχείρισης κρίσεων, ώστε να ενισχυθεί η ανθεκτικότητα του ανθρώπινου δυναμικού. Επιπλέον, απαιτείται θεσμοθέτηση μηχανισμών ταχείας παρέμβασης σε μελλοντικές κρίσεις και σχεδιασμός εθνικής στρατηγικής ανθεκτικότητας στον τουρισμό, που θα βασίζεται στη συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος.

Η πανδημία COVID-19 λειτούργησε ως καταλύτης που αποκάλυψε τόσο τις αδυναμίες όσο και τις δυνάμεις του ελληνικού κλάδου φιλοξενίας. Από τη μία πλευρά, ανέδειξε τη δομική του ευαλωτότητα απέναντι σε εξωγενείς κρίσεις και τις αδυναμίες σε θέματα ρευστότητας και επενδυτικών προοπτικών. Από την άλλη, έφερε στο φως στοιχεία ανθεκτικότητας, όπως η διατήρηση της φήμης και της πελατειακής βάσης, αλλά και η ψυχολογική αντοχή των επιχειρηματιών και εργαζομένων. Η μετάβαση στη μετα-πανδημική εποχή απαιτεί συνεκτικές και μακροπρόθεσμες πολιτικές που θα ενισχύσουν την οικονομική βιωσιμότητα, θα επαναφέρουν την αναπτυξιακή προοπτική και θα ενδυναμώσουν το ανθρώπινο κεφάλαιο του κλάδου, ώστε να διασφαλιστεί η ανταγωνιστικότητα και η ανθεκτικότητα του ελληνικού τουρισμού απέναντι σε μελλοντικές προκλήσεις.

Συνολικά, η παλινδρόμηση υποδεικνύει ότι ο αντιλαμβανόμενος αρνητικός αντίκτυπος της πανδημίας στις επιχειρήσεις φιλοξενίας εξαρτάται κυρίως από συναισθηματικούς (φόβος) και στρατηγικούς παράγοντες (αναπτυξιακή δυναμική), ενώ ο άμεσος ψυχολογικός αντίκτυπος φαίνεται να λειτουργεί διαφορετικά από το αναμενόμενο.

Τα ευρήματα αυτά αναδεικνύουν την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης του πώς οι υποκειμενικές αντιλήψεις και οι στρατηγικές προοπτικές αλληλεπιδρούν στη διαμόρφωση της συνολικής εκτίμησης της κρίσης, διαπίστωση η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει μία πρόταση για μελλοντική έρευνα. Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς της παρούσας έρευνας σχετικά με τον περιορισμό της στον χώρο των επιχειρήσεων στον κλάδο της φιλοξενίας, μία μελλοντική έρευνα θα έδινε το περιθώριο γενίκευσης των αποτελεσμάτων και σε άλλους κλάδους του τουρισμού

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

- Abbas, J., Mubeen, R., Iorember, P. T., Raza, S., & Mamirkulova, G. (2021). Exploring the impact of COVID-19 on tourism: transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry. *Current Research in Behavioral Sciences*, 2(1), 100033. <https://doi.org/10.1016/j.crbeha.2021.100033>
- Aliperti, G., Sandholz, S., Hagenlocher, M., Rizzi, F., Frey, M., & Garschagen, M. (2019). TOURISM, CRISIS, DISASTER: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH. *Annals of Tourism Research*, 79, 102808. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102808>
- Andrinos, M., Juare, L., & Metaxas, T. (2020). The Impact of Greece as a Safe Tourism Destination (STD) in Tourist Psychology: Evidence from Spain. *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research*, 30(4), 23570-23576. <https://doi.org/10.26717/BJSTR.2020.30.004983>
- Arbulú, I., Razumova, M., Rey-Maqueira, J., & Sastre, F. (2021). Measuring risks and vulnerability of tourism to the COVID-19 crisis in the context of extreme uncertainty: The case of the Balearic Islands. *Tourism Management Perspectives*, 39, 100857, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100857>
- Arlou, S. (2023). Crisis Management in the Tourism Industry. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 14(2), 1576-1581. <https://www.pnrjournal.com/index.php/home/article/view/7581/10014>
- Bakar, N. A., Rosbi, S., & Uzaki, K. (2022). Impact of Coronavirus Disease (COVID-19) towards Hotel. Tourism Industry. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science (IJAERS)*, 9(3), 43-50. doi:[10.22161/ijaers.93.6](https://doi.org/10.22161/ijaers.93.6)
- Baker, D. M. A. (2015). Tourism and the Health Effects of Infectious Diseases: Are There Potential Risks for Tourists? *International Journal of Safety and Security in Tourism/Hospitality*. https://www.palermo.edu/Archivos_content/2015/economicas/journal-tourism/edicion12/03_Tourism_and_Infectous_Disease.pdf πρόσβαση: 05-02-2022
- Bunghuez, C. L. (2016), “The Importance of Tourism to a Destination's Economy”, *Journal of Eastern Europe Research in Business & Economics*. doi:[10.5171/2016.143495](https://doi.org/10.5171/2016.143495)
- Betcherman, G., Giannakopoulos, N., Laliotis, I., Pantelaiou, I., Testaverde, M., & Tzimas, G. (2020). Reacting Quickly and Protecting Jobs: the short-term impacts of the COVID-19

- lockdown on the Greek labor market. In V. Monastiriotis & P. Katsinas (Eds.), *The Economic Impact of COVID-19 in Greece*. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe. <https://www.lse.ac.uk/Hellenic-Observatory/Assets/Documents/Publications/GreeSE-Papers/GreeSE-Special-Issue-2.pdf> πρόσβαση: 05-02-2022
- Carlsen, J. C., & Liburd, J. J. (2008). Developing a research agenda for tourism crisis management, market recovery and communications. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 23(2-4), 265-276. https://doi.org/10.1300/J073v23n02_20
- Chen, S., Law, R., & Zhang, M. (2021). Review of research on tourism-related diseases. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 26(1), 44-58. [Review of research on tourism-related diseases | Request PDF](#) πρόσβαση: 10-10-2021
- Cheng, J., & Zetina, Z. (2021). A Study to Investigate the Impact of the COVID-19 Pandemic on Tourist Arrivals in Belize. *Open Journal of Social Sciences*, 09(07), 326–334. <https://doi.org/10.4236/jss.2021.97023>
- Cushnahan, G. (2004). Crisis Management in Small-Scale Tourism. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15(4), 323–338. https://doi.org/10.1300/j073v15n04_06
- Da Van Huynh et al. (2021). The COVID-19 pandemic Van Huynh, D., Truong, T. T. K., Duong, L. H., Nguyen, N. T., Dao, G. V. H., & Dao, C. N. (2021). The COVID-19 pandemic and its impacts on tourism business in a developing city: Insight from Vietnam. *Economies*, 9(4), 172. mdpi. <https://doi.org/10.3390/economies9040172>
- Dalberg. (2020). *Planning for Post-COVID Tourism: Lessons from the SARS outbreak*. <https://dalberg.com/wp-content/uploads/2020/08/Dalberg-Discussion-Document-The-Effects-of-SARS-on-Tourism-and-Learnings-for-COVID.pdf> πρόσβαση: 15-10-2021
- Drammeh, F. Y. (2024). Managing tourism during the COVID-19 pandemic. A systematic review of crisis management in the tourism industry. *Cogent Social Sciences*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2024.2311955>
- Duro, J. A., Perez-Laborda, A., Turrion-Prats, J., & Fernández-Fernández, M. (2021). Covid-19 and tourism vulnerability. *Tourism Management Perspectives*, 38, 100819. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100819>
- Efthimiou, S. G. (2024). The Adaptation of Tourism Industry and COVID-19. *Theoretical Economics Letters*, 14(06), 2081–2094. <https://doi.org/10.4236/tel.2024.146103>

- Efthimiou, S. G. (2025). The Trends of Tourism Sector after Covid-19 Period: A Study of Strategy and Implications. *Corporate & Business Strategy Review*, 6(1), 119. <https://doi.org/10.22495/cbsrv6i1art12>
- Eppang, B. M., Som, A. P. M., Azinuddin, M., Rijal, S., & Ridwan, M. (2021). The impacts of the covid-19 pandemic on the tourism economy in South Sulawesi, Indonesia. *Psychology and Education Journal*, 58(2), 2613-2624. <https://psychologyandeducation.net/pae/index.php/pae/article/view/2423>
- European Committee of the Regions (2021). *EU annual regional and local barometer*. Brussels: Directorate for Communication of the European Committee of the Regions. <https://data.europa.eu/doi/10.2863/314510> πρόσβαση: 15-10-2021
- Faulkner, B. (2001). Towards a framework for tourism disaster management. *Tourism Management*, 22, 135–147. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00048-0](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00048-0)
- Folinas, S., & Metaxas, T. (2020). Research Article Tourism: The Great Patient of Coronavirus Covid-2019. *Int. J. Adv. Res.* 8(04), 365-375. <https://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/10788>
- Folinas, S., Duquenne, M.N. & Metaxas, T. (2020). Problems and Opportunities in the Hospitality Industry in a Masked and Rubber-Gloved World. *Virtual Economics*, 3(3), 7–24. [https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.03\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.03(1))
- FRA. (2020). *Coronavirus pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications*. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/el_report_on_coronavirus_pandemic_july_2020.pdf πρόσβαση: 20-10-2021
- Frank, E. O., & Ubeng, E. E. (2021). Theoretical and Conceptual Issues on Covid-19 Pandemic. *Journal of Public Administration and Governance*, 11(4), 73. <https://doi.org/10.5296/jpag.v11i4.19240>
- Glaesser, D. (n.d.). Toward a Safer World: The Travel, Tourism and Aviation Sector. *World Tourism Organization* (UNWTO). https://mptf.undp.org/sites/default/files/documents/15000/a21-finrep_annex_4_toward_a_safer_world_unwto.pdf πρόσβαση: 03-02-2025
- Gossling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Hall, C. M., Scott, D., & Gössling, S. (2020). Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for, *Tourism Geographies*, 22(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759131>

- Henderson, J. C., & Linh, T. H. (2007). Tourist Destinations and Disease: Vietnam's Tourism Industry and the SARS Crisis. *Asean Journal on Hospitality and Tourism*, 6(1), 1-11. <https://doi.org/10.5614/ajht.2007.6.1.01>
- Huang, A., Makridis, C., Baker, M., Medeiros, M., & Guo, Z. (2020). Understanding the impact of COVID-19 intervention policies on the hospitality labor market. *International Journal of Hospitality Management*, 91, 102660. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102660>
- Jamal, T., & Budke, C. (2020). Tourism in a world with pandemics: local-global responsibility and action. *Journal of Tourism Futures*, 6(2), 181-188. <https://doi.org/10.1108/JTF-02-2020-0014>
- Jamison, D. T., Gelband, H., Horton, S., Jha, P., Laxminarayan, R., Mock, C. N., & Nugent, R. (Eds.) (2017). *Disease Control Priorities: Improving Health and Reducing Poverty*, 3rd edition. Disease Control Priorities, 9. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0527-1>
- Jeczmyk, A., Uglis, J., Zawadka, J., Pietrzak-Zawadka, J., Wojcieszak-Zbierska, M.M., Kozera-Kowalska, M. (2023). Impact of COVID-19 Pandemic on Tourist Travel Risk Perception and Travel Behaviour: A Case Study of Poland. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 20(8), 5545. <https://doi.org/10.3390/ijerph20085545>
- Kakarougkas, C., Stavrinoudis, T., & Psimoulis, M. (2023). Evaluating the COVID-19 pandemic changes on hotel organizational culture. *Journal of Global Business Insights*, 8(1), 80-94. <https://www.doi.org/10.5038/2640-6489.8.1.1189>
- Karunaratne, A.C.I.D., Ranasinghe, J. P. R. C., Sammani, U. G. O., & Perera, K. J. T. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on tourism operations and resilience: stakeholders' perspective in Sri Lanka. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 13(3), 369-382. <https://doi.org/10.1108/WHATT-01-2021-0009>
- Kasiola, A., & Metaxas, T. (2023). Studying COVID-19 Impacts on Culture: *The Case of Public Museums in Greece*. 6(6), 4671–4691. <https://doi.org/10.3390/heritage6060248>
- Kaushal, V., & Srivastava, S. (2021). Hospitality and tourism industry amid COVID-19 pandemic: Perspectives on challenges and learnings from India. *International Journal of Hospitality Management*, 92, 102707. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102707>
- Kitamura, Y., Karkour, S., Ichisugi, Y., & Itsubo, N. (2020). Evaluation of the economic, environmental, and social impacts of the COVID-19 pandemic on the Japanese tourism industry. *Sustainability*, 12(24), 10302. <https://doi.org/10.3390/su122410302>
- Kristiana, Y., Pramono, R., & Brian, R. (2021). Adaptation strategy of tourism industry stakeholders during the COVID-19 pandemic: A case study in Indonesia. *The Journal of*

- Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 213–223.
<https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no4.0213>
- Kukanja, M., Planinc, T., & Sikošek, M. (2020). Crisis management practices in tourism SMEs during the COVID-19 pandemic. *Organizacija*, 53(4), 346-361.
<https://doi.org/10.37741/t.70.1.8>
- Kukanja, M., Planinc, T., & Sikošek, M. (2020). Crisis management practices in tourism SMEs during the COVID-19 pandemic. *Organizacija*, 53(4), 346-361.
doi:10.2478/orga-2020-0023
- Ladi, S., Angelou, A., & Panagiotatou, D. (2021). Regaining trust: Evidence-informed policymaking during the first phase of the Covid-19 crisis in Greece. *South European Society and Politics*, 1-26. <https://doi.org/10.1080/13608746.2021.1983932>
- Lampropoulou, M. (2021). *Public Administration in the era of Covid-19: Policy Responses and Reforms underway*. ELIAMEP <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/06/Policy-paper-74-Lampropoulou.pdf> πρόσβαση: 11-10-2022
- Lazaridis, G., Panaretos, D., & Matalas, A.L. (2022). The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Food-Related Behaviour of Tourists Visiting Greece. *Tourism and Hospitality*, 3(4), 816-837. <https://doi.org/10.3390/tourhosp3040051>
- Lian, J. (2024). Impact of the COVID-19 on the Catering and Tourism Industries: A Dynamic Perspective. *Highlights in Business, Economics and Management*, 36., 301-310.
. <https://doi.org/10.54097/y4vh2d37>
- Lukovic, S., & Stojkovic, D. (2020). Covid-19 pandemic and global tourism. *Menadzment u hotelijerstvu i turizmu* 8(2), 79-88. <https://doi.org/10.5937/menhottur2002079L>
- Mahmud, A., Ding, D., & Hasan, M. (2021). Corporate Social Responsibility: Business Responses to Coronavirus (COVID-19) Pandemic. *SAGE Open*, 11(1), 215824402098871.
<https://doi.org/10.1177/2158244020988710>
- Maihotra, N., Birks, D. (2003). *Marketing research: An applied Approach*, 2nd European edition. Harlow: Pearson Education.
- Malhotra, N., Birks, D. (2006). *Marketing research: An applied Approach* 3rd European edition. Harlow: Pearson Education
- Martens, H. M., Feldesz, K., & Merten, P. (2016). Crisis management in tourism – A Literature Based Approach on the Proactive Prediction of a Crisis and the Implementation of

- Prevention Measures. *Athens Journal of Tourism*, 3(2), 89–101.
<https://doi.org/10.30958/ajt.3-2-1>
- Metaxas, T., Juárez L., Andrinós, M. (2022). Measuring the Impact of Greece as a Safe Branding Tourist Destination: Evidence from Spain and Greece. *Sustainability*, 14(8), 4440.
<https://doi.org/10.3390/su14084440>
- Min, S. (2024). The Impact caused by the COVID-19 Pandemic on Catering Industry and Medical Industry. *Highlights in Business Economics and Management*, 36, 389-397.
<https://doi.org/10.54097/ey370x38>
- Moisă, C. O. (2015). THE IMPORTANCE AND THE ROLE OF TOURISM IN THE ECONOMIC AND SOCIAL LIFE OF ALBA COUNTY. *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 17(1), 126-140.
<http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/1720151/10.pdf> πρόσβαση: 05-02-2022
- Monterrubio, J.C. (2010). Short-term economic impacts of influenza A (H1N1) and government reaction on the Mexican tourism industry: an analysis of the media. *International Journal of Tourism Policy*, 3(1), 1-15. <https://doi.org/10.1504/IJTP.2010.031599>
- Morakabati, Y., Page, S. J., & Fletcher, J. (2017). Emergency management and tourism stakeholder responses to crises: A global survey. *Journal of Travel Research*, 56(3), 299-316. <https://doi.org/10.1177/0047287516641516>
- Nteka, N. (2021). Crises Analysis and Management. *Entrepreneurship*, **IX**(1), 64-77.
<https://doi.org/10.37708/ep.swu.v9i1.6>
- Niforou, A. C., & Metaxas T. (2024). The Impacts of Covid-19 on Maritime Sector: The Case Study of India. *MPRA*. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/123492/1/MPRA_paper_123492.pdf πρόσβαση: 03-03-2025
- Ntounis, N., Parker, C., Skinner, H., Steadman, C., & Warnaby, G. (2021). Tourism and Hospitality industry resilience during the Covid-19 pandemic: Evidence from England. *Current Issues in Tourism*, 25(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1883556>
- Nyagadza, B., Chigora, F., Pashapa, R., Chuchu, T., Maeeresa, W., & Katsande, C. (2023). Effects of COVID-19 on Tourism and Hospitality. In *The Emerald handbook of destination recovery in tourism and hospitality* (pp.11-21) Edition: 1st Chapter: 2 Publisher: Emerald Insight (United Kingdom) <https://doi.org/10.1108/978-1-80262-073-320221002>
- Qiu, W., Rutherford, S. Mao, A. & Chu, C. (2016). The Pandemic and its Impacts. *Health, Culture and Society*, **9**(10), 1-11. <https://doi.org/10.5195/hcs.2017.221>

- Ozbay, G., Sariisik, M., Ceylan, V., & Çakmak, M. (2022). A comparative evaluation between the impact of previous outbreaks and COVID-19 on the tourism industry. *International Hospitality Review*, 36(1), 65-82. <https://doi.org/10.1108/IHR-05-2020-0015>
- Papanikos, G. T. (2022). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Greek Tourism-Updates and Comparisons. *Athens Journal of Tourism*, 9(1), 51-62. <https://doi.org/10.30958/ajt.9-1-4>
- Parks, T., Chatsuwan, M., & Pillai, S. (2020). *Enduring the pandemic: Surveys of the impact of COVID-19 on the livelihoods of Thai people*. The Asia Foundation. <https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2020/09/Enduring-the-Pandemic-Covid-19-Impact-on-Thailand-Livlihoods-Sept-2020.pdf> πρόσβαση: 04-03-2025
- Pati, M. R., Mohanty, J., & Agasty, M. P. (2022). Exploring the Impact of Covid-19 on Travel and Tourism Sector. *IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, 13(6), 51-56. <https://www.iosrjournals.org/iosr-jef/papers/Vol13-Issue6/Ser-1/G1306015156.pdf> πρόσβαση: 04-03-2025
- Perić, G., Dramićanin, S., & Sekulic, D. (2022). Protective Measures Against COVID-19 and their Impact on Guest Satisfaction and Behaviour Intentions: The Case of the Hotel Industry of Serbia. *Economic Themes*, 60(4), 533-549. <https://doi.org/10.2478/ethemes-2022-0029>
- Pforr, C., & Hosie, P. J. (2008). Crisis management in tourism: Preparing for recovery. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 23(2-4), 249-264. https://doi.org/10.1300/J073v23n02_19
- Prideaux, B., Laws, E., & Faulkner, B. (2003). Events in Indonesia: Exploring the limits to formal tourism trends forecasting methods in complex crisis situations. *Tourism management*, 24(4), 475-487. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00115-2](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00115-2)
- Rapti, E., & Gkouna, O. (2022). Crisis Management in Tourism: Visit Intention, Destination Image and Social Media in Times of Covid-19, The Greek Case. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 41(2), 564–570. <https://doi.org/10.30892/gtg.41230-864>
- Ritchie, B. W. (2004). Chaos, crises and disasters: a strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism management*, 25(6), 669-683. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.09.004>
- Ritchie, B. W., Dorrell, H., Miller, D., & Miller, G. A. (2004). Crisis communication and recovery for the tourism industry: Lessons from the 2001 foot and mouth disease outbreak in the United Kingdom. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15(2-3), 199-216. https://doi.org/10.1300/J073v15n02_11

- Robson, C. (2007). The research of the real world, a tool for social scientists and professional researchers, Athens: Gutenberg Publications.
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2016). Research methods for business students. Harlow: Pearson
- Tong, H. L. (2020). Effects of pandemics on tourism 21st century outbreaks and their impact on the economy and tourism. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.33100.64649>
- Tsekoura, A. & Arabatzi, M. (2021). Public health response in Greece during the COVID-19 pandemic. *Country report, July 2021*. <https://www.covinform.eu/wp-content/uploads/sites/39/2022/06/COVINFORM-Brochure-A4-Country-Report-Greece-5.7-1.0.pdf> πρόσβαση: 12-06-2024
- Tsvetkova, L., Voropaeva, L., Beliakova, M., Yurieva, T., & Loktionova, Y. (2023). Navigating the New Normal: The Impact of COVID-19 on China's Tourism Industry. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 18(10), 3097-3105. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.181012>
- Tung, L. T. (2021). Impact of the COVID-19 Pandemic on Global Tourism: A Synthetic Analysis. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, (Volume 10(2), 727-741. <https://doi.org/10.46222/ajhtl.19770720-129>
- United Nations World Tourism Organization/ UNWTO. (2022). Project: Facilitating Tourism Recovery in the Aftermath of COVID-19, Greece Activity: Measurement of the COVID-19 Tourism Impact and Develop Monitoring Guidelines COVID-19 *Tourism Impact Assessment Report*. <https://mintour.gov.gr/wp-content/uploads/2023/08/669.-UNWTO-EBRD-oAAEAoE-2022-COVID-19-Tourism-Impact-Assessment-Report.pdf> πρόσβαση: 12-06-2024
- Yan, R. (2023). The Analysis of the Impact of Covid-19 on China's Tourism Industry. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 17(1), 176–181. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/17/20231077>
- Yozcu, O. K., & Cetin, G. (2019). A strategic approach to managing risk and crisis at tourist destinations. In N. Kozak, M. Kozak (eds.), *Tourist Destination Management*, 273-287. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16981-7_16
- Varzakas, I. P. & Metaxas, T. (2024). Pandemic and Economy: An Econometric Analysis Investigating the Impact of COVID-19 on the Global Tourism Market. *Tourism and Hospitality (Basel)*, 5(2), 290–303. <https://doi.org/10.3390/tourhosp5020019>

- Vaya, E., Garcia, J. R., Suriñach, J., & Pons, E. (2023). *Effects of the COVID-19 tourism crisis on the Spanish economy. Tourism Economics*.
<https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/213565/1/820441.pdf> πρόσβαση: 15-06-2024
- Walby, S. (2022). Crisis and society: developing the theory of crisis in the context of COVID-19. *Global Discourse*, 12, 3-4. <https://doi.org/10.1332/204378921X16348228772103>
- Wilson. A. (2003), *Marketing Research, An integrated approach*, Essex Pearson Education Limited
- World Bank Group. (2020). *Protecting People and Economies: Integrated Policy Responses to COVID-19*.
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/879461587402282989/pdf/Protecting-People-and-Economies-Integrated-Policy-Responses-to-COVID-19.pdf> πρόσβαση: 17-12-2024
- World Bank Group (2020f). Rebuilding tourism competitiveness: Tourism response, recovery and resilience to the COVID-19 crisis.
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34348> πρόσβαση: 17-12-2024
- Wrenn, B., Stevens, R., Loudon, D. (2007), *Marketing research: text and cases*, New York: Haworth publications.
- Wut, T. M., Xu, J. B., & Wong, S. M. (2021). Crisis management research (1985–2020) in the hospitality and tourism industry: A review and research agenda. *Tourism Management*, 85, 104307. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104307>
- Xiang, S., Rasool, S., Hang, Y., Javid, K., Javed, T., & Artene, A. E. (2021). The Effect of COVID-19 Pandemic on Service Sector Sustainability and Growth. *Frontiers in Psychology*, 12(1), 1-10, Article 633597. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633597>.
- Zhou, Y. (2022). A Review of the Impact of the Epidemic. In Jiang et al. (Eds.). *Hotel Industry*, 324–328. https://doi.org/10.2991/978-94-6463-036-7_49

Ελληνική Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2020). *Δελτίο τύπου: Στατιστικά στοιχεία επιχειρήσεων σε αναστολή λειτουργίας λόγω της πανδημίας της νόσου του κορωνοϊού 2019 (COVID-19).* <https://www.capital.gr/Content/RelatedFiles/01/01b7dbff324e4377968fcbe4e16b717a.pdf> πρόσβαση: 20/4/2022
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2021). *Δελτίο τύπου: Εξέλιξη κύκλου εργασιών επιχειρήσεων σε αναστολή λειτουργίας λόγω της πανδημίας της νόσου του κορωνοϊού 2019 (COVID-19), Δεκέμβριος και 4ο τρίμηνο 2020, ετήσια στοιχεία 2019 και 2020.* <https://www.statistics.gr/documents/20181/8318d66b-2585-1cf2-69a6-f36d0d1a0a32> πρόσβαση: 20/4/2022
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2022). *Δελτίο τύπου: Εξέλιξη κύκλου εργασιών επιχειρήσεων σε αναστολή λειτουργίας λόγω της πανδημίας της νόσου του κορωνοϊού 2019 (COVID-19), Δεκέμβριος, Δ' τρίμηνο 2021, ετήσια στοιχεία 2021.* <https://www.statistics.gr/documents/20181/14fd5c59-4e88-c427-082d-0c5193b75b5e> πρόσβαση: 20/4/2022
- Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (2021). *Ειδική έκθεση: Στήριξη της ΕΕ στον τουρισμό. Ανάγκη νέου στρατηγικού προσανατολισμού και βελτίωσης της χρηματοδοτικής προσέγγισης.* https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_27/SR_EU-invest-tourism_EL.pdf πρόσβαση: 20/4/2022
- Ευσταθόπουλος, Γ. (2020). *Σενάρια & πολιτικές ανάκαμψης της οικονομίας στη μετα-covid εποχή: Επιστροφή στην «κανονικότητα» ή ευκαιρία μετάβασης σε ένα βιώσιμο μέλλον;.* Αθήνα: Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών «Ενα». https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2020/05/%CE%A3%CF%85%CC%81%CE%BD%CE%BF%CF%88%CE%B7_%CE%95%CE%9D%CE%91_Final_%CE%94%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%B8%CF%89%CC%81%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82.pdf πρόσβαση: 15/06/2023
- Ίγκος, Α., & Ρασούλη, Γ. (2020). *Η πανδημία του COVID-19 και ο ελληνικός τουρισμός.* Αθήνα: Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (INSETE/INSETE). https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/2004_COVID-19_Greek_Tourism.pdf πρόσβαση: 20/04/2022

- Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (2021α). *Επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 στον ξενοδοχειακό κλάδο 2020* (2021). https://www.grhotels.gr/app/uploads/2021/01/ITEP_Annual-Survey_2021-01-18_press.pdf πρόσβαση: 20/09/2024
- Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (2021β). *Οι επιδόσεις των ελληνικών ξενοδοχείων το 2021*. <https://www.itep.gr/wp-content/uploads/2022/01/itep-annual-survey-2021-public.pdf> πρόσβαση: 20/09/2024
- Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ/INSETE) (2021). *Περιφέρεια Θεσσαλίας, ετήσια έκθεση ανταγωνιστικότητας και διαρθρωτικής προσαρμογής στον τομέα του τουρισμού για το έτος 2020*. <https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf> πρόσβαση: 20/09/2024
- Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ/INSETE) (χ.χ). *Εισερχόμενος τουρισμός, στοιχεία ανά περιφέρεια*. <https://insete.gr/%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B5%CF%81%CF%87%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B1%CE%BD/> πρόσβαση: 20/11/2024
- Καπιτσίνης, Ν., & Συκάς, Γ. (2021). *Ανασκόπηση του άνισου αντίκτυπου της πανδημίας Covid-19 στην απασχόληση και στους νέους NEETs: Δεδομένα από τις ελληνικές περιφέρειες και τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας σε αυτές*. http://www.youthshare-project.org/wp-content/uploads/2020/11/CRL_2020Q2-%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%83%CF%87%CF%8C%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF.pdf πρόσβαση: 29/11/2023
- Μεταξάς, Θ. (2020, Ιούνιος 12). Έρευνα: Τάσεις, Προσδοκίες και αποτελέσματα της πανδημίας στις επιχειρήσεις στην Ελλάδα και στον Τουρισμό. *money-tourism.gr*. <https://money-tourism.gr>

tourism.gr/ereyna-taseis-prosdokies-psychologikes-epidraseis-tis-pandimias-stoys-epicheirimaties-tis-epicheiriseis-stin-ellada/ πρόσβαση: 20/09/2024

- Μπουτίνας, Γ. (2020). Τι έκανε η Περιφέρεια Θεσσαλίας για τον Τουρισμό το 2020. *International Tourism News*. <https://itnnews.gr/2020/11/%CF%84%CE%B9-%CE%AD%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B5-%CE%B7-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF/> πρόσβαση: 07/07/2022
- Ροδουσάκης, Ν., & Σώκλης, Γ. (2021). *Ο τουρισμός χωρίς μεταφυσική. Στο 4ο επιστημονικό συνέδριο για την παραγωγική ανασυγκρότηση της Ελλάδας "Δύο αιώνες ελληνική οικονομία: Μεταξύ ανάπτυξης, υπανάπτυξης και αποανάπτυξης"*. Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.32025.54889>
- Τράπεζα της Ελλάδος (2020). Έκθεση του διοικητή για το έτος 2019. Αθήνα: Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2019.pdf> πρόσβαση: 30/04/2022
- Τράπεζα της Ελλάδος (2021α). Έκθεση του διοικητή για το έτος 2020. Αθήνα: Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2020.pdf> πρόσβαση: 30/04/2022
- Τράπεζα της Ελλάδος (2021β). *Νομισματική πολιτική: Ενδιάμεση έκθεση 2021*. Αθήνα: Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος. https://www.bankofgreece.gr/Publications/Inter_NomPol2021.pdf πρόσβαση: 30/04/2022

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Υπεύθυνοι Έρευνας: Δρ. Θεόδωρος Μεταξάς, Αν. Καθηγητής ΤΟΕ ΠΘ

Παπαδάμ Ανδρομάχη, Ερευνήτρια

Email: metaxas@uth.gr - a_papadam@hotmail.com

Μετρώντας τις τάσεις, προσδοκίες και ψυχολογικές επιδράσεις του COVID-19 στους επιχειρηματίες και επιχειρήσεις του ξενοδοχειακού κλάδου στην Ελλάδα: Μια εμπειρική ανάλυση

Η έρευνα είναι ηλεκτρονική με ερωτηματολόγια και απευθύνεται σε επιχειρήσεις και ιθύνοντες του ξενοδοχειακού κλάδου του τουρισμού. Τα αποτελέσματα της εκτιμούμε ότι θα είναι ιδιαίτερα σημαντικά τόσο σε επίπεδο ερευνητικό όσο και σε επίπεδο πολιτικών και αγοράς

Σημείωση: Τα δεδομένα της έρευνας θα χρησιμοποιηθούν μόνο για ακαδημαϊκούς - ερευνητικούς σκοπούς

A. ΟΜΑΔΑ

1. Προφίλ ερωτώμενου

code	Μεταβλητή	Επιλογές
	Φύλο	Άνδρας - Γυναίκα
	Ηλικία	18-24, 25-34, 35-49, 50-65, > 65
	Μορφωτικό Επίπεδο	Απόφοιτος Β' θμιας – ΑΕΙ – Μεταπτυχιακά/ Διδακτορικό
	Θέση στην επιχείρηση	Ιδιοκτήτης – Διευθύνων Σύμβουλος – Ανώτερο στέλεχος - Άλλο
	Έτη εμπειρίας στο χώρο του τουρισμού	>= 20 έτη, 15-19 έτη, 10-14 έτη, 5-9 έτη, 1-4 έτη < 1 έτος
	Ξένη γλώσσα	Ναι - Όχι

2. Προφίλ επιχείρησης

code	Μεταβλητή	Επιλογές
	Νομικός χαρακτήρας	Ατομική Επιχείρηση – Ο.Ε – ΕΠΕ – ΑΕ – Franchise – Μέλος Ομίλου
	Είδος επιχείρησης	Ξενοδοχείο > 5*, Ξενοδοχείο 5* - Ξενοδοχείο 4* - Ξενοδοχείο 1*-3* - Ενοικιαζόμενα Δωμάτια (3 κλειδιά) – Ενοικιαζόμενα Δωμάτια (1-2 κλειδιά) – Πανσιόν – AirB+B - Άλλο
	Λειτουργία επιχείρησης	>= 20 έτη, 15-19 έτη, 10-14 έτη, 5-9 έτη, 1-4 έτη < 1 έτος
	Διάρκεια λειτουργίας	12μηνι - 6μηνι - 3μηνι - άλλο
	Αριθμός εργαζομένων	Μόνιμο προσωπικό Εποχιακό/ Έκτακτο προσωπικό.....

Τοποθεσία Επιχείρησης	Πόλη.....(σε αστικό κέντρο) Περιοχή..... (εκτός αστικού κέντρου) Χωριό.....
Κύριες αγορές πελατών / τουριστών	Ελλάδα - Ιταλία – Γερμανία – Ισπανία – Ρωσία – Αγγλία - Τουρκία – Γαλλία – ΗΠΑ – Κίνα – Βαλκάνια – Ισραήλ - Άλλο.....

B. ΟΜΑΔΑ

2. COVID-19

2.1 Παρακαλούμε αξιολογήστε σε κλίμακα 1 (καθόλου) έως 7 (εξαιρετικά υψηλό) σε τι βαθμό η επιχείρησή σας έχει επηρεαστεί αρνητικά έως σήμερα από την πανδημία του COVID-19

1 2 3 4 5 6 7

2.2 Ανάλογα με το είδος της επιχείρησής σας, παρακαλούμε αξιολογήστε πολύ προσεκτικά σε κλίμακα 1 (καθόλου) έως 7 (εξαιρετικά υψηλό) σε τι βαθμό έχει επηρεαστεί από τον COVID-19 η επιχείρησή σας αναφορικά με τους ακόλουθους παράγοντες

code	Παράγοντες που επηρεάστηκαν	Επιλογή 1-7
	Φήμη και πελατεία	1 2 3 4 5 6 7
	Έσοδα – τζίρος – κύκλος εργασιών	1 2 3 4 5 6 7
	Μείωση του μεριδίου αγοράς	1 2 3 4 5 6 7
	Μείωση θέσεων εργασίας μόνιμου στελεχιακού δυναμικού	1 2 3 4 5 6 7
	Δυσκολία κάλυψης οικονομικών σας υποχρεώσεων σε οργανισμούς δημοσίου	1 2 3 4 5 6 7
	Δυσκολία κάλυψης οικονομικών σας υποχρεώσεων έναντι τραπεζών	1 2 3 4 5 6 7
	Δυσκολία κάλυψης οικονομικών σας υποχρεώσεων σε προμηθευτές	1 2 3 4 5 6 7
	Δυσκολία κάλυψης πάγιων λειτουργικών αναγκών	1 2 3 4 5 6 7
	Μείωση μισθών των εργαζομένων	1 2 3 4 5 6 7
	Σχεδιασμός νέων προϊόντων και υπηρεσιών	1 2 3 4 5 6 7
	Αλλαγή στον τρόπο λειτουργίας της επιχείρησής	1 2 3 4 5 6 7
	Αδυναμία ολοκλήρωσης προγράμματος επέκτασης ή επένδυσης	1 2 3 4 5 6 7
	Αδυναμία προώθησης και υποστήριξης της εικόνας της επιχείρησής	1 2 3 4 5 6 7
	Δυνατότητα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας	1 2 3 4 5 6 7
	Αδυναμία εισόδου της επιχείρησής σε νέες αγορές	1 2 3 4 5 6 7

2.3 Παρακαλούμε αξιολογήστε πολύ προσεκτικά σε κλίμακα 1 (καθόλου) έως 7 (εξαιρετικά υψηλό) σε τι βαθμό η κρίση του COVID-19 σας επηρέασε προσωπικά ως άτομο

code	Επιδράσεις σε ατομικό επίπεδο	Επιλογή 1-7
	Φόβος για την προσωπική σας υγεία	1 2 3 4 5 6 7
	Φόβος για την υγεία των οικείων σας	1 2 3 4 5 6 7

	Φόβος για την υγεία των εργαζομένων σας	1	2	3	4	5	6	7
	Αίσθημα αβεβαιότητας για τη βιωσιμότητα της επιχείρησής σας	1	2	3	4	5	6	7
	Άγχος μήπως κλείσει η επιχείρησή σας	1	2	3	4	5	6	7
	Άγχος για τη διατήρηση των θέσεων εργασίας	1	2	3	4	5	6	7
	Άγχος για την ικανοποίηση των οικονομικών υποχρεώσεών σας	1	2	3	4	5	6	7
	Αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις σας με τους πελάτες	1	2	3	4	5	6	7
	Αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις σας με τους εργαζόμενους	1	2	3	4	5	6	7
	Αρνητική ψυχολογία στις σχέσεις σας με τους φίλους	1	2	3	4	5	6	7
	Αρνητική ψυχολογία με τους οικείους σας	1	2	3	4	5	6	7
	Έλλειψη αυτοπεποίθησης στις αποφάσεις σας	1	2	3	4	5	6	7
	Έλλειψη λογικής σκέψης και προγραμματισμού	1	2	3	4	5	6	7
	Δυσκολία εξεύρεσης λύσεων σε άμεσα προβλήματα	1	2	3	4	5	6	7
	Δυσκολία τέλεσης του έργου σας και των καθηκόντων σας	1	2	3	4	5	6	7

2.4 Παρακαλούμε, σε κλίμακα 1 (καθόλου) έως 7 (εξαιρετικά υψηλό) δηλώστε κατά πόσο συμφωνείτε με τα ακόλουθα

Code	Μεταβλητή	
	Το 2020 ΜΑΛΛΟΝ είναι μια εντελώς ‘χαμένη χρονιά’ για τον ελληνικό τουρισμό	1 2 3 4 5 6 7
	Το 2020 είναι μια σχετικά ‘χαμένη χρονιά’ για τον ελληνικό τουρισμό	1 2 3 4 5 6 7
	Το 2020 είναι μια χρονιά που ‘μερικώς’ μπορεί να υπάρξει τουρισμός	1 2 3 4 5 6 7
	Το 2020 ο τουρισμός θα πρέπει να βασιστεί στον ‘εγχώριο τουρισμό’	1 2 3 4 5 6 7
	Η πανδημία του COVID-19 θα είναι αιτία αλλαγών στο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα	1 2 3 4 5 6 7
	Η πανδημία του COVID-19 θα έχει αρνητικές επιδράσεις στον ελληνικό τουρισμό μακροπρόθεσμα	1 2 3 4 5 6 7
	Η πανδημία του COVID-19 θα έχει αρνητικές επιδράσεις στον ελληνικό τουρισμό και τα επόμενα 2 χρόνια	1 2 3 4 5 6 7
	Η πανδημία του COVID-19 είναι κάτι παροδικό που θα επηρεάσει τον τουρισμό στην Ελλάδα μόνο φέτος	1 2 3 4 5 6 7

2.5 Σε αντιδιαστολή με την οικονομική κρίση των προηγούμενων ετών, παρακαλούμε αξιολογήστε σε κλίμακα 1 (καθόλου) έως 7 (εξαιρετικά υψηλό) σε τι βαθμό οι ακόλουθοι παράγοντες είναι δυνατόν να βοηθήσουν την επιχείρησή σας να κάνει επανεκκίνηση μετά την κρίση του COVID-19

code	Μεταβλητή	Επιλογή 1 έως 7
	Εθνικοί παράγοντες	
	Η παρούσα οικονομική κατάσταση της χώρας	1 2 3 4 5 6 7
	Η βελτίωση της αξιοπιστίας της χώρας	1 2 3 4 5 6 7
	Η οικονομική / αναπτυξιακή πολιτική και κίνητρα σε σχέση με τον τουρισμό	1 2 3 4 5 6 7

Μια νέα εξειδικευμένα σχεδιασμένη τουριστική στρατηγική με βάση τα νέα δεδομένα της κρίσης	1	2	3	4	5	6	7
Η προσέγγιση νέων εθνικών τουριστικών αγορών	1	2	3	4	5	6	7
Η συνολική βελτίωση της χώρας ως τουριστικού προορισμού	1	2	3	4	5	6	7
Η Ελλάδα αποτελεί έναν αναγνωρισμένο top brand τουριστικό προορισμό διεθνώς	1	2	3	4	5	6	7
Περιφερειακοί – Τοπικοί Παράγοντες							
Η ύπαρξη νέας εστιασμένης τουριστικής στρατηγικής με βάση τα νέα δεδομένα	1	2	3	4	5	6	7
Η ανάδειξη της μοναδικότητας και ιδιαιτερότητας της περιοχής	1	2	3	4	5	6	7
Η ενίσχυση της δημιουργίας νέων τουριστικών επιχειρήσεων	1	2	3	4	5	6	7
Η περιοχή αποτελεί από μόνη της έναν top brand τουριστικό προορισμό	1	2	3	4	5	6	7
Η εστίαση σε συγκεκριμένες τουριστικές αγορές	1	2	3	4	5	6	7
Η συνεργασία των τοπικών φορέων και επιχειρήσεων του τουρισμού	1	2	3	4	5	6	7
Η εκμετάλλευση ευρωπαϊκών προγραμμάτων και χρηματοδοτήσεων	1	2	3	4	5	6	7
Σε επίπεδο επιχείρησης							
Η φήμη και το καλό όνομα της επιχείρησης	1	2	3	4	5	6	7
Η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών	1	2	3	4	5	6	7
Η επένδυση σε νέα εξειδικευμένα προϊόντα ή υπηρεσίες	1	2	3	4	5	6	7
Η επένδυση στην προώθηση και διάχυση της εικόνας της επιχείρησης μέσω της τεχνολογίας και social media	1	2	3	4	5	6	7
Η ύπαρξη συγκεκριμένου σχεδίου μάρκετινγκ	1	2	3	4	5	6	7
Η τεχνογνωσία και εξειδίκευση της επιχείρησης	1	2	3	4	5	6	7
Η επένδυση σε νέο εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό	1	2	3	4	5	6	7
Η γνώση των εξελίξεων στις τάσεις και προτιμήσεις των τουριστών στη διεθνή αγορά	1	2	3	4	5	6	7
Η χρησιμοποίηση δεδομένων σχετικά με την ικανοποίηση των αναγκών των τουριστών	1	2	3	4	5	6	7
Η εκμετάλλευση ευρωπαϊκών προγραμμάτων και χρηματοδοτήσεων	1	2	3	4	5	6	7
Η υποστήριξη μέσω τραπεζικών δανείων και κεφαλαίων	1	2	3	4	5	6	7

Σας ευχαριστούμε πολύ για την συμμετοχή σας